

ZADRANI U VENECIJI OD XIV. DO XVIII. STOLJEĆA

LOVORKA ČORALIĆ
Zavod za hrvatsku povijest Zagreb

UDK: 949.713 "13/17"
Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 10. XII. 1992.

Autor u ovom radu na osnovu izvorne građe iz mletačkih arhiva prikazuje prisutnost i djelovanje Zadrana u Veneciji od XIV. do XVIII. stoljeća. Ukazano je na intenzitet doseljavanja Zadrana, njihova zanimanja i mjesto stanovanja, te svakodnevni život i kontakte koje su ostvarivali u krugu vlastite obitelji, prijatelja i poznanika. Autor razmatra njihov vjerski život i uključenost u bratovštinu slavenskih doseljenika sv. Jurja i Tripuna, te prikazuje ekonomske mogućnosti i poduzetništvo istaknutijih pojedinaca. Na kraju ukazuje se na djelovanje zadarskih umjetnika i književnika u Veneciji, te prisutnost Zadra i njegove prošlosti kao teme u književnim djelima mletačkih autora.

Prisutnost doseljenika podrijetlom s istočnojadranske obale u Veneciji pojava je koja se s obzirom na slojevitost svoje uvjetovanosti (geografska jedinstvenost dviju jadranskih obala, državna povezanost u sklopu Mletačke Republike, trgovačko-prometne veze, kulturno-umjetnička prožimanja itd.) može promatrati tijekom razdoblja dugog trajanja povijesnog razvoja.

Razmatranje navedene problematike iziskuje sagledavanje raznovrsnih oblika prisutnosti i djelovanja, izraženih kroz definiranje podrijetla doseljenika (država, kraj, grad), mjesta stanovanja i obavljanja svakodnevnih djelatnosti u Veneciji, zanimanja, ekonomskih mogućnosti, društvenog statusa, obitelji i privatnog života, rodbinskih, prijateljskih i poslovnih veza, vjerskog života, uključenosti u institucije okupljanja, druženja i međusobne pomoći (bratovština slavenskih doseljenika Scuola dei Ss. Giorgio e Trifone ili Scuola dei Schiavoni), devijantnih pojava i kriminala zabilježenog među ovom kategorijom stanovništva, te naposljetku stvaralačkog djelovanja umjetnika i njihovog doprinosa kulturnom razvoju Venecije.

U ovome radu pokušat ćemo prikazati osnovne oblike prisutnosti i djelovanja Zadrana u Veneciji u periodu od XIV. do XVIII. stoljeća. Podaci su prikupljeni tijekom našeg istraživačkog boravka u Veneciji i sadrže izvornu građu i literaturu korištenu u tamošnjim znanstvenim ustanovama (Archivio di Stato di Venezia, Archivio di Curia Patriarcale, Archivio di Scuola Dalmata dei Ss. Giorgio e Trifone, biblioteke Marciana, Querini-Stampalia, Fondazione Giorgio Cini). U razmatranje nisu uključeni doseljenici podrijetlom iz zadarske okolice i otoka, koje ćemo, poradi preopširnosti izvorne građe o samim Zadranima, obraditi u nekom od sljedećih radova. Budući da bi iscrpno razmatranje svake od navedenih problematskih cjelina o oblicima prisutnosti i djelovanju Zadrana u Veneciji iziskivalo opsegom znatno više prostora, nastojali smo odabrati temu koja će s obzirom na karakter građe moći objediniti, te barem u najopćenitijim crtama predstaviti prisutnost Zadrana u gradu na lagunama od XIV. do XVIII. stoljeća. S obzirom na to da je glavnina istraživanja bila usmjerena na istraživanje arhivskog materijala jedinstvenog podrijetla (notarski spisi), najprikladnijim smo smatrali da u ovom radu koristimo upravo navedenu seriju, te će stoga serije notarskih spisa, napose oporuka i inventara koji se nalaze u Archivio di Stato di Venezia, biti osnovna građa na kojoj je zasnovana istraživačka koncepcija ovoga rada.

I) HISTORIOGRAFIJA

Premda u hrvatskoj historiografiji bilježimo izvjestan broj cjelovitih djela i pojedinačnih radova u kojima je sadržana problematika migracija stanovništva sa istočnojadranske obale u različite dijelove Apeninskog poluotoka, možemo primijetiti da za područje Zadra i njegove okolice ne postoji nijedan rad koji bi se iscrpnije bavio navedenom problematikom. Problematika zadarsko-mletačkih odnosa, kao i konkretne prisutnosti Zadrana u Mlecima, zastupljena je i spomenuta u sintezama povijesti Zadra s nevelikim brojem podataka, najčešće u sklopu razmatranja njihovih državno-političkih veza, trgovačko-prometne povezanosti i razmjene, te međusobnih kulturno-umjetničkih utjecaja.¹ Davno nastali rad F. Šišića, naslovljen "Zadar i Venecija od godine 1159. do 1247." sadrži isključivo podatke o političkim vezama i državnoj povezanosti Zadra i Venecije, te u

---

1 N. KLAIĆ - I. PETRICIOLI, *Zadar u srednjem vijeku, Prošlost Zadra II*, Zadar 1976, str. 183, 193, 245, 309, 311-313, 446, 451, T. RAUKAR - I. PETRICIOLI - F. ŠVELEC - Š. PERIČIĆ, *Zadar pod mletačkom upravom, Prošlost Zadra III*, Zadar 1987, str. 37-43, 76-80, 87, 110, 137-138, 240, 270, 310-311, 388, 396-398, 438-439, 497-499.

potpunosti izostavlja ostale problematske cjeline.² Ekonomska politika Venecije prema Zadru i teškoće na koje je Zadar nailazio pri izvozu svojih proizvoda, zadarski trgovci u Mlecima, te općenito demografska gibanja iz Zadra u pravcu zapadnojadranske obale sadržani su, također u sklopu ostalih razmatranja iz prošlosti Zadra, u više radova T. Raukara.³ Pomorski aspekt zadarsko-mletačkih veza u prošlosti, napose u XVIII. stoljeću, usputno je obuhvaćen u radovima N. Čolaka,⁴ dok su podaci o kulturno-umjetničkim vezama između ova dva grada sadržani u različitim sintezama i pojedinačnim priložima iz kulturne povijesti oba grada.⁵

II) VREMENSKI OKVIR

Prisutnost Zadrana u Mlecima tijekom prošlih stoljeća može se s obzirom na intenzitet useljavanja, učestalost spominjanja i sveukupnu brojnost doseljenika u pojedinim razdobljima podijeliti na nekoliko perioda. Analizu smo izvršili na osnovi većeg broja uzoraka jedinstvene arhivske građe (notarski spisi - oporuke) za period od XIV. do XVIII. stoljeća. U razdoblju do početka XV. stoljeća primjetno je da je intenzitet useljavanja neznatan, uglavnom ograničen na pojedinačna i bez ikakvih uzročnih veza uvjetovana doseljavanja i nazočnost Zadrana u Mlecima. Intenzitet useljavanja Zadrana naglo raste u periodu od 1425. do 1450.

2 *Rad JAZU*, 142, Zagreb 1900, str. 219-274.

3 T. RAUKAR, *Zadar u XV stoljeću*, Ekonomski razvoj i društveni odnosi, Zagreb 1977, str. 22-25, 29-30, 57-58, 66-68, 218-219, 246-248, 255, 278; ISTI, Komunalna društva u Dalmaciji u XIV stoljeću, *Historijski zbornik XXXIII-XXXIV*, Zagreb 1980-1981, str. 154-159, 163-164; ISTI, Komunalna društva u Dalmaciji u XV st. i u prvoj polovini XVI stoljeća, *isto XXXV*, Zagreb 1982, str. 54-58, 65-66, 75, 99-102.

4 N. ČOLAK, Pomorstvo zadarske komune od dolaska Hrvata na Jadran do pada Mletačke Republike, *Pomorski zbornik*. Povodom 20-godišnjice Dana Mornarice... II, Zagreb 1962, str. 156-162; ISTI, Brodovlasnici zadarske komune između Karlovačkog i Požarevačkog mira, *Pomorski zbornik III*, Zadar 1965, str. 797-800.

5 Iako ne raspoložemo sintezom u kojoj bi bila obrađena prisutnost zadarskih književnih stvaralaca, znanstvenika i umjetnika u Veneciji, podosta podataka nalazimo u sintezama i priložima koji se bave životom i djelom pojedinih zadarskih književnika i umjetnika ili u djelima u kojima se zastupljenost umjetnika s istočnog Jadrana u Mlecima obrađuje u sklopu razmatranja pojedinih grana umjetnosti: I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Bibliografija hrvatska I*, Zagreb 1860, str. 27, 65, 181-183, 185; K. PRIJATELJ, A. MEDULIĆ SCHIAVONE, Zagreb 1952, str. 9-24; C. FISKOVIĆ, Hrvatski umjetnici u Mlecima, *Mogućnosti III*, Split 1956, br. 1, str. 1-25; N. BOŽANIĆ-BEŽIĆ, Prilog poznavanju djelatnosti naših umjetnika u inostranstvu, *Historijski pregled sv. X*, Zagreb 1964, str. 183-193; V. HAN-L. ZECCHIN, Presenze balcaniche a Murano e presenze muranesi nei Balcani, *Balcanica VI*, Beograd 1975, str. 77-97; D. KEČKEMET, Udio Jurja Dalmatinca na Foscarinijevom portiku Duždeve palače u Veneciji i na srodnim izvedbama, *Radovi Historijskog instituta JAZU u Zadru (dalje Radovi IJAZU u Zadru)*, sv. 22-23, Zadar 1976; F. L. RICHARDSON, *Andrea Schiavone*, Oxford, 1980, str. 213-214.

godine, da bi u posljednjoj četvrtini XV. stoljeća dosegao svoju najvišu razinu. U razdoblju od 1501. do 1550. godine intenzitet useljavanja nešto pada, da bi ponovni porast, iako ne tako znatan kao u razdoblju s kraja XV. stoljeća, ponovno zabilježili u drugoj polovici XVI. stoljeća. Razloge ovako naglom porastu useljavanja Zadrana, koje se u potpunosti poklapa s intenzitetom useljavanja doseljenika iz ostalih dijelova istočnog Jadrana, potrebno je tražiti u sve složenijoj onodobnoj političkoj i ratnoj situaciji na prostoru Dalmacije. Kao i cjelokupan balkanski prostor, i područje Dalmacije, pri čemu se zadarsko zaleđe napose izdvaja, nalazi se tada u stalnoj opasnosti od turskog nadiranja kojim se polagano, ali neumitno zauzima najveći dio do tada slobodnih zemalja ovog područja. Padom Bosne 1463. godine otvara se prostor za još intenzivnije i dublje prodore turske vojske u unutrašnjost Hrvatske i dubinu dalmatinskog zaleđa, da bi padom većeg broja strateški važnih utvrda na ovom prostoru, teritorij većine dalmatinskih gradova bio sveden na uski obalni pojas. Turski prodori i stalnost mletačko-turskih ratova u neposrednom zaleđu Zadra, čiji intenzitet svoju kulminaciju doživljava upravo u razdoblju kraja XV. stoljeća i tijekom XVI. stoljeća (ratovi 1499-1502; 1537-1540; 1571-1573) kada Zadar gubi glavninu svoga plodnog zaleđa, doveli su do značajnijih demografskih promjena i učestalih pojava migracija stanovništva, pri čemu će iseljavanja na područje južnotalijanske obale, napose u Marke, biti tijekom ovoga perioda napose učestala.⁶ Iz zaleđa (ne samo zadarskog, već i sa područja Bosne) pristiže u sigurnije i zaštićenije gradske bedeme sa svojih ognjišta protjerano i odbjelo stanovništvo. Tek manji dio njih ostaje u gradu, poneke skupine naseljavaju zadarske otoke ili čak odlaze u Istru, da bi se veliki dio ovog življa uputio na zapadnojadransku obalu, napose u već spomenuto područje južnog dijela Apeninskog poluotoka. Venecija kao glavni grad mletačke Dalmacije nije u stoljetnom tijeku ovih događanja mogla ostati po strani interesa doseljenika, te će stoga veliki dio doseljenika s istočnojadranske obale, napose oni iz ugroženih i ratnim pustošenjima najviše postradalih područja (a u koje možemo ubrojiti i zadarsko zaleđe), upravo ovdje potražiti rješenje svoje egzistencije i budućeg života. Neki od doseljenika u Mletke dolaze privremeno, obavljajući ovdje samo različite poduzetničke poslove; najčešće su bez obitelji i nakon kraćeg vremena se vraćaju u domovinu. Veći dio doseljenika, napose onih pučkog porijekla skromnih ekonomskih mogućnosti, svoju budućnost vidi u trajnijem ostanku u gradu na Lagunama, te se ovdje stalno naseljavaju, sklapaju brakove i podižu obitelji, a svojim su poslovima isključivo vezani za Veneciju. Mnogi od njih,

6 O procesu iseljavanja u Marke usporedi: F. GESTRIN, Migracije iz Dalmacije u Marke u XV i XVI stoljeću, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest* 10, Zagreb 1977, str. 395-404; *prošlost Zadra III*, str. 59-61, 229-242, 369-372.

stekavši stalno zaposlenje i zasnovaši obitelj, ostat će trajno u Veneciji, najčešće se više nikada ne vraćajući u kraj iz kojega su potekli.

U razdoblju XVII. te napose XVIII. stoljeća broj zabilježenih Zadrana u Mlecima u odnosu na proteklo razdoblje znatno opada. Prostor njegovog neposrednog zaleđa nije tako više u tolikoj mjeri ugrožen neposrednom opasnošću i susjedstvom s turskom državom. Postepenim udaljavanjem turske granice od neposrednog zaleđa Zadra vraćena je u sastav Republike većina sela čije je stanovništvo moralo izbjeći, te se sada ponovo otvara mogućnost njihova naseljavanja (poput planskog naseljavanja stanovništva podrijetlom s područja Turskog carstva), a time se pronalazi i mogućnost rješavanja egzistencijalnih pitanja onoga dijela stanovništva koje je upravo poradi neimaštine i nezaposlenosti tijekom proteklih stoljeća iseljavalo na zapadnojadransku obalu. U razdoblju druge polovice XVII. i tijekom XVIII. stoljeća bilježimo stoga pad doseljenika nižega društvenog statusa - pučana, koji su u grad na lagunama dolazili prvenstveno poradi egzistencijalnih razloga, dok istodobno češće bilježimo prisutnost ekonomski snažnijih pojedinaca kojima je Venecija samo jedan od gradova u nizu njihovog razgranatog poslovanja.

III) PREZIMENA KAO INDIKACIJA PODRIJETLA DOSELJENIKA

Pored oznake grada iz kojega doseljenik dolazi u Veneciju (u ovom slučaju redovito se navodi oznaka de Zara (de Jadra, de Giadra, Jadrensis, Zaratino /aī sl.), jedan od najznačajnijih indikatora njihovog podrijetla je i navođenje prezimena obitelji kojoj pripadaju. Iako se većina doseljenika, napose onih nižeg društvenog podrijetla, navodi samo svojim ili očevim imenom (napose kada je riječ o periodu do XVII. stoljeća), ipak nam prezimena sadržana u dokumentima (napose u oporukama) u kojima se spominju Zadrani, otkrivaju prisutnost doseljenika iz društvenim statusom različitih obitelji. Susrećemo tako u gradu na lagunama članove uglednih i dometima poslovnih veza nadaleko poznatih plemićkih obitelji Detrico, Fanfogna, Galleli, Grisogono, Ponte, Posedarski i drugih.⁷ Iako ne suviše često, u gradu na Lagunama bilježimo i predstavnike nekih zadarških građanskih obitelji (Armadi, Brazetti, Gazanović, Lainović, Marchetti, Simonitti, itd.), mahom uključene u raznovrsne i poslovnim dometima razgranate

---

⁷ Archivio di Stato di Venezia (dalje ASV), Notarie testamenti (dalje NT) b. 847, br. 443, 28. 8. 1576; b. 840, br. 147, 2. 3. 1577; b. 376, br. 853, 13. 2. 1612; b. 73, br. 10, 14. 12. 1729; b. 569, br. 147, 6. 9. 1609; b. 1210, br. 677, 22. 5. 1554.

oblike pomorskog poslovanja.⁸ Mnogo učestalije susrećemo u Veneciji pučane različitih zanimanja i, u odnosu na zadarske plemiće i građane, redovito skromnijih ekonomskih mogućnosti i visine kapitala kojim raspolažu i posluju. Spominju se prezimena onodobnih zadarskih pučkih obitelji Bališić, Bradovinić, Cherbusich, Cunazzo, Grando, Kuzmić, Lasić, Lazarić, Lipopilović, Maichio, Masnica, Mogorić, Nališić, Perović, Stoičinić, Zubranić i drugih.⁹ Pored oznake grada iz kojega dolazi, poneki doseljenik zadarskog podrijetla zabilježen je i sa oznakom "Sciavon" ili "Sciavona", najčešće upisanom pored prezimena dotičnog doseljenika.¹⁰

IV) ZANIMANJA DOSELJENIKA

Zanimanja zadarskih doseljenika u Veneciji sljedeći su, također ne manje značajan podatak koji u dokumentima obično nalazimo zabilježen uz prezime, odnosno oznaku grada iz kojega doseljenik potječe. Budući da je udio doseljenika u pojedinim zanimanjima nejednak, analizu smo sumjerali na nekoliko skupina zanimanja objedinjenih zajedničkim karakteristikama.

U prvu skupinu ubrojili smo Zadrane uključene u različita zanimanja pomorskog karaktera koja su, poradi tradicije ovih djelatnosti uzduž čitave istočnojadranske obale, najčešće osnovna i brojem uključenih doseljenika najzastupljenija zanimanja slavenskih doseljenika u Mlecima. Ista obilježja u potpunosti slijede i doseljenici podrijetlom iz Zadra, koji su svojim najvećim dijelom uključeni u neke od podskupina ovih djelatnosti (40,16%). U Mlecima susrećemo tako Zadrane kao parune brodova i kapetane, koji su ovdje samo privremeno i čiji je domicilij i pored česte odsutnosti najčešće i dalje kraj iz kojega dolaze.¹¹ Njihova

8 G. PEROCCO, *Carpaccio nella Scuola di S. Giorgio degli Schiavoni*, Venezia 1964, str. 233-235 (god. 1610, 1640, 1740); Archivio di Scuola Dalmata (dalje ASD), Capitolar della Veneranda Scuola de S. Giorgio e Trifon della Nation Dalmata: popis članova Velikog vijeća bratovštine: Brazetti (1684), Gazanović (1694), Lainovich (1694), Marchetti (1698).

9 ASV, NT, b. 595, br. 13, 6. 8. 1540; b. 858, br. 129, 1. 8. 1490; b. 100, br. 148, 18. 11. 1565; b. 1042, br. 100, 10, 1. 1584; b. 394, br. 905, 20. 9. 1570; br. 271, br. 517, 6. 8. 1507; b. b. 655, br. 612, 1. 12. 1555; b. 478, br. 271, 23. 8. 1564; b. 44, br. 228, 1. 6. 1529; b. 124, br. 176, 7. 12. 1568; b. 705, br. 64, 12. 1. 1606; b. 402, br. 42, 1. 7. 1626; b. 329, br. 513, 29. 12. 1625; b. 645, br. 164, 7. 8. 1578; b. 844, br. 106, 16. 3. 1549; b. 727, br. 93, 6. 10. 1479.

10 Margareta Schiavona da Zara, NT b. 665, br. 328, 29. 8. 1553; Paulo condam Lorenzo Lasich Schiavon da Zara, b. 180, br. 1059, 20. 10. 1646.

11 Margareta relicta Jacopo Zaratini fu padron de marciliana (NT b. 252, br. 163, 17. 11. 1560); Marco Zaratini, vlasnik fregadone 1711; paron Giovanni Maria Santorio, vlasnik marciliane 1711; paron Andrija Vlatković, vlasnik manzere 1711 (N. ČOLAK, *Brodovlasnici zadarske komune između Karlovačkog i Požarevačkog mira*, str. 799).

prisutnost u Mlecima ograničena je najčešće samo na kraće vrijeme, obično onoliko koliko je potrebno da se izvrši prekrcaj robe ili obave određene trgovačke i financijske operacije. Zadarski kapetani i paruni redovito raspolažu i sa znatnijim kapitalom i širokim krugom poslovnih poznanika i veza, te stoga svojim ekonomskim mogućnostima i razgranatošću poslovanja znatno odudaraju od većine ostalih zadarskih doseljenika, mahom slabo i srednje imućnih pučana. Brojno najzastupljeniji zasigurno su zadarski doseljenici uključeni u uobičajena, ekonomski manje isplativa i cijenjena zanimanja, koja su ih, poradi svoga karaktera, vezivala uz stalni boravak u Mlecima. Učestalošću zastupljenosti ovdje se napose ističu brodari - preteče današnjih gondoljera, odnosno onodobni prijevoznici koji svojim manjim plovilom prevoze teret u svim dijelovima grada na lagunama, brodari zadarskog podrijetla najčešće su ipak svojim djelovanjem prisutni na prijelazima (traghetto) i morskim pravcima (rio) u predjelima i župama u kojima su svojim stanovanjem i obavljanjem svakodnevne aktivnosti najčešće prisutni i ostali Zadrani i doseljenici slavenskog podrijetla (predjeli s. Pietro di Castello i s. Marco).¹² Slijede ostala zanimanja maritimnog karaktera: obični mornari - gotovo u pravilu zaposleni u samoj Veneciji (tek iznimno kao galioti neke od mletačkih vojnih ili trgovačkih galija);¹³ radnici u mletačkim škverovima (squerarioli), uglavnom zaposleni na poslovima popravka i održavanja brodova,¹⁴ te malobrojni predstavnici ostalih, uz pomorstvo ili pomorsku djelatnost također usko vezanih zanimanja (izrađivači vesala - remeri, zapovjednici palube - nochieri, itd.).¹⁵ Kao posebnu skupinu zadarskih doseljenika zaposlenih u zanimanjima maritimnog karaktera treba spomenuti ribare, najčešće mjestom stanovanja vezane uz predio Dorsoduro, odnosno u blizini crkve s. Nicolò dei Mendicoli, gdje se nalazilo sjedište bratovštine ribara Venecije.¹⁶

12 Simon de Nicollò da Zara barcarol al traghetto de s. Pietro a s. Iseppo, b. 578, br. 326, 2. 2. 1541; Batista da Zara barcarol al traghetto de s. Domenigo, b. 846, br. 137, 16. 3. 1568; Stephano de Zorzi da Zara barcarol al traghetto del pontesello s. Salvador, b. 641, br. 358, 23. 7. 1400; Laurentius barcarolus ad traiectum s. Maria lubenigo b. 646, br. 528, 9. 8. 1563; Gerolimo da Zara barcarol al traghetto della Doana da mar, b. 665, br. 236, 14. 10. 1559.

13 Isabetta fiola condam Vido da Zara mariner, Nt, b. 645, br. 255, 20. 5. 1585; Blasius condam Marci marinarii, b. 408, br. 42, 22. 3. 1500; Mariza uxor Luce de Jadra marinarii, b. 377, br. 155, 20. 6. 1483; Georgius de Jadra condam Ioannis olim marinarius, b. 658, br. 370, 3. 8. 1547; Tomasius de Jadra condam Pauli marinarii itur cum galliis patrono Cristoforo de Cha de Millo, b. 66, br. 375, 7. 1. 1479.

14 Piero condam Simon da Zara detto Grinta squerariol per mezzo di Servi, NT, b. 6, str. 37v-38v, 31. 8. 1607; Chiara moier Marco da Zara squerariol al s. Trinità, b. 43, br. 63, 31. 3. 1538.

15 Zanetto da Zara nochiere de navale nel s. Pietro di Castello, b. 279, br. 349, 15. 8. 1547; Martin condam Thomaso da Zara remer, b. 887, br. 97, 16. 5. 1535.

16 Maria consorte Pietro da Zara condam Matteo pescador de s. Niccolò dei Mendicoli, NT b. 685, br. 1257, 1. 10. 1561; Vitus de Jadra piscator, b. 263, br. 88, 6. 12. 1513.

Brojna i svojom specifikacijom različita zanimanja obrtničkog karaktera također su u znatnoj mjeri zastupljena u ukupnoj strukturi zanimanja zadarskih doseljenika (25,4%). Za razliku od prethodno analiziranih zanimanja pomorskog karaktera, gdje su se učestalošću spominjanja naših doseljenika napose isticali brodari i mornari, u ovom slučaju ne bilježimo znatnija odstupanja, te su svojim spominjanjem podjednako prisutna brojna zanimanja obrtnog karaktera. Zadrani se tako spominju kao učesnici u zanimanjima vezanim uz rad u mletačkom Arsenalu, zasigurno jednom od najvećih onodobnih vojno-pomorskih kompleksa na Mediteranu, pri čemu su redovito zaposleni kao majstori koji su svojim radom neposredno uključeni u izradu brodova (drvodjelci i kalafati).¹⁷ Mnoge Zadrane susrećemo uključene u zanimanja usmjerena na proizvodnju odjeće (krojači, bojadisari tkanina)¹⁸ i obuće (postolari, čizmari);¹⁹ zanimanja prehrambenog karaktera (mesari, pekari, mlinari, vršioći žita),²⁰ te druga različita zanimanja isključivo obrtničkog karaktera (kovači, kotlari, svjećari, izrađivači drvenih okvira za prozore).²¹

Po svojim skromnim ekonomskim mogućnostima i trajnoj vezanosti boravka uz Veneciju bliski su obrtnicima i znatno rjeđe prisutni sitni trgovci (3,27%), čiji su predmeti poslovanja često i proizvodi koje sami proizvode i prodaju (botario - trgovac staklenim posudama) ili dobit stječu preprodavanjem već ranije naveliko kupljenih proizvoda (strazarol - trgovac rabljenom robom, basarioto - sajmeni i tržni prodavač robe različitog karaktera kupljene naveliko).²²

U posebnu skupinu zanimanja, koja su se u onodobnim shvaćanjima ubrajala u intelektualna odnosno umjetničke djelatnosti možemo ubrojiti malobrojne Zadrane (2,45%) spomenute kao brijače (liječnik), učitelje sviranja i slikare.²³

17 Catarina relicta Simonis de Laurentiis de Jadra marangonus Arsenali, NT, b. 967, br. 104, 31. 7. 1516; Vincenzo condam Luca da Zara marangon al Arsenal b. 1021, br. 616, 27. 7. 1602; Lucas condam Michaelis de Jadra calaphatus, b. 71, br. 100, 8. 7. 1494.

18 Orsa relicta Pietro da Zara sartor, NT, b. 655, br. 682, 6. 3. 1561; Niccolò Zidarich da Zara sartor, b. 394, br. 905, 20. 9. 1570; Lucia uxor Pauli de Jadra tinctoris, b. 1136, vr. 127, 23. 8. 1485; Petrus tintor pellium da Zara, b. 735, br. 428, 7. 5. 1487.

19 Helena uxor Jacobi de Jadra caligari, NT, b. 733, br. 11, 5. 9. 1463.

20 Stephanus condam Pauli de Zara molendinarius, NT, b. 874, br. 458, 14. 2. 1515; Paula moier Vincenzo da Zara bechier, b. 252, br. 184, 29. 11. 1556; Margareta da Zara farinara, b. 927, br. 62, 16. 8. 1534; Bernardo da Zara palatier alla palla, b. 653, br. 121, 2. 8. 1538.

21 Helisabeta condam Valentini fabri Jadrensis, NT, b. 1084, br. 191, 1. 5. 1551; Iohannes de Jadra caldelarius, b. 672, br. 56, 1. 12. 1495; Polo da Zara cerchier, b. 739, br. 66, 8. 5. 1556; Lucretia uxor Steffano da Zara fenestrer, b. 305, br. 161, 2. 7. 1570.

22 Lucretia fia Luce da Zara basarioto, NT, b. 930, br. 380, 14. 4. 1532; Martin condam Rado da Zara strazarol, b. 677, br. 660, 18. 12. 1556; Lucia de Jadra condam Thomaso botario, b. 672, br. 42, 5. 3. 1492.

23 Nicolaus condam Pietro da Zara barbier de gallia, NT, b. 75, br. 100, 9. 6. 1590; Nicolaus da Zara condam Iohannes iocolarius, b. 1211, br. 855, 19. 9. 1520; Maria de Jadra condam Aloisio pictoris, b. 735, br. 347, 10. 6. 1483.

Iako u nevelikom broju, doseljenici zadarskog podrijetla uključeni su također i u javne gradske službe i djelatnosti (3,37%). Najčešće je riječ o manjim i društveno nižim zanimanjima u koja su uključeni i ostali doseljenici podrijetlom s istočnog Jadrana (čuvari zatvora i slično).²⁴ Tek iznimno i to samo kada je riječ o predstavnicima zadarske plemićke obitelji Detrico, Zadrane bilježimo i kao časnike uključene u sastav mletačke vojske.²⁵

Duhovna lica podrijetlom iz Zadra nevelika su skupina (5,73%) u kojoj ponajprije treba spomenuti svećenike koji su svoju službu obnašali u nekoj od mletačkih crkava.²⁶ Poneke su doseljenice ili supruge doseljenika slavenskog podrijetla nakon smrti svojih muževa stupale u laički red trećoretkinja sv. Franje poznat pod nazivom picokara ili su posljednje dane provodile u nekoj od crkvenih ili samostanskih ustanova Venecije.²⁷

Posljednji i na društvenoj ljestvici vrijednosti i cijenjenosti zanimanja jedan od najnižih slojeva predstavljaju osobe uključene u kućnu poslugu i zanimanja sličnog karaktera (dojilje, pralje i sl.) koje su najčešće tijekom čitavog svoga boravka u Mlecima svojim radom bile uključene u neku od tamošnjih plemićkih ili gradanskih obitelji, te katkada i kao posluga u župnim dvorovima pojedinih crkava (13,93%).²⁸

24 Marcho da Zara condam Bortolo guardian delli prigionni de palazzo, b. 1137, br. 138, 1. 12. 1545; Mathio da Zara condam Bartolomeo guardian del prison forte di s. Marco, b. 845, br. 219, 13. 10. 1549; Catarina da Zara relicta Gregorio da Zara massaro ad Offizio delle Terniere Vecchie, b. 645, br. 164, 7. 8. 1578; Pietro de Andrea da Zara guardian del offitio de Signori di notte, b. 44, br. 342, 18. 2. 1531.

25 Alvise Detrico učestvuje krajem XV stoljeća u mletačkoj vojsci u ratu protiv Ferrare sa 22 stratioti - konjanika (M. Šunjić, *Stipendiari veneti u Dalmaciji i Dalmatinci kao mletački plaćenici u XV vijeku*, Godišnjak Društva istoričara BiH, god. XIII, Sarajevo 1962, str. 285); Lombardin Detrico nobile di Zara condam Zuanne cavalier capitano dei Crovati a cavallo, NT, b. 1210, br. 677, 22. 5. 1554; Capitano Valerio Detrico nobile di Zara fu Giovanni Batista, b. 376, br. 853, 13. 12. 1612.

26 Prete Steffano da Zara secondo prete in s. Niccolò, NT, b. 370, br. 104, 15. 4. 1697; Valentinus Iohannis de Jadra officialis s. Samuelis, b. 671, br. 82, 12. 9. 1478; Margareta ditta Lucia da Zara sorella reverendo prete Paulo Manara mansionario nella chiesa della Madonna s. Maria delle Vergine de Castello, b. 847, br. 541, 6. 3. 1576.

27 Isabeta da Zara relicta Pietro Cazoli ordinis s. Marie Servorum, NT, b. 999, br. 82, 24. 7. 1499; Catarina da Zara habitante case delle monache della Celestia, b. 768, br. 93, 23. 10. 1555; Antonia relicta Simonis de Jadra ad presens pizocara s. Dominici, b. 253, br. 27, 27. 4. 1560.

28 Margareta fu Pietro da Zara servitrice prete Alvise Bragadin, NT, b. 325, br. 545, 1. 2. 1582; Lucia condam Zuanne Lipopilovich da Zara massera de casa di Zuane Alvise Dolce, b. 595, br. 13, 6. 8. 1540; Catarina de Jadra massera Bernardin Florentini, b. 536, br. 28, 28. 8. 1506; Oliva condam Andrea de Jadra massera Iohannis Dragoni fornarii, b. 968, br. 471, 20. 5. 1530; Catarina condam Dragize de Jadra massera Pietro Nani, b. 742, br. 9, 5. 9. 1511.

V) MJESTO STANOVANJA DOSELJENIKA

Sljedeći, također ne manje značajan podatak o prisutnosti zadarskih doseljenika u Veneciji, mjesto je njihova stanovanja. U izvorima se mjesto stanovanja određuje prema gradskom predjelu (sestiere) i crkvenoj župi (contrata, confinio) u kojoj doseljenik obitava. Dolazeći iz različitih dijelova istočnojadranske obale, slavenski doseljenici, a među njima također i Zadrani, iako često različitih zanimanja, društvenog statusa i ekonomskih mogućnosti, bili su tijekom svoga boravka u Veneciji povezani i ujedinjeni zajedničkim mjestom stanovanja. Predjel Castello, kao jedan od prvih napučenih i urbanističkom regulacijom Mletačke Republike zahvaćenih predjela grada, svojim je povoljnim smještajem neposredno uz dugačku i za pristajanje brodova izuzetno pogodnu obalu (Riva degli Schiavoni) stoga predstavljao mjesto gdje su, napose u XV. i XVI. stoljeću doseljenici podrijetlom s istočnog Jadrana najčešće prisutni. Slično većini ostalih doseljenika s područja mletačkog dominija na istočnom Jadranu, tako su i Zadrani tijekom svih razdoblja najčešće zabilježeni kao stanovnici župa predjela Castello (u ukupnom omjeru analiziranih oporuka udio predjela Castello u strukturi predjela stanovanja Zadrana iznosi 36,24%). Od župa u kojima se Zadrani najčešće spominju uvjerljivo je najzastupljenija župa s. Pietro di Castello koja je sve do 1807. godine imala status mletačke stolne crkve.²⁹ Ostale župe ovoga predjela su u odnosu na župu s. Pietro zastupljene znatno rjeđe, pri čemu se učestalošću spominjanja nešto više izdvajaju župe s. Martino, s. Zuane Novo, s. Maria Formosa, s. Zuane in Bragora i s. Biagio,³⁰ dok su župe s. Trinità, s. Provolo, s. Severo i s. Antonin zastupljene neredovito i sa vrlo malim brojem primjera.³¹

Iako je predjel Castello najčešće mjesto obitavanja zadarskih doseljenika, župe predjela s. Marco, također smještene neposredno uz samo gradsko središte, vrlo su često prisutne u strukturi mjesta stanovanja zadarskih doseljenika tijekom cjelokupnog promatranog razdoblja (29,36%). Za razliku od predjela Castello,

29 Simon de Niccolò da Zara de s. Pietro, NT, b. 578, br. 326, 2. 2. 1541; Margareta condam Tomaso da Zara del s. Pietro di Castello, b. 578, br. 233, 21. 8. 1534; Battista da Zara... casa mia habitation in s. Pietro di Castello, b. 846, br. 137, 16. 3. 1568.

30 Hierolima fia Donnà da Zara de contrada s. Martin, NT, b. 1021, br. 435, 16. 8. 1594; Luca condam Michaelis de Jadra de contrada s. Biasio, b. 71, br. 100, 8. 7. 1494; Pasqua consorte Zorzi da Zara della s. Zuanne Baptista in Bragora, b. 641, br. 337, 18. 7. 1542; Isabeta moier Matei condam Iohannis de Jadra de contrada s. Maria Formosa, b. 958, br. 229, 17. 1. 1500; Blasius de Jadra condam Marci de s. Iohannes Novi, b. 408, br. 42, 22. 3. 1500.

31 Blanca uxor Georgii de Jadra de s. Antonin, NT, b. 651, br. 21, 7. 10. 1480; Paula moier Marci de Jadra de contrada s. Severo, b. 777, br. 376, 20. 7. 1525; Zanetto condam Andree de Jadra del s. Trinità, b. 413, br. 239, 26. 10. 1547; Matheus Bartolomei de Jadra de s. Provolo, b. 960, br. 591, 28. 1. 1489.

gdje se učestalošću spominjanja najčešće izdvajala župa katedrale s. Pietro, u predjelu s. Marko sve su tamošnje župe prisutne podjednako. Nešto češćim spominjanjem ističu se ipak župe s. Marziale, s. Moisè i s. Anzolo,³² osrednje su učestalo zastupljene župe s. Salvatore, s. Samuele, s. Vitale i s. Gregorio,³³ dok su preostale župe ovoga predjela (s. Luka, s. Paternian, s. Benedetto, s. Marco, s. Maria Zobenigo o Giglio i s. Geminian) zastupljene sa svega nekoliko primjera.³⁴ Predjeli Castello i s. Marco mjesta su gdje je u ukupnom omjeru mjesta stanovanja zadarskih doseljenika prisutno više od 50% doseljenika. Preostali predjeli Venecije (Cannaregio, Dorsoduro, s. Polo, s. Croce) zastupljeni su rjeđe i u ukupnom kronološkom slijedu razmatranja mnogo neredovitije. Treći predjel po učestalosti stanovanja Zadrana su župe predjela Cannaregio (13,30%). Slično župama predjela s. Marco, i župe predjela Cannaregio zastupljene su podjednako, te se tek neznatno učestalijim spominjanjem izdvajaju samo župe s. Geremia, s. Marcuola, Ss. Apostoli, s. Canciano i s. Felice,³⁵ dok su župe s. Sofia, s. Zuanne Crisostomo, s. Lucia, s. Fosca i s. Leonardo zastupljene tek pojedinačnim primjerima stanovanja zadarskih doseljenika.³⁶ Premda je svojim smještajem neznatno udaljen od središta grada, predjel Dorsoduro tek je četvrti po ukupnoj zastupljenosti zadarskih doseljenika (10,55%). Znatno većim brojem stanovnika zadarskog podrijetla ističe se unutar predjela Dorsoduro župa s. Trovaso u kojoj su, poradi smještaja

32 Michael de Jadra de confinio s. Marcialis, NT, b. 735, br. 326, 1. 9. 1486; Anna moier Petri de Jadra de contrada s. Moise, b. 875, br. 163, 13. 1. 1495; Petrus da Zara de s. Angelo, b. 735, br. 428, 7. 5. 1487.

33 Mattisia uxor Thomaso da Zara al presente in confin s. Gregorio, NT, b. 478, br. 407, 26. 10. 1565; Lucia de Jadra de confinio s. Luca, b. 672, br. 42, 5. 3. 1492; Pietro de Andrea da Zara al presente in s. Salvador, b. 44, br. 342, 18. 2. 1531; Paulus condam Stephani de Jadra de s. Samuelis, b. 672, br. 160, 4. 10. 1495; Polo de Jadra della contrada s. Vidal, b. 739, br. 66, 8. 5. 1556.

34 Iohannes Jadransis de confinio s. Geminiani, NT, b. 208, br. 97, 15. 5. 1516; Hierolima condam Mateo da Zara... in confin s. Maria Zobenigo, b. 265, br. 78, 15. 4. 1566; Marieta relicta Stephani da Zara... de s. Marci, b. 960, br. 549, 3. 4. 1516; Madalena de Jadra de confinio s. Paterniani, b. 672, br. 30, 3. 3. 1488; Macharius Michaelae de Jadra de s. Benedetto, b. 734, br. 177, 31. 1. 1451.

35 Pasqua condam Simon da Zara de s. Geremia, NT, b. 962, br. 377, 1. 1. 1603; Maria relicta Alexii de Jadra de Ss. Apostoli, b. 903, br. 98, 7. 11. 1483; Andriana fia condam Matheo da Zara de s. Marzuola, b. 278, br. 38, 6. 7. 1558; Catarina condam Thomaso da Zara de contrada s. Felise, b. 929, br. 155, 18. 5. 1540; Catarina condam Vido Lasarichio da Zara... in contrada del s. Cancian, b. 124, br. 176, 7. 12. 1568.

36 Miliza de Jadra de s. Leonardi, NT, b. 68, br. 246, 18. 7. 1474; Paulo, condam Lorenzo Lasich Schiavon da Zara... in contrada s. Sofia, b. 180, br. 1059, 29. 10. 1646; Maria de Jadra de s. Iohannes Grisostomi, b. 735, br. 347, 10. 6. 1483; Blaxius condam Pietro da Zara... in contrada s. Foscha, b. 253, br. 7, 13. 12. 1517; Franceschina condam Ludovico da Zara... in s. Lucia, b. 884, br. 60, 11. 8. 1661.

najstarijeg škvera u Mlecima, mnogi Zadrani nalazili zaposlenje.³⁷ Nešto češće spominje se i župa s. Nicolò dei Mendicoli, najčešće sjedište doseljenika koji su se bavili ribarskim zanatom.³⁸ Druge župe predjela Dorsoduro (s. Barnaba, s. Agnesa, s. Anzolo Rafael, s. Margareta i s. Pantaleon) ne ističu se znatnijim spominjanjem zadrarskih doseljenika.³⁹

Najudaljeniji od neposrednog gradskog središta, predjeli s. Polo i s. Croce redovito su najmanje prisutni u ukupnoj strukturi stanovanja doseljenika s istočnog Jadrana, što nam u potpunosti potvrđuje i primjer Zadrana. Župe istočnog predjela s. Croce pritom su zastupljene nešto češće (5,05%) od župa predjela s. Polo (3,21%). U predjelu s. Croce spominju se kao mjesta stanovanja zadrarskih doseljenika župe s. Croce, s. Simeone Profeta, s. Giacomo dell'Orio, s. Caissano i s. Boldo,⁴⁰ dok su u predjelu s. Polo malobrojni Zadrani zabilježeni u župama s. Tomà, s. Zuane di Rialto, s. Agostino i s. Aponal.⁴¹ Prisutnost Zadrana izvan Venecije, tj. na otocima Lagune, zabilježena je s tek nekoliko pojedinačnih primjera (2,29%). U ovom slučaju Zadrane bilježimo na otocima Lazzaretto, Giudecca, te, napose kada je riječ o majstorima staklarskog umijeća, na otoku Murano.⁴²

Iako je ime crkvene župe najčešći indikator mjesta stanovanja žitelja Venecije, katkada se uz ovaj podatak navodi i pobliza oznaka mjesta u kojima obitavaju pojedini stanovnici grada. Ukoliko je riječ o kućama koje pripadaju

37 Francesco da Zara de s. Trovaso, NT, b. 683, br. 757, 4. 11. 1592; Margareta condam Antonio da Zara della contrada di s. Trovaso, b. 442, br. 647, 27. 4. 1556.

38 Maria consorte Pietro de Jadra pescador de s. Niccolò dei Mendicoli, NT, b. 685, br. 1257, 1. 10. 1561; Maria uxor Francesco da Zara de s. Niccolò, b. 405, br. 758, 29. 6. 1631.

39 Catarina condam Iohannes de Jadra de confinio s. Barnaba, NT, b. 825, br. 70, 3. 5. 1487; Laurentius fu Iohannes de Jadra de s. Agnesa b. 646, br. 528, 9. 8. 1563; Catarina condam Niccolò da Zara della contrada s. Raphael, b. 124, br. 219, 20. 2. 1549; Catarina moier Thomasii de Jadra de confinio s. Margareta, b. 656, br. 29, 2. 6. 1477; Helisabetha uxor Gregorii de Jadra de s. Pantaleon, b. 656, br. 52, 14. 8. 1462.

40 Catarina de Jadra condam Michaelis de s. Simone Profeta, NT, b. 536, br. 28, 28. 8. 1506; Magdalena relicta Petri Perovich de Jadra de s. Crucis, b. 271, br. 517, 6. 8. 1507; Helena condam Mathei de Jadra de contrada s. Jacobi de Lupio, b. 66, br. 146, 8. 8. 1487; Agata relicta Pauli de Jadra de contrada s. Cassian, b. 66, br. 18, 28. 10. 1500; Luchina de Jadra condam Pellegrini de confinio s. Theobaldi, b. 508, br. 127; 9. 9. 1488.

41 Juba de Jadra nunc habitatrix s. Apolaris, NT, b. 54, br. 170, 28. 6. 1336; Vitus de Jadra de contrada s. Augustin, b. 263, br. 88, 6. 12. 1513; Chiara condam Andrea da Zara... in contra s. Zuane di Rialto, b. 857, br. 51; 6. 4. 1645; Bernardo da Zara de confinio s. Thomà, b. 653, br. 121, 2. 8. 1538.

42 Michovila fu Iohannes de Jadra lavandera del Lazzaretto, NT, b. 81, br. 804, 12. 7. 1566; Zuanna condam Pierin Detrico da Zara... in casa habitation Lucia capeletta vedova alla Zudecca, b. 847, br. 443, 28. 8. 1576; Bartholomeus pintor qui fuit de Jadra et nunc moratur in confinio Sancti Stephani de Murano (V. Han-L. Zecchin, Presenze Balcaniche, str. 79).

privatnim vlasnicima, doseljenici se često navode kao vlasnici ili suvlasnici zgrade u kojoj obitavaju (casa della mia propria habitatione) ili su, što nije rijedak slučaj, smješteni u kućama svojih prijatelja, poznanika ili osoba koje se isključivo bave iznajmljivanjem kuća ili stanova.⁴³ Pored navedenih vlasnika, doseljenici često obitavaju i u kućama koje pripadaju i navode se po mletačkim plemićkim ili građanskim obiteljima.⁴⁴ Ukoliko je doseljenik posljednje dane svoga života proveo u nekoj od nabožnih ustanova grada (hospitali), tada se to redovito bilježi kao jedino mjesto njihova stanovanja.⁴⁵

Katkada se smještaj kuće u kojoj doseljenik živi ne vezuje uz njezina vlasnika već uz tamošnju ulicu (calle), dvor (corte)⁴⁶ ili smještaj u blizini istaknutih, uočljivih i od svih dobro poznatih objekata (crkve i samostani)⁴⁷ ili javnih gradskih prostora (fondamenta, campo, campiello i slično).⁴⁸

Veliki dio doseljenika uspijevaio je stjecanjem trajnog zaposlenja osigurati životnu egzistenciju, stvoriti obitelj, te ostatak svoga života provesti u gradu na lagunama. Živeći i obavljajući svoj svakodnevni posao na relativno uskom gradskom prostoru unutar kojeg se ostvaruje najveći dio poznanstava i druženja sa

43 Helisabeta condam Valentini Jadrensis de confinio s. Pietro in domo capitano Tomaso in capo curia de monache s. Zaccharia, NT, b. 1084, br. 191, 1. 5. 1551; pompeo Grisogono da Zara... casa habitacione Zuan Batista Tola condam Bartolomeo in contra s. Pietro Castello, b. 569, br. 147, 6. 9. 1609; Catarina relicta Thomasii de Jadra... in domo prete Iohannes de Zudecca in confinio s. Martini, b. 958, br. 167, 26. 4. 1500.

44 Marco fio Antonio da Zara al presente del s. Gregorio in case Paolo Tron, NT, b. 478, br. 410, 5. 8. 1566; Martin de Thomaso da Zara... in casa de Contarini da Londra sopra il mual grando, b. 887, br. 97, 16. 5. 1535; Paulo condam Lorenzo Lasich Schiavon da Zara in casa Michiel Priuli in contrada s. Sofia, b. 180, br. 1059, 29. 10. 1646; Blasius condam Pietro da Jadra habitator in domibus heredium condam Aloisii Cornaro in s. Foscha, b. 253, br. 7, 13. 12. 1517; Anzola, Simon e Pietro da Zara in Ca' Zorzi; Margareta da Zara in Ca' Briani; Mario da Zara in Ca'Organi in contrada s. Zuane Novo, Archivio storico della Curia patriarcale, Curia patriarcale, Status animarum, busta 3 (anno 1593).

45 Zorzi condam Zuanne da Zara, vecchio nell hospedal s. Antonio, NT, b. 1021, br. 640, 1. 12. 1592; suor Antonia pizocara s. Domenico al seculo nominata Catarina relicta Simon da Zara sta a s. Martin nell hospedal pizocare, b. 439, br. 59, 7. 3. 1572.

46 Antonio condam Niccolò da Zara in Castello in corte delle Collone, NT, b. 10, br. 1, 3. 12. 1584; Niccolò condam Pietro da Zara habitante del confin s. Zuane in Bragora sopra Calle detta la Crosera, b. 75, br. 100, 9. 6. 1590; Niccolò Zidarich da Zara... in casa de Ventura stampador in Calle delle Rasse in s. Zuane Novo, b. 394, br. 905, 20. 9. 1570.

47 Isabeta relicta condam Batista da Zara... casa mia habitacione in contrada s. Pietro apresso s. Anna, NT, b. 847, br. 278, 20. 5. 1568; Margareta de Zara... in casa reverendo prete Paolo apresso la chiesa delle Vergine, b. 847, br. 541, 6. 3. 1576.

48 Catarina da Zara... in campiello delle case del reverendo piovan di contrada s. Zuane in Bragora, NT, b. 507, br. 15, 8. 3. 1602; Zuanna condam Pierin Detrico da Zara... in Calle larga de Cha Priuli che va sopra fondamenta de s. Lucia in Campagna, b. 847, br. 443, 28. 8. 1576.

žiteljima istovjetnog podrijetla, doseljenici su najčešće posljednje dane svoga života provodili u onim dijelovima grada uz koje su tijekom najvećeg dijela svoga života bili vezani boravkom i zaposlenjem. Stoga u analiziranim oporukama doseljenika podaci o mjestu pokopa predstavljaju također važan izvor za poznavanje njihovog kretanja i stanovanja, te se ono najčešće poklapa s mjestom koje označava predjel, župu boravka i djelovanja tijekom njihova života. Mjesta pokopa zadarskih doseljenika bit će stoga, kao što je to i slučaj s doseljenicima iz većine ostalih gradova istočnog Jadrana, najčešće u župnim crkvama predjela Castello. Učestalošću spominjanja kao mjesta posljednjeg počivališta zadarskih doseljenika nešto se češće spominju groblja crkve s. Pietro di Castello, s. Antonio, samostana s. Francesco della Vigna, s. Domenico i s. Zuane Polo,⁴⁹ dok su druge župe ovoga predjela zastupljene tek s pokojim primjerom.⁵⁰ Pored navedenih crkava, u predjelu Castello se kao mjesto pokopa, napose u periodu XV. i XVI. stoljeća, navodi crkva s. Zuane del Tempo ili s. Zuane di Furlani,⁵¹ u sklopu koje je djelovala i bratovština slavenskih doseljenika s. Zorzi degli Schiavoni, također spominjana kao mjesto pokopa nekog Zadrana.⁵²

U predjelu s. Marco, drugom po učestalosti nazočnosti Zadrana, također susrećemo podosta crkava koje su mjesta pokopa naših doseljenika, pri čemu se

- 49 Catarina condam Iohannes da Zara: ... corpus sepeliri in ecclesia patriarcale Venetie, NT, b. 208, br. 44, 20. 9. 1516; Margareta da Zara... corpo sia sepolto davanti la porta grande della giesia de s. Pietro, b. 927, br. 62, 16. 8. 1534; Georgius condam Blasii de Jadra... sepelire a s. Francesco della Vigna, b. 576, br. 239, 14. 1. 1433; Blasius de Jadra condam Marcii... sepelire in cimiterio s. Francesci Vinea, b. 408, br. 42, 22. 3. 1500; Madalena da Zara... voio sia sepolta a s. Zuane Polo, b. 280, br. 526, 12. 11. 1552; Maria relict a Martini de Jadra... sepelire a s. Dominico, b. 968, br. 304, 14. 9. 1515; Angela olim filia Martini de Jadra... sepelire a s. Antonio, b. 1084, br. 79, 18. 5. 1505.
- 50 Maria de Jadra condam Aloisio... sepelire apud ecclesiam s. Martini, b. 71, br. 162, 27. 8. 1482; Mariza uxor Luca de Jadra sepelire apud s. Trinità in sepultura scole, NT, b. 735, br. 347, 10. 6. 1483; Catarina olim Victoris condam Pietro de Zara... sepelire in archa scuola s. Biasio, b. 576, br. 112, 21. 8. 1434; Costanza relict a Georgii de Jadra... sepelire apud s. Justina, b. 955, br. 142, 8. 8. 1503; Catarina de Jadra... sepelire in s. Iohannes Novi, b. 272, br. 754, 27. 4. oko 1500; Helisabeta condam Valentini Jadrensis... corpus sia sepolto in archa pizocare s. Severi b. 1084, br. 191, 1. 5. 1551; Georgius condam Martini de Jadra... sepelire a s. Zacaria, b. 125, br. 357, 15. 2. 1521; Petrus Biondus de Jadra... sepelire apud ecclesiam s. Martini, b. 71, br. 162, 27. 8. 1493; Mariza uxor Luce de Jadra... sepelire apud s. Maria Formosa, b. 377, br. 155, 20. 6. 1483; Isabeta condam Matio da Zara... sepolto a Spirito Santo, b. 844, br. 106, 16. 3. 1549.
- 51 Silvestar vocatus Mateus de Jadra... sepelire apud s. Iohannes a Templo, NT, b. 127, br. 814, 24. 9. 1527; Chiara moier Marco da Zara... corpo sia sepolto alla chiesa s. Zuane di Furlani, b. 43, br. 63, 31. 3. 1538; Orsa condam Greguol da Zara... corpo sia messo a s. Zuane di Furlani, b. 280, br. 689, 21. 10. 1546.
- 52 Paulo Grando da Zara... corpo sia sepolto a s. Zorzi di Schiavoni nell'archa davanti l'altar de s. Zorzi, NT, b. 329, br. 513, 29. 12. 1625; Antonio condam Niccolò da Zara... sepelire in scola de s. Zorzi di Schiavoni, b. 10, br. 1, 3. 12. 1584.

od ostalih brojem zabilježenih primjera izdvajaju crkve s. Steffano i s. Anzolo (grobnica bratovštine s. Sacramento),⁵³ dok su ostale zastupljene pojedinačnim slučajevima.⁵⁴

Predjeli Dorsoduro i Cannaregio podjednako su prisutni u strukturi mjesta pokopa Zadrana. U predjelu Cannaregio nešto se češće spominju crkva s. Alvise, s. Maria dei Servi, te grobnica bratovštine "della Misericordia".⁵⁵ Također zastupljene su svega nekoliko primjera, crkve predjela Dorsoduro ne predstavljaju mjesto koje Zadrani često odabiru za svoje posljednje počivalište, te se pokojim primjerom nešto više izdvajaju crkve s. Nicolò dei Medicoli, Madonna dei Carmini i Madonna della Carità.⁵⁶ U ovom predjelu bio je smješten i hospital "degli Incurabili", u kojem su posljednje dane svoga života provodili neki doseljenici, te su i pokapani u zajedničku grobnicu preminulih štićenika hospotala.⁵⁷

Još su rjeđe od prethodnih predjela župe predjela s. Polo i s. Croce prisutne u strukturi mjesta pokopa Zadrana. U predjelu s. Croce spominju se samo crkve s. Jacomo dell'Orio i s. Cassian,⁵⁸ dok se, također sa svega nekoliko pojedinačnih primjera u predjelu s. Polo, spominju crkva s. Zuane di Rialto i bratovština s. Rocco.⁵⁹

---

53 Hierolima da Zara... sepelire in una archa in s. Anzolo, NT, b. 265, br. 78, 15. 4. 1566; Lucia vedova Iohannes da Zara... corpo sio sepulto nelle arche detta Scuola del Sacramento di s. Anzolo, b. 739, br. 49, 26. 4. 1556; Marieta relictia Stephani de Zara... sepelire apud s. Steffani, b. 960, br. 549, 3. 4. 1516; Luca condam Michaelis de Jadra... sepelire ad s. Steffani in archis scuole calafatis, b. 71, br. 100, 8. 7. 1494.

54 Paula fu moier Vicenzo da Zara... voio esser sepulta in s. Paternian, NT, b. 252, br. 184, 29. 11. 1556; Luchina de Jadra condam Pellegrini... sepelire a s. Fantin, b. 508, br. 127, 9. 9. 1488; Chiara consorte Santo Possidaria... sepelire a s. Vio, b. 73, br. 10, 14. 12. 1729; Margareta Perbusichia da Zara... sepelire a s. Moise, b. 705, br. 64, 12. 1. 1606; Michael de Jadra... sepelire a s. Salvador in sepultura scuole s. Maria, b. 735, br. 326, 1. 9. 1486; Marcus de Jadra... sepelire in s. Samuelis in archa condam mio barba Valentino, b. 825, br. 201, 18. 7. 1479.

55 Bernardo da Zara... sepelire alla Misericordia in la archa della mia scuola, NT, b. 653, br. 121, 2. 8. 1538; Pietro condam Simon da Zara... sepelire a Servi, b. 6, str. 37v-38v, 31. 8. 1607; Catarina de Jadra... sepelire ad s. Maria dei Servi, b. 870, br. 286, 4. 1. 1442; Nicolaus condam Iohannis da Zara... corpus sepelire in cimiterio monialis s. Ludovici, b. 1211, br. 855, 19. 9. 1520.

56 Iohannes de Zara... sepelire ad Caritatem apud tres filios meos sepultos, NT, b. 672, br. 56, 1. 12. 1495; Perina condam Mathio Cherubinich da Zara... corpo sia sepulto nel monasterio de s. Maria di Carmini, b. 655, br. 612, 1. 12. 1555; Iohannes condam Anastaxii de Jadra... sepelire in ecclesia s. Nicolai de Mendicolis in sepultura scuole, b. 735, br. 273, 17. 1. 1497.

57 Catarina da Zara condam Marco Balisich... sepelida in chiesa Incurabili innanzi l'altar di s. Orsola, NT, b. 645, br. 164, 7. 8. 1578.

58 Margareta Schiavona da Zara... voglio esser sepulta in s. Jacomo dell'Orio, NT, b. 665, br. 328, 29. 8. 1553; Faustina de Jadra... sepelire in s. Cassian in capella nova s. Marie Helisabethe, b. 410, br. 104, 31. 12. 1512.

59 Chiara condam Andrea da Zara... sepelire a s. Zuane di Rialto, NT, b. 857, br. 51, 6. 4. 1645; Pietro de Andrea da Zara... sepelire nella archa della scuola s. Rocho, b. 44, br. 342, 18. 2. 1531.

Od mjesta izvan Venecije koje zadarski doseljenici određuju za svoju sahranu spominje se crkva s. Catarina smještena na malom otoku Mazzorbo (između Torcella i Murana), te crkva s. Maria delle Grazie koja se nalazila na otočiću Isola delle Grazie u neposrednoj blizini otoka s. Giorgio Maggiore.⁶⁰

Iako su poneki doseljenici podrijetlom s istočnog Jadrana nerijetko željeli svoje posljednje počivalište imati u domovini, te su u svojim oporukama izričito navodili da se, ukoliko je to moguće, njihovo tijelo nakon njihove smrti prenese u rodni kraj i tako sahrani, u primjeru zadarskih doseljenika bilježimo svega jedan takav primjer. Riječ je o oporučnoj želji zadarskog plemića Lombardina Detrico pokojnog Ivana, kapetana hrvatskih konjanika u mletačkoj vojsci, koji želi da mu se tijelo prenese u Zadar i pokopa u kapeli crkve sv. Franje.⁶¹

VI) SVAKODNEVNI ŽIVOT DOSELJENIKA: OBITELJ, RODBINSKE I PRIJATELJSKE VEZE, POSLOVNI KONTAKTI

Život doseljenika sastojao se i od brojnih susreta i veza zasnovanih na privatnosti svakodnevnog obiteljskog života, istovjetnosti zanimanja, mjesta stanovanja, okupljanja i druženja. Vlastita obitelj i rodbina koja se nalazi u Veneciji, prijatelji stečeni poslovnim vezama i osjećajem jedinstvene domovinske pripadnosti, poslovni partneri manje ili više značajni i vezani za djelovanje i svakodnevnu egzistenciju doseljenika bit će osnovni krugovi unutar kojih će se odvijati životno svakodnevije svakog doseljenika.

Doseljenici su u Mletke katkada dolazili s obiteljima zasnovanim još u domovini, te su u novoj sredini, pored svih promjena koje je ona donosila, u svome privatnom životu nastavljali živjeti kao i ranije. Mnogo veći broj useljenika dolazio je pojedinačno ili je, što je slučaj samo u primjeru ponekih zanimanja (paruni i kapetani brodova, vojna lica), svoju obitelj ostavljao u domovini, obvezujući se na taj način na što skoriji povratak. Za nas su zasigurno najzanimljiviji oni doseljenici koji u Mletke dovode ili ondje zasnivaju obitelj koja će predstavljati prvi i osnovni krug njihova svakidašnjeg privatnog života. Članovi najbliže rodbine stoga su redovito osobe u koje oporučitelj ima najviše povjerenja, te su nezaobilazni izvršitelji i svjedoci, čija se suglasnost i pomoć traži prilikom potpisivanja različitih

---

60 Maria uxor Viti de Jadra... sepelire in giesia s. Catarina de Manuerbio, NT, b. 753, br. 114, 14. 2. 1510; Juba olim de Jadra... sepelire in s. Maria delle Grazie, b. 54, br. 170, 28. 6. 1336.

61 NT, 1210, br. 677, 22. 5. 1554.

ugovora ili pisanja važnijih dokumenata (oporuke, kodicili, inventari).⁶² Pored toga, prilikom podjele doseljenikove imovine, članovi uže rodbine, a također i svi ostali članovi njegove šire obitelji redovito su isticani i obdarivani ispred ostalih, te se među njima obično nalazi i glavni nasljednik oporučiteljevih dobara (herede universario).

Iako se u dokumentima koji se odnose na djelovanje doseljenika u Mlecima ne može uvijek sasvim pouzdano utvrditi podrijetlo supružnika (ili supružnice) oporučitelja, primjetno je da su, prema analizi dijela uzorka kojim raspolažemo, brakovi vrlo često sklapani s osobom istovjetnog podrijetla. Za zadarske doseljenike bilježimo brakove koji su sklapani sa njihovim bivšim sugrađanima, također Zadranima,⁶³ ali i sa doseljenicima podrijetlom iz različitih dijelova istočnojadranske obale (Lošinj, Šibenik, Trogir, Split, Vis, Kotor, "Monte Negro").⁶⁴

Iz mnogobrojnih oporuka zadarskih doseljenika u Mlecima možemo, poradi velikog i raznovrsnog uzorka, razmotriti vrste legata kojima se obdaruju članovi oporučiteljeve bliže i dalje rodbine, prijatelji, poslovni partneri, te sve druge osobe s kojima je doseljenik tijekom svoga boravka u Veneciji održavao više ili manje bliske kontakte.

Supruzi obično pripada cjelokupan miraz koji donosi u brak, a koji se najčešće izražava određenom novčanom svotom.⁶⁵ Nakon muževljeve smrti supruga obično ima pravo doživotnog raspolaganja i upravljanja dobrima, uz uvjet

62 Simon condam Pauli da Jadra: Lasso mia sola commissaria Catarina mia consorte; NT, b. 910, br. 221, 7. 4. 1477; Catarina fu Niccolò Cunnazzo da Zara: Voglio che mio fio Julio sia mio solo commissario, b. 110, br. 148, 18. 11. 1565. Laurentius fu Iohannes da Jadra: Lasso mia fia Lucretia... mia sola commissaria, b. 646, br. 528, 9. 8. 1563; Georgius da Zara: mio commissario fradello mio Giacomo, b. 910, br. 112, 26. 7. 1455.

63 Catarina da Zara condam Marco Balisich relicta Gregorio da Zara, NT, b. 645, br. 164, 7. 8. 1578; Margareta de Jadra condam Pauli relicta Georgii de Jadra, b. 870, br. 361, 29. 5. 1464; Orsa condam Rado da Zara relicta Pietro da Zara, b. 655, br. 682, 6. 3. 1561; Perina condam Matio Cherbusich da Zara uxor Simon da Zara, b. 655, br. 12, 1. 12. 1555.

64 Catarina fu Niccolò Cunazzo da Zara relicta Francesco da Lusin, NT, b. 100, br. 148, 18. 11. 1565; Catarina da Zara vedova Niccolò condam Stefano da Spalato, b. 870, br. 286, 4. 1. 1442; Isabeta condam Francesco da Lissa relicta Zuanne da Zara, b. 419, br. 556, 6. 9. 1563; Helena condam Mattio da Zara uxor Georgii da Cataro, b. 66, br. 146, 8. 8. 1487; Marieta condam Iohannes da Tragurio relicta Stephani da Zara, b. 960, br. 549, 3. 4. 1516; Michaela condam Damiano de Monte Negro relicta Zuanne da Zara, b. 647, br. 640, 17. 4. 1578; Chiara fia condam Zorzi Dichichio da Sebenico et moier Marco da Zara, b. 43, br. 63, 31. 3. 1538.

65 Simon de Giadra: Item dimitto uxore mea Cumune ducati 100 de dote sua, NT, b. 576, br. 487, 31. 6. 1441; Stephanus condam Pauli de Jadra: Item dimitto Angele uxori mee sua dota de ducati 100, b. 874, br. 458, 14. 2. 1515.

da ostane udovicom i da se brine za njihovu maloljetnu djecu.⁶⁶ U slučaju da se ponovno uda, supruzi pripada samo njezin miraz, te u najboljem slučaju i manji novčani iznos i poneki predmet iz oporučiteljeve imovine.⁶⁷

Ukoliko je riječ o oporukama koje pišu žene, najčešće je suprug izvršitelj oporuke i ujedno glavni nasljednik njezine cjelokupne imovine.⁶⁸ Katkada se, pored toga, izričito navodi vrsta predmeta koje oporučiteljica ostavlja suprugu, pri čemu je najčešće riječ o ponekom predmetu iz njezine pokretne imovine.⁶⁹ Ukoliko se pak suprug u udovištvu pokaže nevjeran, napose ukoliko nakon smrti svoje supruge započne živjeti s nekom od osoba iz kruga njihovih poznanica, tada se na tu mogućnost u oporuci izričito upozorava, te se u tom slučaju suprugu uskraćuje sva navedena imovina.⁷⁰

Kćerima koje nisu udate unaprijed se određuje visina miraza ili joj se, ukoliko je već udana, ostavlja manja novčana svota i poneki predmet iz oporučiteljeve imovine.⁷¹ Rjeđe se, napose ukoliko oporučitelj nema izravnih muških nasljednika, kćerima ostavlja i njegova cjelokupna imovina.⁷²

---

66 Iohannes de Zara Stoichinichio: Residuum dimitto Jachomine uxori mee, NT, b. 858, br. 129, 1. 8. 1490; Batista da Zara: Tutto lasso a Beata da Zara mia consorte, b. 846, br. 137, 16. 3. 1568.

67 Nikola Zidarić pok. Jerolima sva svoja dobra namjenjuje djetetu koje će roditi njegova upravo trudna žena. Ukoliko pak dijete umre prije punoljetnosti, sve pripada supruzi uz uvjet da ostane udovicom. Ukoliko se ponovno uda pripada joj samo njezin miraz, NT, b. 394, br. 905, 20. 9. 1570.

68 Tomasina consorte Pietro condam Mathio da Zara: ... solo commissario mio marito et herede residuario di tutto, NT, b. 641, br. 366, 21. 4. 1543; Margareta condam Antonio da Zara: commissario marito meo Biasio... Residuum lasso a mio marito, b. 442, br. 647, 27. 4. 1556; Bernardina uxori Mathei de Jadra: solo commissario viro meo... residuum viro meo Matheo, b. 753, br. 21, 7. 3. 1508.

69 Zuanna fia condam Pierin Detrico da Zara: Lasso li mobili a mio marido Vincenzo, NT, b. 361, br. 403, 28. 9. 1562; Chiara uxor Santo Possidaria: a Santo lasso cordon d'oro, una rosetta d'oro, mia letiera dorata con stramazzi, pagliazzo, cavozal, cusini, lenzuoli, coltra, sechio di rame, stagnada, quadro di beata Vergine Maria e feral de rame, b. 73, br. 10, 14. 12. 1729.

70 Zadranka Madalena, supruga Pola iz Feltra navodi kako će suprug, ukoliko se tijekom udovištva odluči za život sa njihovom služavkom Marijetom, za koju je očito bio zainteresiran još i tijekom Madalenina života, biti izuzet od svih dobara koja mu ona ostavlja, NT, b. 280, br. 526, 12. 11. 1552.

71 Marina uxor Antonii de Jadra: Lasso filia mea Marieta ducati 60; lasso Regina filia mea ducati 100; NT, b. 44, br. 278, 14. 4. 1528; Stana uxor Viti de Jadra: Lasso Lucia filia mea ducati 10, 263, br. 82, 6. 12. 1519; Piero condam Simon da Zara: Lasso ducati 300 a mia Orseta pro dote sua, b. 6, str. 37v-38v, 31. 8. 1607; Catarina condam Lorenzo da Zara: Lasso mia fia Julia una vesta de sarza negra, una cappa de donna, una vestura fodra de scarza rossa et un par de calze de scarlato e uno vello d'oro bianco; Lasso brachia 14 telle per maridar mia fia; lasso mia verra d'oro a mia fia, b. 528, br. 105, 6. 6. 1539.

72 Faustina de Jadra: Residuum lasso Andriana filia mea; NT, b. 410, br. 104, 31. 12. 1512; Michaela relicta Zuanne da Zara: Residuum lasso a mia fia Paula, b. 81, br. 802, 17. 4. 1547.

Sinovima, često uz supružnika glavnim nasljednicima imovine, ostavlja se, pored različitih odjevnih predmeta ili dijelova pokretne imovine, manja ili veća svota novaca,⁷³ kao i pravo da nakon očeve smrti upravljaju njegovim kapitalom ili se uključe u različite oblike poslovanja koji su bili započeti još za očeva života.⁷⁴ Ukoliko se pak neki od sinova u proteklom periodu svojim neprimjerenim ponašanjem udaljio od obitelji, te sa njome nije održavao gotovo nikakve odnose, tada se to u oporuci izričito navodi, te mu se u najboljem slučaju, ostavlja tek neznatna novčana svota.⁷⁵

Sestrama, često već udanim, ostavlja se izvjesna svota novaca ili poneki predmet iz pokretne imovine oporučitelja,⁷⁶ dok se znatno rjeđe, u nedostatku bližih muških rođaka, one imenuju i glavnim nasljednikom oporučiteljevih dobara.⁷⁷

Pored uobičajenih legata iz nekretnine oporučitelja,⁷⁸ braći se, ukoliko doseljenik nema izravnih potomaka, često povjerava doživotno upravljanje oporučiteljevom imovinom ili mu se ona u cijelosti ostavlja.⁷⁹

73 Isabeta condam Mathio da Zara: Lasso mio fiol Pietro ducati 50 della mia dote, NT, b. 706, br. 134, 22. 11. 1563; Francesco da Zara: Lasso a mio fiol Antonio un ferariol, un sechio e 4 ducati, b. 683, br. 757, 4. 11. 1592; Margareta relictia Jacopo Zaratini: Lasso a Francesco mio fiol la mia vesta de panno nigro, b. 252, br. 163, 17. 11. 1560.

74 Catarina condam Gregorio da Zara: Residuum lasso a mio fio Marino, NT, b. 736, br. 98, 2. 9. 1562; Chiara condam Andrea da Zara: Residuum lasso a mio fio Daniel, b. 857, br. 51, 6. 4. 1645.

75 Mathio da Zara: Lasso a Batista e Marco mei filoli soldi 5 per uno et questo perche non se hanno portato buoni fioli, NT, b. 845, br. 219, 13. 10. 1549; Iohannes Jadrensis: Item quia Nicolaus filius meus feci mihi inobediens et mihi remissionibus meis nollui mihi aliqod auxilium... volo et ordino quod habet de bonis meis ducatos septem auri tantum, b. 208, br. 97, 15. 5. 1516.

76 Martin condam Rado da Zara: Lasso a mia sorella Stana ducato uno, NT, b. 677, br. 660, 18. 12. 1556; Blacha uxor Georgij de Jadra: Lasso sorori mee Margarete una pelizza o doi ducati, b. 651, br. 21, 7. 10. 1480; Helena uxor Marci de Jadra: Lasso Jube sorori mee una vesta nigra e investitura verde, b. 651, br. 55, 25. 3. 1488.

77 Antonia relictia Simon da Zara: Residuum specialmente ducatos 40 lasso a Helena mia sorella et a Domenico suo fiol, NT, b. 439, br. 59, 7. 3. 1572; Blasius de Jadra: Residuum lasso sorore mee Lucie, b. 408, br. 42, 22. 3. 1500.

78 Helena condam Thomasio de Jadra: Lasso Iohannes Pietro fratre meo brachia 16 telle, NT, b. 875, br. 92, 1. 12. 1482; Rada uxor Radi de Giadra: Lasso Milio fratri meo ducatos tres, b. 956, br. 576, 10. 5. 1495; Vincenzo condam Luca da Zara: Lasso a Pietro e Francesco miei fratelli un quadro de s. Donna e uno del s. Andrea, b. 1021, br. 616, 27. 7. 1602.

79 Georgius de Jadra: Residuum lasso fratri meo Jacomo, NT, b. 910, br. 112, 26. 7. 1455; Steffanus de Jadra condam Iohannes: Residuum lasso Georgio fratre meo, b. 66, br. 367, 2. 4. 1501.

Ukoliko su roditelji doseljenika još na životu i također se nalaze u Veneciji, pripada im istaknutije mjesto u dodjeljivanju legata, a nerijetko obnašaju i ulogu izvršitelja oporuke,⁸⁰ te su katkada imenovani i glavnim nasljednicima cjelokupne imovine oporučitelja.⁸¹

U užu obitelj mogu se također ubrojiti i vanbračna i usvojena djeca doseljenika, te se i njima dodjeljuje ponešto iz njegove imovine. Kada je riječ o vanbračnoj djeci zadarskog plemića Lombardina Detrica, tada se iscrpnije opisuje njihov trenutni status i izražava želja za njihovim budućim djelovanjem, te im se ostavlja cjelokupna imovina oporučitelja.⁸² Ukoliko nema izravnih zakonitih potomaka tada se nezakonito rođena ili usvojena djeca imenuju glavnim nasljednicima sve preostale imovine.⁸³

Ostalim, širim članovima rodbine obično se ostavlja ponešto iz imovine doseljenika,⁸⁴ a tek iznimno, ukoliko oporučitelj nema bližih članova obitelji, oni preuzimaju upravljanje i nasljedstvo cjelokupne oporučiteljeve imovine.⁸⁵

---

80 Lucretia fia Luce da Zara: commissario Luca mio padre..., NT, b. 930, br. 380, 14. 4. 1531; Catarina condam Steffano da Zara: Tutto resto lasso a mia madre che sia sola commissaria, b. 1155, br. 13, 4. 10. 1429.

81 Simon de Giadra: Lasso Bone matri mee ducati 30, NT, b. 576, br. 487, 31. 6. 1441; Catarina de Jadra condam Iohannes: Lasso Elene mee matri duas meas camisas e 5 ducati, b. 825, br. 70, 3. 5. 1487; Helisabetha uxor Gregorii de Jadra: Residuum dimitto Clare matri mee et filio sororis mee Helene, b. 656, br. 52, 14. 8. 1462.

82 Mi ritrovo un fio natural nominato Hierolimo in casa del Hierolimo de Molin... Lasso al ditto mio fiol Hierolimo qual prego et supplico che per la fidel servitu alla Illustrissima Signoria... et mi ritrovo una fia natural Chiara al presente in Zara in casa Felicia consorte del Francesco Detrico in governo suo et voio che la sta con Felicia fino al tempo del suo maridar et che habia per vestir et viver... Residuum lasso miei fioli naturali Hierolimo et Chiara per equal, NT, b. 1210, br. 677, 22. 5. 1554.

83 Maria uxor Georgio de Jadra: Residuum dimitto Helene filie mee adoptive, NT, b. 876, br. 499, 11. 9. 1477; Catarina uxor Antonii de Jadra: Residuum lasso Margarete filie mee naturali pro anima mea, b. 885, br. 109, 5. 11. 1528. Posebno je zanimljiva oporuka Bernardine supruge Marka iz Zadra koja u svojoj oporuci spominje kako je njezina kćer Laura rođena u nezakonitoj vezi sa mornarom Stjepanom Biondo, koji ju je napustio. Lauri ostavlja sva svoja dobra, ali joj, poradi njezine maloljetnosti, određuje skrbnike, b. 1206, br. 122, 25. 4. 1543.

84 Zuanne da Zara: Lasso mio nievo Mattio ducati doi, NT, b. 911, br. 341, 12. 11. 1460; Hierolima da Zara: Lasso mia cusina Helena due vesture cioe una da damasto naranzato e una de rassa et due camise, 1021, br. 435, 16. 8. 1594; Leo de Jadra: Lasso Tomasio consaguineo meo un pignale d'argento, b. 360, br. 50, 16. 2. 1466; Catarina relicta Bertucii da Zara: Lucie filie Juliani de Clario neputi mee ducati 100, b. 656, br. 26, 1. 10. 1469.

85 Margareta condam Simon da Zara: Residuum lasso a Niccolò da Sale mio cusin, NT, b. 641, br. 254, 12. 7. 1537; Lucia da Zara: Tutto sia de Anzola fia di Catarina mia fia, b. 1042, br. 100, 10. 1. 1584; Barbara relicta Valerio Detrico da Zara: Tutto lasso a Franceschina mia nezza, b. 840, br. 147, 2. 3. 1577; Michovila condam Zuanne da Zara: Resto lasso a Zorzi mio zenero, b. 81, br. 804, 12. 7. 1566.

Najveći dio legata upućenih rodbini odnosi se na one članove koji se nalaze u Veneciji. Veliki dio doseljenika nije međutim niti u novoj sredini prekidao sa svojom domovinom, te su članovi obitelji koji nisu napuštali rodni kraj predstavljali često jedinu sponu s domovinom. Ukoliko doseljenik u domovini posjeduje nekretnine, ovi se članovi obitelji najčešće imenuju njezinim glavnim nasljednicima, ponekad uz uvjet da tamo ostanu i upravljaju novostečenim dobrima. U oporukama zadarskih doseljenika bilježimo također ostavštine upućene članovima bliže i dalje rodbine koja se nalazi u domovini, pri čemu se obično radi o uobičajenim, manje vrijednim legatima (pokretna imovina, manje novčane svote),⁸⁶ ali i o darivanju zemljišnih posjeda u okolici ili kuća u samom gradu. Tako Juraj pok. Blaža iz Zadra ostavlja svojoj supruzi Margareti sve svoje posjede "kako u Mlecima, tako i u Zadru i okolici", uz uvjet da njihov sin Bazilije, nakon što napuni 14 godina, stječe pravo na navedena dobra.⁸⁷ Sličnu ostavštinu bilježimo i u slučaju Zadrana Ivana Stojčinića koji svojoj majci Dobri, stalno nastanjenoj u Zadru, ostavlja sva svoja tamošnja dobra koja se nalaze u gradu i okolici.⁸⁸ Kuću u gradu i zemljišni posjed u zadarskoj okolici ostavlja svojoj sestri Katarini Margareta kćer Pavla iz Zadra, dok je Katarina, supruga Antonija iz Zadra, svom bratu Franji namijenila vinograd i vrt koji se nalaze na Korčuli, odakle, kako se čini, potječe i sama Katarina.⁸⁹ Nekretnine u domovini katkada su namijenjene i širim članovima rodbine, te tako bilježimo primjer Martina pokojnog Maura koji ostavlja nećakinji, kćeri njegova brata Grgura, manju novčanu svotu i polovicu svoje kuće u Zadru.⁹⁰

Sljedeći krug veza i poznanstava zadarskih doseljenika u Mlecima su prijateljske veze nastale na osnovu istovjetne domovinske pripadnosti, sličnog zanimanja, mjesta stanovanja i svakodnevnog okupljanja i druženja. Poput većine ostalih doseljenika s istočnojadranske obale, i Zadrani će se tijekom svoga boravka u Mlecima najčešće družiti i različite poslove sklapati upravo sa svojim bivšim sugrađanima, ali i s doseljenicima iz ostalih gradova Dalmacije. Prispijevajući u grad na lagunama istim brodovima, družeći se na poslu koji često zajednički obavljaju, stanujući u gotovo istim gradskim predjelima, ovi će doseljenici u

86 Marcus de Jadra: Dimitto Margarete mee sorori habita extra Jadre ducati 5; dimitto Marco de Jadra meo consaguineo ducati 6; Drage mee sorori habita extra Jadre ducati 5, NT, b. 825, br. 201, 18.. 1479.

87 NT, b. 576, br. 239, 14. 1. 1433.

88 NT, b. 858, br. 129, 1. 8. 1490.

89 NT, b. 42, br. 76, 3. 5. 1527; b. 885, br. 109, 5. 11. 1528.

90 NT, b. 968, br. 322, 12. 7. 1508.91 Georgius de Jadra: Commissario meo Luca bazarioto compatre meo, NT, b. 887, br. 54, 20. 2. 1515; Lucia uxor Iohannes da Zara: commissario Iohannes de Liubliana mercatore compatre meo, b. 870, br. 361, 29. 5. 1464.

svakodnevnom međusobnom kontaktu nalaziti oslonac, sigurnost i pomoć za sve poteškoće i nesnalaženja kojima su poput svih doseljenika koji se po prvi puta zateknu u novoj životnoj sredini, bili izloženi. Komunicirajući intenzivno tijekom svakodnevnog života i djelovanja u Mlecima, oni će stupati i u bliže međusobne veze, izražene također i kroz česta međusobna kumstva. Kumovi su stoga također osobe od najvećeg povjerenja oporučitelja, često svjedoci prilikom potpisivanja važnih dokumenata ili izvršitelji njihovih posljednjih želja,⁹¹ te su, nerijetko ravnopravno s ostalim članovima rodbine, obdarivani dijelom oporučiteljeve imovine.⁹² U analiziranim oporukama Zadrana nailazimo često i na spominjanje njihovih poznanika i prijatelja podrijetlom iz samog Zadra, ali i iz ostalih gradova Dalmacije. Smatrajući svoje prijatelje osobama najvećeg povjerenja i odanosti mnogi će zadraski doseljenici upravo njima povjeravati izvršenje različitih legata, tražiti njihovu prisutnost prilikom sklapanja ili potpisivanja različitih dokumenata,⁹³ te im se obraćati prilikom dodjeljivanja svoje imovine.⁹⁴ Ponekad su, u slučaju da oporučitelj nema nikoga od svoje rodbine, njegovi prijatelji koji se nalaze u Mlecima jedini nasljednici njegovih cjelokupnih dobara.⁹⁵

Iako su prijateljske veze zadraskih doseljenika uglavnom ograničene na onaj sloj doseljenika koji su više ili manje trajno napustili svoju domovinu i svoju buduću egzistenciju vezali uz novu sredinu, mnogi će i pored fizičke odvojenosti legatima održavati vezu sa starim krajem, te će se u svojim oporukama prisjećati i prijatelja koji

---

91 Georgius de Jadra: Commissario meo Luca bazarioto compatre meo, NT, b. 887, br. 54, 20. 2. 1515; Lucia uxor Iohannes da Zara: commissario Iohannes de Liubliana mercatore compatre meo, b. 870, br. 361, 29. 5. 1464.

92 Nicolaus condam Martini da Zara: Lasso Zorzi mio compare un ducato, NT, b. 360, br. 81, 31. 7. 1464; Maria relicta Pauli da Jadra: Lasso Stane mee compatri un cavazal e un lintaminum, b. 133, br. 403, 25. 10. 1492; Lucia relicta Pauli de Jadra: Lasso Roxe compatri mee un par lintaminum et ducati tre, b. 271, br. 510, 7. 4. 1501.

93 Svećenik Dominik iz Pule i Ruberius iz Devina (da Diuino) svjedoci su Blanki supruzi Jurja iz Zadra, NT, b. 651, br. 21, 7. 10. 1480; Luca de Jadra: commissarius Georgius de Pago calaphatus, b. 71, br. 100, 8. 7. 1494; Catarina relicta Simonis de Jadra: commissarii Donatus de Jadra et Simonus da Lesina, b. 967, br. 104, 31. 7. 1516; Catarina de Tragurio relicta Steffani Ungaretti svjedoči Magdaleni supruzi Florii de Jadra, br. 967, br. 117, 19. 10. 1478.

94 Magdalena uxor Florii de Jadra: Dimitto Lucie uxori Georgii de Chorbava ducatum unum, NT, b. 967, br. 117, 19. 10. 1478; Macharius Michaelis de Jadra: Dimitto Steffano da Segna, commissario meo ducatos 10, b. 734, br. 177, 31. 1. 1451; Isabeta uxor Mathei condam Iohannes de Jadra: Dimitto Radi de Curzola ducatum unum, b. 958, br. 229, 17. 1. 1500; Lucia relicta Pauli de Jadra: Dimitto Anne uxor Luce de Cataro una vestura, b. 271, br. 510, 7. 4. 1501; Paulo Grando da Zara: Lasso Vincenzo Macadich da Zara drappi che porto al mio uso et le mie armi, b. 329, br. 513, 29. 12. 1625.

95 Tommasius de Jadra: Residuuum lasso Anna uxor Florii de Jadra: Nt, b. 66, br. 375, 7. 1. 1479.

su ostali na suprotnoj obali Jadrana. Njima će se prilikom podjeljivanja oporučiteljeve imovine ostavljati manje novčane svote ili, što susrećemo rjeđe, pravo da upravljaju oporučiteljevim nekretninama u njegovom rodnom kraju.⁹⁶

U kategoriji stanovnika Venecije koji su doseljenicima bili izuzetno bliski i s kojima su tijekom svog života održavali učestale kontakte su i njihovi susjedi i sustanari, čije se podrijetlo često ne navodi, iako je, s obzirom na grupiranost slavenskih doseljenika, pa tako i Zadrana, na više ili manje sličnim mjestima stanovanja, vjerojatno da je u najvećem broju primjera riječ o doseljenicima podrijetlom s istočnog Jadrana. Oni su, kao i ostali oporučiteljevi prijatelji, katkada imenovani izvršiteljima njegove oporuke;⁹⁷ također im se ostavlja ponešto iz oporučiteljeve pokretne imovine,⁹⁸ i, iako iznimno, imenuje ih se nasljednicima cjelokupnih oporučiteljevih dobara.⁹⁹

Posebnu kategoriju osoba s kojima je dio doseljenika živio tijekom svoje prisutnosti u Mlecima, te koji, unatoč nižem društvenom statusu i neimućnosti, čine sastavni dio privatnog života svake takve obitelji, predstavlja kućna posluga (ancilla, famulo, baila, massera i sl.). Posluga se javlja uglavnom uz srednji i imućniji sloj doseljenika, te je gotovo uvijek riječ o ženama, često također podrijetlom s istočnojadranske obale.¹⁰⁰ U svojim se oporukama Zadrani obraćaju članovima posluge s izrazima poštovanja i zahvalnosti, redovito se brinući da im se nadoknadi plaća koju su stekli radeći u njihovoj obitelji, te ih se pored toga

96 Maria relicta Andree Blanco de Jadra: Habeo in Piran duas vineas quos dimitto Pietro Posalich; habeo unum domum Jadre... Dimitto commissario meo Zannetto comiti galee Leoni, NT, b. 66, br. 387, 7. 9. 1512; Lombardin Detrico: Lasso a Petrich fiol del Stephano sta a Zara cum mi una mia casa posta in Zara in contra S. Vido in la qual al presente sta il ditto Stephano NT, b. 1210, br. 677, 22. 5. 1554.

97 Lucia fu Jacomo da Zara: Meos commissarios Zanpietro caliger over zavater et Vincenzo caleger miei vicini, NT, b. 739, br. 49, 26. 4. 1556; Bernardo da Zara: commissario Francesco di Cani e donna Canissa sta in casa con mi, b. 653, br. 121, 2. 8. 1538.

98 Michaela relicta Zuanne da Zara: Lasso a Polonia sta in casa con mi la mia cappa e vesta, NT, b. 647, br. 640, 17. 4. 1578; Orsa fiola condam Greguol da Zara: Lasso a Catarina mia campagna in casa due camise, un camisotto e due traverse tonde, b. 280, br. 689, 21. 10. 1546; Margareta fia condam Pietro da Zara: Lasso a Gaspara vedova sta qui in contra delle case detto Alvise la mia vesta negra e mio facioli bianco de testa, b. 325, br. 545, 1. 2. 1582.

99 Marieta condam Antonio da Zara: Lasso a Zanetta fia prudentia sta qui in casa mia tutti miei beni e sia sola commissaria, NT, b. 49, br. 426, 25. 11. 1609.

100 Luchina de Jadra: Lasso Lucia da Spalato olim famula domus mee ducati 50; Georgio da Zara famulo domus me ducati 25, NT, b. 508, br. 127, 9. 9. 1488; Matheus de Jadra: Lasso Francescho Furlano famulo ospedale una camisa e una bereta e tres marcellas, b. 960, br. 591, 28. 1. 1489.

daruje i ponekim predmetom iz oporučiteljeve pokretne imovine.¹⁰¹ Iznimno, ukoliko je oporučitelj posljednje dane provodio bez ikoga od bližih članova rodbine ili prijatelja, tada se sva imovina ostavlja u nasljedstvo članovima poslu-ge.¹⁰² U uskoj vezi s ostavštinama namijenjenim služinčadi su i legati koji se podjeljuju ženama čije zanimanje može, ali i ne mora biti vezano uz služinske poslove, te koje se redovito navode kao osobe koje su oporučitelja njegovale i za njega se brinule tijekom njegove bolesti i posljednjih dana njegova života.¹⁰³

Tijekom svoga boravka u Mlecima Zadrani stupaju i u različita druga poznanstva čiji se odnosi ne mogu svesti na do sada opisane rodbinske ili prijateljske veze. Riječ je napose o različitim oblicima slučajno uvjetovanog i privremenog poslovnog partnerstva, koje se zasniva na kraći rok i u kojem potreba za komunikacijom između obje strane nije intenzivna ni nužna. Često takvi kontakti nastaju prilikom sklapanja različitih ugovora, potpisivanja dokumenata, davanja iskaza ili svjedočenja prilikom čega se doseljeniku obraća netko od predstavnika gradske uprave odnosno službenih osoba kojima je povjerena određena vrsta administrativnog posla (notari, procjenitelji imetka i slično). Ovdje možemo ubrojiti i svjedoke prilikom potpisivanja različitih dokumenata, te, ukoliko ne pripadaju obiteljskom krugu ili bliskim prijateljima, također i izvršioce oporuka ili drugih spisa važnih za doseljenika. Ovi su svjedoci i izvršitelji najčešće odabrani slučajno, te ni nakon obavljanja službenih poslova za koje su imenovani, njihove veze s doseljenicima nisu značajne. Kao naknada za trud obično im se, prema tadašnjim običajima, ostavlja manja novčana svota.¹⁰⁴

Od ostalih osoba s kojima je oporučitelj održavao tijekom svog boravka u Mlecima izvjesne veze su i gospodari kuće ili stana u kojem je doseljenik živio, pri čemu je napose zanimljiv odnos između naših doseljenika koji su kao kućna

101 Georgius de Jadra: Georgio famulo meo qui me servit in mea infirmitate meam vestam duplam pro sua mercede, NT, b. 982, br. 1, 3, 5. 1461; Maria relicta Andrea da Zara: Gasparine serve me unum lectum, una coltra, un par lintaminum, un cavazale, una investitura verde et una altra vetera, meas camisas, una pelizza e mia vesta educati sei; Item Chrelli famuli meo unum lectum, una coltra, un par lintaminum, un cavazale e ducati sei pro suo salario, b. 66, br. 387, 7. 9. 1512.

102 Zuanna relicta Francesco da Zara: comissari e heredi di tutto lasso mia camera fia condam Bernardin aquarol et reverendo Alberto Pigrioni suo fratello, NT, b. 388, br. 631, 28. 12. 1578.

103 Catarina da Zara uxor Dionisio Bresan: Lasso Andriana che me governa ora sta in Ca'Bragadin a s. Gregorio per mezzo uno leto fornido, coltre, stramazzo, due sesci di rame, caldiera, quatro sechi, cassa una de noghera et una altra de albeo, due vesture, una roana e l'altra zala, tre camise, una carpetta de feramolín, NT, b. 507, br. 15, 8. 3. 1602; Catarina condam Paolo da Zara: Herede di tutto sia Helena Soranza la qual me governa nela mia malatia, b. 63, br. 65, 29. 6. 1558.

104 Barbara uxor Natalis de Jadra: Lasso notaio ducati doi; item comissario Iohanni lasso ducati doi, NT, b. 958, br. 100, 18. 12. 1494; Michael condam Georgii de Jadra: Lasso notaio pro suo labore ducati 5, b. 727, br. 93, 6. 10. 1479.

posluga prisutni u svakodnevnom životu neke od mletačkih obitelji ili kao posluga u župnom dvoru tamošnjih crkava. Provodeći u toj obitelji veći dio svoga života u Veneciji, ovi će se doseljenici, čiju strukturu mahom čine žene, najvećim dijelom obraćati upravo gospodarima kuće, imenujući njih ili nekoga iz kruga njihove obitelji izvršiocima svojih posljednjih želja, te najčešće i glavnim nasljednicima njihove cjelokupne oskudne imovine.¹⁰⁵

VII) DUHOVNI ŽIVOT DOSELJENIKA

Gradske župe i njihove crkve, samostani, hospitali i bratovštine mjesta su u kojima se odvija životno svakodnevije svakog stanovnika Venecije. Mjesto stanovanja, obavljanja svakidašnje djelatnosti, okupljanje i druženje neizbježno je povezano uz tamošnje crkvene ustanove različitog karaktera. Činovi krštenja, vjenčanja i pokopa kao ključni momenti u životu svakog pojedinca, vjerske svetkovine, te prisutnost crkvenom bogoslužju, određivali su duhovni obzor i religioznost stanovnika Venecije. Duhovni život doseljenika u Veneciji nije se pritom bitno razlikovao od života njihovih ostalih sugrađana, te je, kao što ćemo vidjeti, predstavljao nezaobilazan aspekt njihova svakodnevnog života. U oporukama podatke o ovom aspektu prisutnosti zadarskih doseljenika nalazimo u dijelu dokumenta u kojem se određuju različite pojedinosti u vezi s načinom i troškovima pogreba, te u poglavlju o legatima upućenim crkvenim ustanovama u Veneciji i domovini. Prvi konkretni podatak koji se odnosi na crkvene običaje vezane uz sahranu je navođenje crkvene odjeće (habita) u kojem se oporučitelj želi pokopati. Želeći da se u posljednjim trenucima života što više približi Bogu i svoje tijelo simbolično zaodjene svetim obilježjima, oporučitelj je izražavao želju da bude sahranjen u habitu crkvenih redova (terzo ordine di s. Francesco, s. Domenico, Madonna dei Servi, s. Augustin, s. Monica itd.).¹⁰⁶ Uz ovaj podatak navodi se, iako ne u svim slučajevima i novac utrošen za grobnicu odnosno ukupne troškove

105 Catarina condam Dragize da Jadra massera Pietro Nani: commissari Helisabetha Nani uxor Pietro et Nicolaus eius filius, NT, b. 742, br. 9, 5. 9. 1511; Margareta condam Pietro da Zara servitrice prete Alvise Bragadin: Solo commissario e herede di tutto Alvise Bragadin per la buona compagnia, b. 325, br. 545, 1. 2. 1582.

106 Margareta condam Simon de Jadra: vestito del habito pizocare s. Agustin, NT, b. 641, br. 254, 12. 7. 1537; Lucia condam Zuanne Lipopilovich da Zara: ... vestir dell'habito della Madonna di Servi, b. 595, br. 13, 6. 8. 1540; Marieta relicta Stephani de Zara: sepelire in habito s. Monice, b. 960, br. 549, 3. 4. 1516; Lucia uxor Radi de Jadra: sepelire in habito fratri s. Francesci b. 959, br. 446, 9. 5. 1505; Pompeo Grisogono da Zara: sepulto a s. Domenico vestito dell'frate stesso ordine, b. 569, br. 147, 6. 9. 1609.

pogreba (per sepultura).¹⁰⁷ Najvažniji dio ovoga dijela oporuke je određivanje vrsta i broja misa koje se moraju održati za spas duše pokojnika ili nekoga od njegovih bliskih predaka i članova rodbine.¹⁰⁸ Mise se služe na sam dan pokopa, te u točno određene dane nakon toga, a svećeniku i crkvi u kojima se održavaju ostavlja se određena novčana naknada.¹⁰⁹ Mise se obično služe u župi u kojoj je pokojnik živio, te stoga i u ovom slučaju prevladavaju brojne župne crkve predjela Castello¹¹⁰ i s. Marco.¹¹¹ Smještena u predjelu Castello, crkva s. Zuanne di Furlani - sjedište Scuole degli Schiavoni također je često zastupljena kao mjesto u kojem oporučitelji podrijetlom s područja mletačkog dominija na istočnom Jadranu, te također i zatarski doseljenici, žele da se za spas njihove duše održe svete mise, te se tom prilikom crkvi i bratovštini ostavlja manja svota novaca.¹¹² U ostalim predjelima Venecije nešto se češće kao mjesta održavanja misa zadar-

107 Antonia condam Vincenzo Mogarich Zaratina: lasso ducati 10 al mio capitolo per sepultura, NT, b. 402, br. 42, 1. 7. 1626; Blasius de Jadra: per sepultura lasso ducato uno, b. 408, br. 42, 22. 3. 1500.

108 Maria da Zara: Lasso messe s. Madonna e s. Gregorio per l'anima mea, NT, b. 378, br. 43, 6. 2. 1443; Martin condam Rado da Zara: Voglio sia dette mese 50, b. 677, br. 660, 18. 12. 1556; Bella uxor Pietro da Zara: Residuum sia venduto... per messe s. Madonna e s. Gregorio per anima condam Jacobi olim mariti mei, b. 651, br. 25, 16. 9. 1482.

109 Catarina de Jadra: Messe 50 avanti sia sepulta, NT, b. 929, br. 176, 19. 2. 1527; Martin de Thomaso da Zara: Avanti corpo sia sepelido una mesa de s. Gregorio, b. 887, br. 97, 16. 5. 1535; Margareta Schiavona da Zara: lasso che mi sianodette messe per un sacerdote con elemosina consueta, b. 665, br. 328, 29. 8. 1553; Maria relicta Andree Blancho da Zara: ... mansionaria perpetua in ecclesia s. Dominici per quibus dimitto ducati 300 ad montem novum, b. 66, br. 387, 7. 9. 1512.

110 Hierolima fia Donna da Zara: ducati 4 per farmi 40 messe in s. Zorzi dei Greci, NT, b. 1021, br. 435, 16. 8. 1594; Antonia pizzocara s. Dominici relicta Simon da Zara: Lasso ducato uno per messe a s. Martin e a s. Zuanne Furlani, b. 439, br. 59, 7. 3. 1572; Maria uxor Pauli de Jadra: ducati 3 per messe a s. Maria Formosa, b. 377, br. 122, 15. 9. 1500; Stana de Jadra: celebrare messe magne cum cantu in ecclesia s. Iohannes e Paulo et in s. Fantin, b. 535, br. 63, 1. 5. 1523; Maria relicta Martini de Jadra: Messe 30 per fratres s. Domenici, b. 968, br. 304, 14. 9. 1515.

111 Chiara uxor Santo Posidaria: ... sopra cadavero cantare in terzo in s. Vio, NT, b. 73, br. 10, 14. 12. 1729; Magdalena uxor Florii de Jadra: Lasso ecclesie s. Fantini ducati doi ut ibi celebratur messe s. Marie, b. 967, br. 117, 19. 10. 1478; Agata relicta Pauli de Jadra: Messe due in s. Steffano, b. 66, br. 18, 28. 10. 1500; Michael de Jadra: celebrari mese B. V. Marie per fratres s. Salvadoris cui dimitto ducato uno; messe s. Gregorio per plebanum s. Marcialis cui dimitto ducati doi, b. 735, br. 326, 1. 9. 1486.

112 Paulo Grando de Jadra: Lasso ducati 20 all'ano per una mansionaria de due messe alla settimana all'altar s. Zorzi de s. Zuanne di Furlani qualle messe debano esser ditte per padri di s. Francesco della Vigna, NT, b. 329, br. 513, 29. 12. 1625; Antonio condam Niccolò da Zara: Lasso ducato uno alli fratelli di Scuola de s. Zorzi di Schiavoni per dir tante messe per anima mia, b. 10, br. 1, 3. 12. 1584.

skih oporučitelja spominju župne crkve predjela Cannaregio¹¹³ i Dorsoduro,¹¹⁴ dok su, u skladu s krajnje rijetkom prisutnosti Zadrana kao stanovnika predjela s. Polo i s. Croce, crkve ovih dijelova grada spomenute tek u pokojem pojedinačnom primjeru.¹¹⁵ Oporučitelj katkada izričito navodi ime svećenika kojem povjerava služenje misa u njegov spomen, pri čemu se također obično radi o svećenicima župnih crkava predjela u kojem je oporučitelj živio. Njima se u skladu s uobičajenom praksom podjeljivanja legata crkvenim licima također ostavlja manja svota za molitve za spas duše pokojnika.¹¹⁶ Želja je oporučitelja koji su tješnje vezani za domovinu, te često i kao mjesto pokopa imenuju gradove iz kojih potječu, da se mise njima u spomen održavaju u crkvama njihova kraja, za što se moraju pobrinuti njihovi rodaci ili prijatelji koji žive u domovini.¹¹⁷

Pogrebne svečanosti prate i točno određeni i stoljetnom tradicijom crkvene liturgije ustanovljeni običaji. Mnogi oporučitelji stoga izražavaju želju da u pogrebnoj povorci budu nošene baklje i svijećnjaci čija se veličina i težina katkada izričito propisuje.¹¹⁸ Na posljednje počivalište pokojnika ispraćaju i predstavnici crkvenih i samostanskih ustanova uz koje je oporučitelj tijekom svoga života bio vezan. Susrećemo u ispraćaju naših pokojnika članove kaptola župne crkve u kojoj se obavlja pokop, predstavnike bratovština u koje je za života bio uključen, te siromašne šticećenike hospitala (ponajviše siročad) koji se u tom slučaju darivaju manjim novča-

113 Laura condam Zanetto da Zara: Lasso ducati 200 per messe a s. Felise, NT, b. 157, br. 580, 15. 10. 1585; Catarina condam Steffano da Zara: Lasso ducato uno a prete Marcho de s. Hieremia per messe s. Gregorio, b. 1155, br. 13, 4. 10. 1429.

114 Catarina uxor Thomasii de Jadra. ... messe s. Marie e s. Gregorio per plebanum s. Margarete, NT, b. 656, br. 29, 2. 6. 1477; Antonia condam Vincenzo Mogarich Zaratina: Lasso ducati 40 per messe alla Madonna dei Carmini, b. 402, br. 42, 1. 7. 1626.

115 Catarina de Jadra: Lasso prete s. Agostin ducatum unum per messe s. Maria, NT, b. 272, br. 754, 27. 4. oko 1500; Helena uxor Jacobi da Zara: lasso per messe a s. Giacomo ducati doi, b. 733, br. 11, 5. 9. 1463.

116 Catarina relicta Bertucci de Jadra: ... celebrari messe s. Marie e s. Gregorio per fratrem Andream da Venezia, NT, b. 656, br. 26, 1. 10. 1469; Maria uxor Georgio de Jadra: dimitto prete Ludovicho de Aretio ducatos tres per messe s. Marie e s. Gregorio, b. 876, br. 499, 11. 9. 1477; Catarina de Jadra: Dimitto fratre Matteo Teutonico ordinis s. Marie Servorum ducati 7 auri per messe s. Marie e s. Gregorio, b. 870, br. 286, 4. 1. 1442.

117 Catarina de Jadra: messe s. Marie e s. Gregorii in ecclesia s. Simonis in Jadra, NT, b. 1136, br. 50, 10. 1. 1464; Lombardin Detrico da Zara: Item voglio et ordino che sia cavato ogni anno dalla mia facultà ducati 12 quali miei heredi siano obligati dar alli reverendi padri de s. Francesco di Zara qualli dicono ogni zorno messe in detta capella per l'anima mia et delli miei morti, b. 1210, br. 677, 22. 5. 1554.

118 Symon condam Martin da Zara: Item voglio che il corpo mio sia accompagnato con otto dopieri da esser dati la mità alli preti della mia contrada et la mità al monasterio de s. Maria di Carmini, NT, b. 656, br. 648, 1. 12. 1555; Georgius de Iadra: Lasso per mia sepultura ducati 1,5 in doplieris et ceris et candelas, b. 982, br. 1, 3. 5. 1461; Maria da Zara: Voio esser sepulta con doplieri 4, b. 1195, br. 38, 22. 3. 1447.

nim iznosom.¹¹⁹ U pogrebu neizostavno sudjeluju svećenik tamošnje crkve i jedan klerik koji mu pomaže prilikom obavljanja obreda (zago),¹²⁰ kao i, napose kada je riječ o pogrebu žena, pripadnice laičkog reda trećoretkinja sv. Franje - picokare, kojima je, osobito u udovištvu, također pripadao i nemali broj naših iseljenica.¹²¹

U uskoj je vezi s prethodno navedenim odredbama koje se tiču pogreba i legata za spas duše oporučitelja i običaj slanja jedne ili više osoba u neko od svetih hodočastičkih mjesta u Veneciji ili izvan nje, a u kojima se na dan sveca zaštitnika kojem je crkva posvećena ili tijekom Korizme podjeljivao opći oprost svim prisutnim hodočanicima. U Veneciji su to redovito četiri sveta mjesta (s. Croce, s. Trinità, s. Pietro di Castello, s. Laurenzio), te su ona poradi dostupnosti svakom stanovniku Venecije, najčešće zastupljena u željama oporučitelja.¹²²

Znatno rjeđe bilježimo želju oporučitelja da se netko od njegovih bliskih uputi na hodočašće u Asiz, Loreto, Padovu i Rim, pri čemu se u oporuci istog doseljenika katkad spominje po nekoliko od navedenih hodočastičkih odredišta.¹²³

Neizbježno prisutne u različitim oblicima svakodnevlja, crkvene i samostanske ustanove vanjski su okvir duhovnog obzorja, vjerskog odgoja i uopće religioznosti svakog stanovnika. Obraćanje crkvama, samostanima, hospitalima i bratovštinama kroz dodjeljivanje različitih legata uobičajen je čin kojim se čovjek prošlih stoljeća iskupljivao pred Bogom, te su stoga dijelovi oporuka u kojima im oporučitelj ostavlja dio svoje imovine značajan izvor kako za poznavanje duhov-

---

119 Lucia vedova Giacomo da Zara ... accompagnato de scuola de Sacramento e de Zotti, NT, b. 739, br. 49, 26. 4. 1556; Antonio condam Zuanne da Zara: ... accompagnato con capitolo della mia contrada, b. 1084, br. 218, 20. 4. 1534; Isabeta condam Mattio da Zara: sepulto con il capitolo della contrada e con otto gesuati e otto picocare; sia dato a ospedale s. Zuanne Polo lire tre per cadaumo de questi putti che accompagnano il mio corpo alla sepultura, b. 844, br. 106, 16. 3. 1549.

120 Catarina da Zara: sepulto con un prette e un zago e la mia scuola di Schiavoni alla qual scuola lasso per una volta un ducato, NT, b. 507, br. 15, 8. 3. 1602.

121 Chiara moier Marco da Zara: corpo accompagnato da 30 picocare qualli siano dati 4 soldi per una, NT, b. 43, br. 63, 31. 3. 1538; suor Antonia picocara ordinis s. Dominici: lasso alla picocara che mi accompagna ducato uno, b. 439, br. 59, 7. 3. 1572.

122 Catarina condam Lorenzo da Zara: ... mandare alla Croce, s. Lorenzo, trinità e Castello con elemosina de ducati 10, NT, b. 528, br. 105, 6. 6. 1539; Elisabeta condam Andree de Jadra: ... mittere Castello, s. Laurentio, s. Trinità e alla Croce, b. 875, br. 290, 3. 4. 1477.

123 Luchina de Jadra: Lasso Catarina uxor Thebaldi ducati 25 ut vadat Romam et Asisum pro indulgentia, NT, b. 508, br. 127, 9. 9. 1488; Magdalena uxor Florii de Jadra: Lasso Lucie uxori Georgii de Chorbava ducato uno ut ipsa vadat ad s. Mariam de Monte Ortono, b. 967, br. 117, 19. 10. 1478; Nicolaus condam Jacobi de Jadra: ... mittere ad s. Maria de Loreto pro voto, b. 42, br. 39, 6. 10. 1527; Catarina de Jadra vedova Nicolai: Dimitto ducati 10 uni persone que vadit ad Romam pro anima mea et mio marito, b. 870, br. 286, 4. 1. 1442.

nog života i religioznosti, tako i materijalnih mogućnosti i veze s domovinom svakog pojedinog doseljenika.

Crkve i samostani obično su prva kategorija vjerskih ustanova kojima oporučitelj namjenjuje dio svojih dobara. Uglavnom se obdaruju one crkve i samostani koji se nalaze u predjelu doseljenikova prebivanja, te će tako i u ovom slučaju biti najzastupljenije crkve predjela Castello¹²⁴ i s. Marco.¹²⁵ Crkve i samostani smješteni u ostalim predjelima (Cannaregio,¹²⁶ Dorsoduro,¹²⁷ s. Croce¹²⁸ i Polo)¹²⁹ podjednako su zastupljeni u oporukama zadarskih doseljenika, te se najčešće spominju tek pokojim primjerom dodjeljivanja legata. Izvan same Venecije obdaruju se samostani otoka Murana (s. Clara), Giudecce (Convertide, s. Cosma e Damiano), Isole delle Grazie (crkva s. Maria dele Grazie) i Mazzorba (s. Catarina),¹³⁰ dok se od ostalih gradova spominju crkve u Pieve del Sacco,

124 Margareta da Zara: Lasso frati di s. Zuane Polo ducati doi acio pregano per me, NT, b. 927, br. 62, 16. 8. 1534; Iohannes de Jadra: Item dimitto ducati 5 monasterio s. Iseppo, b. 208, br. 98, 25. 4. 1519; Elena uxor Iohannes de Jadra: Lasso ducatos tres ecclesie s. Pietro, b. 576, br. 182, 23. 10. 1443; Maria relicta Martini de Jadra: Lasso ducati 30 monasterio s. Domenigo, b. 968, br. 304, 14. 9. 1515; Blasius de Jadra: Lasso capitolo s. Iohannes Novi ducati doi, b. 408, br. 42, 22. 3. 1500; Costanza relicta Georgii de Jadra: Lasso monasterio s. Justina brachia 30 per camise, b. 955, br. 142, 8. 8. 1503; Anna uxor Pietro da Zara: Lasso s. Antonio ducati doi; Item a s. Francesco ducati doi, b. 875, br. 163, 13. 1. 1495.

125 Iohannes Jadrensis: Dimitto ecclesie s. Stephani marcellum unum, NT, b. 208, br. 97, 15. 5. 1516; Georgius da Zara: Lasso s. Moise ducati doi, b. 910, br. 112, 26. 7. 1455; Magdalena uxor Florii de Jadra: Lasso ducati doi ecclesia s. Fantini ducati doi; Item ducatum unum ecclesie s. Maria Zobenigo, b. 967, br. 117, 19. 10. 1478; Marcus de Jadra: Lasso ducatos tres capitolo s. Samuelis, b. 825, br. 201, 18. 7. 1479.

126 Milica de Jadra: Dimitto moniali s. Ludovici ducati doi, NT, b. 68, br. 246, 18. 7. 1474; Helena condam Thomasii de Jadra: Lasso ecclesia s. Maria Miracolis unum mantelum, unum fazolum cum capitibus, una vera granata legata in auro, b. 875, br. 92, 1. 12. 1482; Nicolosa condam Jacobi de Jadra: Item dimitto quod vir meus debere facit unam vestam de syrico Imagini B. V. Marie in ecclesia s. Hermagore e Fortunatis, b. 42, br. 39, 6. 10. 1527.

127 Maria relicta Pauli de Jadra: Dimitto s. Agnete ducatos tres, NT, b. 133, br. 403, 25. 10. 1492.

128 Michael condam Georgii de Jadra: Dimitto ecclesie s. Lucie ducati 10, NT, b. 727, br. 93, 6. 10. 1479; Margareta da Zara: Lasso a s. Croce ducato uno, b. 987, br. 162, 2. 11. 1501.

129 Stana da Zara: Dimitto lire mezzo fili grossi a s. Rochi, NT, b. 535, br. 63, 1. 5. 1523.

130 Iohannes de Jadra: Item dimitto duobus monialibus s. Clare de Muriano ducati 5, NT, b. 208, br. 98, 25. 4. 1519; Georgius da Zara: Dimitto s. Maria delle Grazie ducato uno, b. 910, br. 112, 26. 7. 1455; Alegretto condam Pietro da Zara: Dimitto moniali s. Cosme e Damiani ducatos tres, b. 910, br. 50, 21. 8. 1457; Catarina condam Niccolò da Zara: Dimitto ducato uno a Convertite, 100, br. 148, 18. 11. 1565; Maria uxor Viti de Jadra: Dimitto ecclesie s. Catarine de Manuerbio ducati 5, b. 753, br. 114, 14. 12. 1510.

Padovi i hodočasničkom stjecištu Loretu (s. Maria).¹³¹ Legati upućeni navedenim vjerskim ustanovama najčešće se sastoje od nevelike novčane svote namijenjene "pro fabrica dicte ecclesie"¹³² ili za izradu predmeta potrebnih za obavljanje bogoslužja (najčešće kaleži).¹³³

Hospitali - utočišta ostarjelih, siromašnih i fizički nemoćnih, institucija su koja se osniva i djeluje pod patronatom najviše mletačkih vlasti (iuspatronato dogale), crkvenih i samostanskih ustanova, bratovština, te mletačkih plemićkih obitelji. Podjela legata hospitalima također je uobičajena u izražavanju posljednje želje većine oporučitelja, te se u oporukama izražava posebnom formulom izrečenom kroz notarev upit (interogatus de ospedali et altri luochi pii respondit...). Iako je u Veneciji tijekom promatranog razdoblja djelovao veliki broj hospitala različitog podrijetla i patronata, te nejednakog trajanja i veličine, u legatima doseljenika spominju se uglavnom samo najvažniji, a u kojima su posljednje utočište često zatražili i mnogi siromašni i osamljeni doseljenici s naše obale. Većina hospitala koji se spominju smještena je u predjelu Castello (s. Lazaro dei Mendicanti, s. Giovanni e Paulo, s. Maria della Pietà, s. Antonin ili ospedale dei Marinai),¹³⁴ dok se hospitali "degli Incurabili" i "Catacumeni" nalaze u predjelu Dorsoduro.¹³⁵

Vezani uz obdarivanje hospitala su i legati namijenjeni za siromašne članove župe, napose siročad i mlade djevojke iz siromašnih obitelji. Većina pripadnika ove kategorije obdarenika navodi se pod zajedničkim nazivljem "pauperes Chris-

131 Catina de Jadra: Dimitto ducati 10 s. Maria Loreto, NT, b. 870, br. 122, 13. 4. 1447; Chiara condam Andrea da Zara: Lasso la mia vestura al altare s. Sacramento a Padua e un convertur, b. 857, br. 51, 6. 4. 1645; Polo condam Mattio da Zara: Residuum et altro de miei beni al Pieve del Sacco siano divisi in due parti et una de due parti sia a s. Justina del Piove dell Sacco, b. 389, br. 1018, 6. 2. 1574.

132 Catarina condam Michaelis de Jadra: Dimitto fabrice ecclesie s. Simonis ducati doi, NT, b. 536, br. 28, 28. 8. 1506; Petrus Blondus de Jadra: Dimitto pro fabrica altaris s. Marie in ecclesia s. Martini ducato uno, b. 71, br. 162, 27. 8. 1492; Martinus de Jadra: Dimitto fabrice ecclesie s. Zacaria ducati 15, b. 377, br. 152, 14. 2. 1475.

133 Marcus de Jadra: ... de una tazza d'argento voio fiat unus calix per ecclesia s. Maria del Loreto, NT, b. 825, br. 201, 18. 7. 1479.

134 Angela relicta Leonardi da Zara: Dimitto ducato uno pro pauperes s. Lazari, NT, b. 576, br. 3, 1. 7. 1433; Simon condam Martin da Zara: Residuum dimitto a Perina mia moier e doppio la sua morte va a tre parti: una a hospedal s. Zuane Polo, l'altra al hospedal Incurabili..., b. 656, br. 648, 1. 12. 1555; Magdalena uxor Florii de Jadra: Lasso hospedale s. Antonio ducatum unum, b. 967, br. 117, 19. 10. 1478; Margareta condam Tomaso da Zara: Lasso alla Pietà ducati doi et doi a s. Zuane Polo, b. 578, br. 233, 21. 8. 1534.

135 Antonio condam Zuanne da Zara: Lasso hospedale degli Incurabili ducati 10, NT, b. 1084, br. 218, 20. 4. 1534; Helena da Zara: Lasso a hospedal degli Incurabili, s. Zuane Polo, Catacumeni ducati 10 per uno, b. 465, br. 31, 7. 5. 1569.

ti", "povere donzelle", "orfani" i slično, te im se najčešće podjeljuje manji novčani iznos,¹³⁶ ili, znatno rjeđe, određena količina hrane ili obroci.¹³⁷

U uskoj vezi s podjeljivanjem legata crkvama i samostanima je i obdarivanje bratovština (scuola) - vjerskih udruženja koja su za svoja sjedišta obično odabirala oltar posvećen svom svecu zaštitniku u crkvi predjela gdje su se nalazile. Prilikom dodjeljivanja legata bratovštinama navodi se katkada želja da članovi navedene bratovštine sudjeluju u posljednjem ispraćaju oporučitelja. Bratovštini se redovito ostavlja manja novčana svota pri čemu se ponekad legat namjenjuje siromašnim članovima ili za miraz djevojkama iz neimućnih obitelji. Scuola di Schiavoni za nas je u ovom slučaju posebno zanimljiva, jer je kao značajno mjesto okupljanja doseljenika s područja mletačkog dominija na istočnom Jadranu vršila značajnu humanitarno-karitativnu ulogu pomažući svoje siromašnije članove.¹³⁸ U ovu su bratovštinu bili uključeni i mnogi zaderski doseljenici, te su neki od njih u njezinoj upravi obnašali i istaknute funkcije.¹³⁹ U svojim oporukama Zadrani se često prisjećaju i legatima obraćaju navedenoj bratovštini, namjenjujući joj neveliki novčani iznos, često izričito određen za miraz prilikom udaje djevojaka iz neimućnih obitelji.¹⁴⁰ Miraz siromašnih djevojaka podmirivao se i dodjeljivanjem nov-

136 Lucia condam Zuanne de Lipopilovich da Zara: Lasso ducato uno ai poveri della mia contrada, NT, b. 595, br. 13, 6. 8. 1540; Iohannes de Jadra: Residuum dimitto inter paupere Christi, b. 208, br. 98, 25. 4. 1519; Leo de Jadra: Residuum dimitto inter pauperes donzellas bone et honeste vite per suo maridar, b. 360, br. 50, 16. 2. 1466; Catarina de Jadra condam Iohannes: Lasso uni persone orfane unum pignolatum album e fustagno, una mea traversa e duas meas camisas, b. 825, br. 70, 3. 5. 1487.

137 Juba olim de Jadra: Item volo quod in dicta contrada Ss. Apostoli fiat una caritate pro anima mea de panne, vino et carne pro quia expendatur librarum 10 denariorum venetorum parvorum, NT, b. 54, br. 170, 28. 6. 1336; Ursa uxor Blasii de Jadra; Voioi quod fiat 5 pauperibus unum prandium per anima mia, b. 408, br. 203, 2. 5. 1497; Vicenzo condam Luce da Zara: Il resto sia vendutto et dispensato a farina per poveri, b. 1021, br. 616, 27. 7. 1602.

138 Iz posebnih fondova bratovštine novčano su se pomagali siromašniji članovi (napose udovice bez ikakvih sredstava) i njima se, prema propisima bratovštine, mjesečno dodjeljivao iznos od 10 solida: godine 1696, u ovu kategoriju (poveri pagati) ubrajaju se Zadranske Margareta i Pelegrina; ASD, Libri conti e spese (god. 1696).

139 Zadrani se napose često spominju kao nositelji rukovodeće funkcije "guardian grande" bratovštine: Girolamo de Matteo Simoniti (1610), Zan Antonio Armadi (1640), Girolamo d'Andrea (1650. i 1654.), Gabriele condam Bernardin Marcanti (1655., 1675., 1677-1679), Andrea condam Girolamo (1673-1674. i 1680.), Domenico condam Girolamo (1684.), Simon condam Zuanne Gazanovich (1693.), Marco de Domenico (1740.), Zuanne de Marco (1760.); G. PEROCCO, *Carpaccio nella scuola di s. Giorgio degli Schiavoni*, Venezia 1964, str. 233-35.

140 Zuanne da Zara: Lasso scuola s. Zorzi di Schiavoni ducati 5, NT, b. 911, br. 341, 12. 11. 1460; Paulo Grando da Zara: Lasso Scuola s. Zorzi di Schiavoni che si marida ogni anno due filie con ducati 10; lasso ducati 12,5 alla Scuola s. Zorzi di Schiavoni per beneficio dette scuole, b. 329, br. 513, 29. 12. 1625; Marieta uxor Iohannes de Jadra: Lasso Scuola s. Georgii in ecclesia s. Iohannis Furlani ducati doi, b. 887, br. 99, 13. 10. 1516.

čanih iznosa iz posebno ustanovljenih fondova bratovštine. Tako su svake godine posebno izabrani predstavnici bratovštine odabirali nekoliko najugroženijih djevojaka koje su dobivale najčešće ustaljen novčani iznos u visini od 20 dukata.¹⁴¹

Srazmjerno već spomenutoj prisutnosti doseljenika u pojedinim gradskim predjelima, bratovštine mletačkih sestiera zastupljene su u strukturi legata zadarskih doseljenika. U predjelu Castello spominju se, pored spomenute Scuole di Schiavoni, bratovštine s. Trinità i s. Biasio, smještene u istoimenim crkvama,¹⁴² dok su u predjelu s. Marco obdarivane bratovštine s. Rocco (u crkvi s. Zulian), Tijela Kristova (u crkvi s. Luca), s. Maria (u crkvi s. Fantin), te s. Anzolo, s. Benedetto, s. Salvador i S. Steffano sa sjedištem u crkvama istog imena.¹⁴³ U predjelu Dorsoduro obdaruju se scuola s. Croce u crkvi s. Trovaso i Corpus Christi u crkvi s. Anzolo Rafaele, te bratovština s. Margarete u istoimenoj crkvi;¹⁴⁴ u predjelu Cannaregio scuola s. Corona u crkvi s. Marcuola (s. Ermagora e Fortunato) i scuola Corpus Christi u crkvi s. Fosca,¹⁴⁵ dok je predjel s. Croce zastupljen samo jednim primjerom.¹⁴⁶

Legate upućene bratovštinama nastalim isključivo na profesionalnim osnovama bilježimo znatno rjeđe, pri čemu se i u ovom slučaju radi o dodjeljivanju novčanih iznosa.¹⁴⁷

---

141 Godine 1677. Polinija, kćer Andrije iz Zadra dobiva prilikom udaje za Jakova pok. Andrije miraz u visini 20 dukata, a Anzola pok. Jerolima, buduća supruga Ivana Krstitelja de Rossi 30 dukata. Godine 1740. Orsola pok. Dominika de Rozzo dobiva 30 dukata uoči svoje udaje za Nadalina pok. Nadala Veruda; ASD, Libri conti e spese, god. 1677. i 1740.

142 Angela relicta Leonardi da Zara: Lasso scuola s. Trinità ducatos tres, NT, b. 576, br. 3, 1. 7. 1433; Catarina olim Victoris de Jadra: Lasso scuola s. Blaxi ducato uno, b. 576, br. 112, 21. 8. 1434.

143 Magdalena uxor Florii de Jadra: Lasso ducatum unum scuole s. Rochi in ecclesia s. Juliani, NT, b. 967, br. 117, 19. 10. 1478; Martin de Thomaso da Zara: Lasso alla scuola de Corpo Christo de s. Luca mezo ducato, b. 887, br. 97, 16. 5. 1535; Maria da Zara: Lasso scuole s. Angelo ducati doi e scuole s. Benedetto ducati doi, b. 734, br. 162, 28. 9. 1425; Michael da Jadra: Residuum dimitto inter scuole s. Marie in Salvadoris et scuole artis marangorum ac fabrice s. Marzialis, b. 735, br. 326, 1. 9. 1486; Valentiinus Iohannis de Jadra: scuole s. Stephani dimitto ducatos tres... scuole s. Marie de s. Fantin ducatum unum, b. 671, br. 82, 12. 9. 1478; Maria da Zara: Lasso alla scuola s. Teodor in s. Salvador ducato uno, b. 1195, br. 38, 22. 3. 1447.

144 Roxa de Jadra: Lasso fazolum unum altari s. Croce in s. Gervasii, NT, b. 734, br. 227, 5. 9. 1451; Simon condam Martin da Zara: Lasso alla scuola Corpus Xristo della mia contrada de s. Anzolo Rafael solidi 30, b. 656, br. 648, 1. 12. 1555; Catarina de Jadra condam Michaelis: Dimitto scole s. Margarete ducato uno, b. 929, br. 176, 19. 12. 1527.

145 Blaxius condam Pietro da Zara: Voio quod satisfiat (!) scola Corpus Xristo ecclesie s. Fusche de eo quod havere debeat, NT, b. 253, br. 7, 13. 12. 1517; Paula uxor Marci de Jadra: Dimitto scole s. Corone apud ecclesiam s. Hermagore ducato uno, b. 777, br. 376, 20. 7. 1525.

146 Angela relicta Leonardi da Zara: Lasso scole s. Cecilie in ecclesia s. Cassiani ducato uno, NT, b. 576, br. 3, 1. 7. 1433.

147 Michael de Jadra: Residuum... dimitto scole artis marangonorum..., NT, b. 735, br. 326, 1. 9. 1486; Bona relicta Iohannis de Jadra: Lasso scole claudorum ducato uno, b. 877, br. 790, 30. 5. 1478.

Premda se najveći dio legata upućenih u nabožne svrhe odnosi na nabrojene crkvene ustanove, dio njih upućen je i konkretnim osobama koje obnašaju neka od duhovnih zvanja u navedenim ustanovama. Posebno često je riječ o svećenicima župe u kojoj je doseljenik obitavao i koju najčešće odabire za svoje počivalište. Ovi su svećenici nerijetko dugogodišnji ispovjednici darovatelja, ali katkada i rođaci i znanci, te osobe iste domovinske pripadnosti. Budući da je većina zadraskih doseljenika svojom prisutnosti vezana uz predjel Castello, to će većina svećenika obdarivanih njihovim legatima svoje sjedište imati upravo u nekoj od tamošnjih crkava.¹⁴⁸ S izuzetkom predjela s. Marco i Dorsoduro, koji se više spominju,¹⁴⁹ svećenici ostalih predjela Venecije bilježe se u legatima Zadrana krajnje rijetko.¹⁵⁰ Mnogi svećenici također su podrijetlom iz različitih dijelova istočnojadranske obale, te se također i njima upućuje manji dio oporučiteljeve ostavštine.¹⁵¹

Tijekom prisutnosti u Mlecima duhovni život doseljenika bio je prvenstveno upućen na crkvene ustanove ovoga grada. Mnogi doseljenici nisu, međutim, niti zaboravili na crkve, samostane, bratovštine i hospitale koji su se nalazili u gradovima iz kojih su potekli i uz koje su bili vezani tijekom proteklih godina svoga života. I u ovom slučaju ponajviše je riječ o ostavštinama koje se crkvenim ustanovama namjenjuju u različite svrhe, pri čemu se s obzirom na vrstu legata najčešće radi o novčanim iznosima ili, znatno rjeđe, zemljišnim posjedima čije pravo korištenja i ubiranja godišnjih prihoda prelazi na dotičnu ustanovu. Zanimljivo je da se, pored ostavština namijenjenih crkvenim ustanovama grada

148 Catarina condam Iohannis de Jadra: Residuum dimitto Iohanne Angelo a s. Severo per messe per anima mia, NT, b. 208, br. 44, 20. 9. 1516; Catarina olim Victoris da Zara: Lasso Andrea prete s. Blaxi una gonella negra, br. 576, br. 112, 21. 8. 1434; Margareta condam Ambrosii de Jadra: Lasso fratre Josepho Savina s. Dominici ducati 10, b. 272, br. 836, 14. 2. 1514; Catarina relicta condam Thomasii de Jadra: Lasso prete Damiano prete ecclesie s. Martini un par lintaminum et ducatos tres, b. 958, br. 167, 26. 4. 1500.

149 Catarina relicta Mathei de Jadra: Lasso plebani s. Moise ducatos tres, NT, b. 910, br. 135, 12. 8. 1482; Madalena de Jadra: Lasso Marci prete s. Paterniani una pelizza et quatro camise, b. 672, br. 30, 3. 3. 1488; Elena uxor Iohannis de Jadra: Lasso ducatos tres plebani s. Marie Nove, b. 911, br. 219, 29. 10. 1462.

150 Maria de Jadra condam Aloisio: Residuum lasso Lodovico Thalenti plebani ecclesie s. Iohannes Grisostomo, NT, b. 735, br. 347, 10. 6. 1483; Maria da Zara: Residuum lasso Antonio di s. Croce di ordine s. Domenico, b. 1195, br. 38, 22. 3. 1447.

151 Georgius de Jadra condam Alegretti: Lasso ducato uno prete Simoni de Jadra, NT, b. 982, br. 1, 3. 5. 1461; Lena relicta Iohannes Masnizza de Jadra: Residuum dimitto prete Donado filio meo Jadrense ut tenent oratione pro anima mea, b. 44, br. 228, 1. 6. 1529; Radus de Jadra: Dimitto prete Dominico d'Antivari ducatos tres pro messe s. Marie e s. Gregorii, b. 910, br. 179, 15. 4. 1470.

Zadra,¹⁵² obdaruju i vjerske ustanove nekih drugih istočnojadranskih gradova (Piran, Korčula, Šibenik).¹⁵³

VIII) EKONOMSKE MOGUĆNOSTI DOSELJENIKA: NOVČANI PRIHODI, RASPOLAGANJE NEKRETNINAMA, OBLICI I DOMETI TRGOVAČKOG POSLOVANJA

Djelatnosti u koje su doseljenici s istočnog Jadrana, pa tako i Zadrani, bili uključeni tijekom svog boravka u Mlecima, različite su kako po svom društvenom ugledu i vrijednosti, tako i po ekonomskoj isplativosti. Većina Zadrana bila je, poput većeg dijela slavenskih doseljenika, uključena u zanimanja tradicionalna za njihovu domovinu (pomorstvo, brodarstvo, različiti obrti) koja obično nisu pružala mogućnost za stvaranje znatnijeg imetka. Stoga će tek manji dio doseljenika, napose onih uključenih u ekonomski isplativije oblike poslovanja (trgovina, prijevoz robe vlastitim brodovima) moći tijekom svoje prisutnosti i djelovanja u gradu na lagunama postići značajniju materijalnu dobit koja bi njegovoj obitelji mogla pružiti egzistencijalnu sigurnost. Podaci o različitim vrstama nekretnina ili novčanih prihoda koje takvi malobrojni Zadrani, ali također i oni skromnijih ekonomskih mogućnosti, posjeduju u Veneciji stoga su nam nadasve dragocjen izvor za poznavanje ekonomskog aspekta njihove prisutnosti i djelatnosti u Mlecima, kao i njihovog društvenog statusa i svakodnevnog životnog standarda.

Bilježimo takve podatke o izvjesnim novčanim svotama koje pojedinci drže na svoje ime pohranjene u mletačkoj ustanovi "zeccha", a koje se dodjeljuju poput svih ostalih legata oporučiteljeve imovine.¹⁵⁴ Oporuke bilježe i novčana potraživanja odnosno isticanja prava na stvari koje su iz različitih razloga pohranjene kod

---

152 Niccolò Zidarich da Zara: Lasso al Lazaretto di Zara, Capelle s. Simon e s. Sacramento da Zara lire quatro per uno, NT, b. 394, br. 905, 20. 9. 1570; Pompeo Grisogono da Zara: Lasso chiese Madonna Piazzola, Madonna del Borgo, Madonna di Castello lire sei e soldi dieci per una; lasso lire due per cadauno ospedale di Zara; lasso ducato uno a s. Sacramento del Duomo di Zara; Lasso ducati 5 alla chiesa del fratri s. Domenico di Zara, b. 569, br. 147, 6. 9. 1609; Georgius de Jadra condam Alegretti: Dimitto ducato uno in candelis in s. Francesco de Jadra et ducatum unum in s. Nicolai de Jadra, b. 982, br. 1, 3. 5. 1461.

153 Martinus de Jadra condam Mauri: Lasso monasterio s. Bernardo de Pirano e hospedali de Pirano una mea viana in territorio de Pirano, NT, b. 968, br. 322, 12. 7. 1508; Catarina uxor Antonii de Jadra: Item dimitto e lago ecclesia s. Maria de Curzola ad scopulum fundamenta ac terram vacuum pro anima mea et patris et matris mee, b. 885, br. 109, 5. 11. 1528; Hierolima fia Donna da Zara: Lasso al monasterio dei Greci de Sebenico un bohasin, b. 1021, br. 435, 16. 8. 1594.

154 Helena da Zara condam Daniele: Habeo ducati 100 in ceccha, NT, b. 465, br. 31, 7. 5. 1569; Catarina da Zara condam Marco Balisich: Habeo in ceccha ducati 400 qualli lasso per messe... b. 645, br. 164, 7. 8. 1578.

određenih osoba, pri čemu se u dokumentu obično precizno navode založene stvari, njihova novčana protuvrijednost i ime osobe kod koje su predmeti založeni.¹⁵⁵ Katkada se novčana potraživanja ne odnose samo na nadoknadu založenih stvari, već je riječ o potraživanjima dugova ili neisplaćenih zarada stečenih različitim oblicima poslovanja ili uključenošću u mletačku državnu odnosno vojnu službu, kada se novčana svota potražuje od nadležnih ureda (*camera del'armamento, camera del'imprestidi*).¹⁵⁶ Kada se potraživanja vrše od pojedinaca (što bilježimo znatno češće), tada se često navode imena svih poslovnih partnera s kojima je naš doseljenik ulazio u određene poslovne operacije, te visina udjela koji ima pravo potraživati.¹⁵⁷ Kako se tom prilikom navode imena i krajevi iz kojih potječu dužnici odnosno poslovni partneri doseljenika, saznajemo da je dio njih također podrijetlom iz istih krajeva kao i naš doseljenik, a katkada su takve posudbe vršene i unutar samih članova obitelji.¹⁵⁸ Iako doseljenici u svojim spisima češće spominju potraživanja dugova od drugih osoba, katkada bilježimo i obvezu doseljenika da svojim kreditorima vrati ranije učinjen dug.¹⁵⁹

Malobrojni zadarski doseljenici uspjeli su tijekom boravka u Mlecima steći nešto veća sredstva, uložiti ih i omogućiti da se njihov kapital nastavi povećavati i kroz buduće generacije koje su ovdje ostajale i djelovale. Jedan od čestih oblika

---

155 Catarina da Zara: Habeo in pignore del Primo orese una spadona de ducati 9, un safir bianco de ducati 15 e una vera d'oro de ducati 5, NT, b. 507, br. 15, 8. 3. 1602; Roxa de Jadra: habeo in pignore due centure d'argento, una colonna in manibus sororis Zanette per ducato uno e lire 36, b. 734, br. 227, 5. 7. 1451.

156 Catarina da Zara condam Mattio: Lasso monache della Celestia ducati 400 cioe ducati 300 che mi ritrovo della camera delli imprestidi, NT, b. 768, br. 93, 23. 10. 1555.

157 Macharius Michaelis de Jadra: Debeo havere ducati 30 de Iohannes Marci da Candidia; ducati 10 da Maria Ramino; ducati 45,5 e unum saphirum da Bartolomeo telariol, NT, b. 734, br. 177, 31. 1. 1451; Catarina condam Dragize de Jadra: Habeo in manibus Iohannes Martello et Viti sutoris de contrada s. Marine ducatos 11, b. 742, br. 9, 5. 9. 1511; Zorzi da Zara: Debeo haver da Lunardo de Gasparo ducati 4,5 per affitto de due anni per Zorzi suo fratello de una camera qual sia affitata, b. 706, br. 190, 31. 12. 1566; Paulo condam Lorenzo Lasich da Zara: M'attrovo nelle mani Pasqualin Marchesi specier al signo del ponte ducati 300..., b. 180, br. 1059, 29. 10. 1646.

158 Zuanna condam Pierin Detrico: Mi attrovo alcuni beni mobili et scritto de ducati 80 che debeo haver da Zuanne mio cugnado et quel scritto s'attrova in cancellaria in Zara, NT, b. 361, br. 403, 28. 9. 1562; ista: Mi atrovo creditrice del mio cugnado Paulo Perutti qual sta in Zara in calle de s. Simon de ducati 400 per resto della mia dote qual voglio sia de Medea fiola Capeletta hortolana alla Zudecca, b. 847, br. 443, 28. 8. 1576; Stanicha de Jadra recipit solida 3 grossa de Georgio de Iadra ad lucrum de hinc in Sardegnam usque 15 dies, u: Notaio de Venezia nel secolo XIII (1290-1292), a cura di M. Baroni, Fonti per la storia di Venezia, sez. III (Archivi notarii), Venezia 1977, str. 144, br. 526, 26. 2. 1292.

159 Stana da Zara: ... solvat Tomasino fachino lire tre per mutuo habeo da eo..., solvat Bernardino patrono domo in qua habito affictus qui debeat... solvat Vicenzo frutarolo soldi 4, NT, b. 535, br. 63, 1. 5. 1523.

ulaganja kapitala bilo je stjecanje nekretnina u samom gradu (kuće), koje su, ovisno o mjestu nazočnosti doseljenika, bile smještene u različitim dijelovima grada. Napose učestalo bilježimo kuće zadarskih doseljenika u župi s. Pietro di Castello u četvri zvanj Quintavalle, inače čestom mjestu obitavanja slavenskih doseljenika.¹⁶⁰ Kuće u privatnom vlasništvu Zadrana bilježimo i u nekim župama predjela s. Marco (s. Marcilian, s. Vito),¹⁶¹ Cannaregio (Ss. Apostoli)¹⁶² i s. Croce (s. Simon Piccolo).¹⁶³ Izvan samoga grada, ali također na području Veneta, zatječemo kuće i ostale nekretnine zadarskih doseljenika i u naselju Pieve del Sacco.¹⁶⁴ Većina kuća koje su zadarski doseljenici posjedovali u samom gradu služila im je za iznajmljivanje, te im je donosila znatnu godišnju rentu.

U poglavlju o zanimanjima Zadrana spomenuli smo kako je njihov udio u brogarskom poslovanju, napose onom dijelu koji je prijevozom robe i putnika vezan uz samu Veneciju i područje laguna, bio u odnosu na ostala zanimanja izuzetno značajan. U oporukama nekih Zadrana - brodarka (barcaroli) spominje se stoga kao posebna i za njihovu egzistenciju i obavljanje svakidašnje aktivnosti neophodna sredstva kao što su obične i za manje plovidbe prilagođene barke,¹⁶⁵ dok je druga vrsta plovila, mahom većih razmjera i prilagođenija prijevozu većih tereta između dvije jadranske obale (marcilijane) zabilježena uz pomorce većih ekonomskih mogućnosti i šireg poslovnog interesa (paruni brodova, kapetani).¹⁶⁶

Naposljetku vrijedi spomenuti da, u odnosu na neke druge gradove istočnojadranske obale (napose Dubrovnik) u gradu na lagunama Zadrane ne susrećemo često u svojstvu trgovačkih poduzetnika. Iako bi se objašnjenje za to trebalo tražiti u mletačkoj carinskoj politici i zakonskim mjerama kojima je ograničavala

---

160 Catarina consorte Zorzi da Zara: Casa mia in Quintavalle, NT, b. 846, br. 153, 27. 2. 1564; Zorzi da Zara: casa mia in Quintavalle in s. Pietro, b. 706, br. 190, 31. 12. 1566.

161 Chiara uxor Santo Possidaria: Casa mio padre in s. Vito, NT, b. 73, br. 10, 14. 12. 1729; Nicolaus da Zara: Item dimitto Michaeli Damiani de Cataro alumni meo una ex duas domicibus in s. Marcilian, b. 786, br. 154, 18. 3. 1515.

162 Faustina condam Niccolò relicta Vincenzo da Zara: Casa mia in Ss. Apostoli, NT, b. 587, br. 1, 24. 1. 1583.

163 Margareta condam Pietro da Zara: Lasso prete Alvise Bragadin la cassetta che mi lasso Andriana Bragadin madre di Alvise posta in s. Simon Piccolo, NT, b. 325, br. 545, 1. 2. 1582.

164 Polo condam Mattio da Zara: Residuum et altro de miei beni a Pieve del Sacco siano divisi..., NT, b. 389, br. 1018, 6. 2. 1574.

165 Simon condam Martin da Zara barcarol: Lasso Simon mio nevodo la mia barcha..., NT, b. 656, br. 648, 1. 12. 1555; Zorzi da Zara: Voglio sia vendutta la mia barcha..., b. 706, br. 190, 31. 12. 1566.

166 Giovanni Maria Santorio, vlasnik marcilijane (1711. god.), Andrija Vlatković, vlasnik manzere (1711.), Matija Matko i Gašpar Gladinić vlasnici fregadona (1711.) N: ČOLAK, Brodovlasnici zadarske komune između Karlovačkog i Požarevačkog mira, *Pomorski zbornik* III, Zadar 1965, str. 799).

i kontrolirala izvoz trgovačke robe iz Zadra na zapadnojadransku obalu, ipak nam se vjerojatnijim nameće zaključak da je prije svega riječ o uzroku izazvanom samim karakterom djelatnosti trgovaca u Mlecima. Kao najmobilnija profesionalna grupacija prisutna u gradu na lagunama, trgovci, bez obzira iz kojega kraja dolazili, najčešće (s izuzetkom već spomenutih sitničara) nisu ovdje ostajali trajno, te je Venecija bila samo jedan u nizu gradova sa kojima se obavljalo njihovo poslovanje. Njihov stalni domicilij ostajao je i dalje najčešće njihov rodni grad, te su upravo u njemu često sklapani trgovački i poduzetnički poslovi koji su se kasnije realizirali u mjestu izvršavanja poslovne operacije. Podatke o djelovanju zadarskih trgovaca u Veneciji stoga nije nužno tražiti isključivo u mletačkim arhivima, već su oni najčešće sadržani u dokumentima nastalim u samom Zadru, te bi njihovo iscrpnije razmatranja značilo otvaranje nove, sadržajno drugačije problematske cjeline, koja po svom opsegu može predstavljati zasebno istraživačko pitanje i temu posebnog rada.

IX) POLITIČKI OBLICI PRISUTNOSTI: ZADARSKI POSLANICI U VENECIJI

Tijekom proteklih stoljeća u gradu na Lagunama bilježimo mnoge Zadrane koji ovdje djeluju u svojstvu diplomatskih predstavnika svoga grada. Iako su motivacija dolaska i razlozi zbog kojih se obraćaju mletačkoj vladi često različiti, zadarske poslanike ujedinjuje činjenica da gotovo u svim slučajevima zastupaju interese svoje komune ili društvenog sloja (plemići, pučani) kojem pripadaju. U Mlecima su tako prisutni zadarski poslanici koji u ime svoje komune utanačuju s mletačkom vladom različite ugovore ili sklapaju mirovne pregovore. Primjer za to bilježimo 1346. godine kad su nakon jedne u nizu zadarskih pobuna protiv mletačke vlasti Zadrani bili prisiljeni tražiti mir, te u tom cilju u Mletke odlazili njihovi poslanici, redovito predstavnici najuglednijih plemićkih obitelji (Matafar, Civalleli, Botono, Cedulin, Calzina, Zlorado, Gallelo i druge).¹⁶⁷

Tijekom razdoblja mletačke uprave nad Zadrom od 1312-1345. godine zadarski poslanici imaju u Mlecima uglavnom protokolaran zadatak da ishode od mletačke vlade priznanje novoizabranog kneza - redovito Mlečanina, te da ga na taj način uvedu u vlast nad gradom. U ovom slučaju u Mlecima se pojavljuje obično samo jedan zadarski poslanik, tituliran katkada kao sindik i prokurator zadarske

167 Š. LJUBIĆ, *Listine o odnošajih između Južnoga slavenstva i Mletačke Republike*, dalje (*Listine*), knj. II, MSHSM II, Zagreb 1870, str. 410, br. 661, 7. 12. 1346; str. 413, br. 644, 13. 12. 1346; str. 414-415, br. 665, 15. 12. 1346.

općine.¹⁶⁸ Isti poslanici nerijetko su u Mlecima imali i još pokoji diplomatski zadatak te su po odredbi zadarske komune nastojali ishoditi izvjesne privilegije za svoj grad. Tako 1319. zadarski poslanici Franjo de Lompres i Cande de Ragno odlaze u Mletke kako bi ishodili odobrenje za postavljanje jednog suca koji bi rješavao građanske sporove, a sljedeće godine isti zastupnici mole mletačku vlast da im odobri dolazak tri strana suca koji bi uz kneza vodili i rješavali poslove sudskog karaktera.¹⁶⁹ Početkom XVI. stoljeća (1503. godine) u Mletke odlazi predstavnik pučana Jakob Betronić i tom prilikom nastoji isposlovati Zadru veće privilegije i slobode izvoza poljoprivrednih proizvoda izvan mletačke države.¹⁷⁰

Stalni međusobni sukobi plemića i pučana oko prava na obnašanje različitih dužnosti u gradskoj upravi, te u vezi ovlaštenja i djelovanja pučke kongregacije škole sv. Jakova Galicijskog često su kao jedino rješenje objema zavađenim stranama nametali slanje vlastitih predstavnika u Mletke, gdje se konačno rješenje sukoba povjeravalo mletačkoj vladi. Još tijekom XV, a napose u idućem stoljeću, ovi će se sukobi intenzivirati te će se, budući da se u samom Zadru nije moglo pronaći kompromisno rješenje, neprestanim upućivanjem predstavnika plemića i pučana u Mletke, nastavak sukoba redovito prenositi u grad na lagunama. Kako je mletačka vlada vješto koristila neprestanu zavađenost zadarskih plemića i pučana, nastojeći slabljenjem objiju strana ishoditi najviše koristi za učvršćenje svoje vlasti u Zadru, to su se zapravo konačna rješenja ovih sporova odgađala, a stalno prisutni plemićki i pučki predstavnici u Mlecima koristili i za ostvarenje mletačkih interesa u glavnom gradu mletačkog dominija na istočnojadranskoj obali.¹⁷¹

U iznimnim situacijama Zadrani istupaju i kao poslanici susjednih hrvatskih velikaša. Godine 1280. zadarski plemići Domald Cedulin i Pavao Varikaša odlaze u Mletke kao zastupnici bibrirskih knezova Šubića ovlašteni da u njihovo ime porade na sklapanju primirja s Venecijom.¹⁷² Početkom XIV. stoljeća, u

---

168 God 1321. Lompres de Soppe traži potvrđivanje Ugolina Justiniano (*Listine I*, Zagreb 1868, str. 327, br. 506; god. 1323. Andrija pok. Federika Grisogono za Marka Michieli (*Listine I*, str. 346-347, br. 524); god. 1326. Toma pok. Benedikta Matafaris za Balduina Delfino (*Listine I*, str. 36-362, br. 535); god. 1388. Nikola pok. Damjana Paške Varikaše za Donata Contarinija (*Listine II*, str. 29, br. 42).

169 Š. LJUBIĆ, *Listine I*, str. 304-305, br. 480; str. 309, br. 488.

170 M. NOVAK-SAMBRAILO, Plemići, građani i pučani u Zadru (XV-XVII st.), *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 19, Zadar 1972, str. 174.

171 O sukobima zadarskih plemića i pučana i tijeku slanja njihovih poslanika u Mletke usporedi: M. NOVAK-SAMBRAILO, *nav. dj.*, str. 172-175, 180; *Prošlost Zadra* II, str. 245; *Prošlost Zadra* III, str. 110.

172 *Prošlost Zadra* II; str. 208; E. PERIČIĆ, Zadar u doba prvih veza s Anžuvincima (1260-1280), Prilog *Radovima Filozofskog fakulteta u Zadru*, sv. 23, Zadar 1983-1984, str. 263.

godinama kada je politika i moć knezova Šubića značajna konkurencija mletačkim presizanjima na ovaj dio istočnojadranske obale, zadarski poslanici ponovno su prisutni u Mlecima kao poslanici Bribiraca. Tako godine 1310. Franjo, sin Lovre Civaletellija, zastupa u Veneciji interese bribirskog kneza Pavla I u vezi s njegovim nastojanjima da Bribirci preuzmu vrhovništvo nad zadarskom komunom.¹⁷³

Naposljetku, kao poseban oblik diplomatske prisutnosti Zadrana u Mlecima vrijedi spomenuti i malo poznat istup zadarskog plemića Francesca Fanfogne u XVIII. stoljeću, kada se u Mlecima vodi spor u vezi s određenjem vjerske pripadnosti morlačkog stanovništva u Dalmaciji. Nasuprot jednostranim istupima predstavnika pravoslavne vjere, Francesco Fanfogna suprotstavio je stajalište o dvojnosti vjerske pripadnosti morlačkog stanovništva u dalmatinskim krajinama, napose onima na zadarskom području, smatrajući da se na tom prostoru, uz doseljenike pravoslavne vjere (rito greco) nalaze i mnogobrojne obitelji i sela koja se sa sigurnošću mogu ubrojiti u katolička.¹⁷⁴

IX) POLITIČKI OBLICI PRISUTNOSTI: ZADARSKI TAOCI U MLECIMA

Višestruke pobune Zadra protiv mletačke vlasti tijekom XIV. stoljeća, te proces uspostavljanja za više stoljeća prisutnog vrhovništva mletačkog lava nad Zadrom početkom XV. stoljeća redovito su dovodili i do obračuna sa svim političkim snagama koje su se protivile mletačkom vrhovništvu nad ovim dijelom jadranske obale. Kako su u svim slučajevima glavni podstrekači i nosioci protumletačkog raspoloženja bili predstavnici zadarskih plemićkih i (u manjoj mjeri) viđenijih građanskih obitelji, čija je moć i vlast redovito slabila u skladu sa sve jačim mletačkim pritiscima nad Zadrom, to će se sankcije novouspostavljene mletačke vlasti odnositi ponajviše na ovaj društveni sloj zadarskog stanovništva. Pored slamanja njihove političke moći i utjecaja, cilj drastične politike spram zadarskog plemstva i građana bilo je i njihovo ekonomsko slamanje, koje se postizalo konfiskacijom njihovih dobara, pojačavanjem carinskih i trgovačko-prometnih sankcija nad samim gradom, te, o čemu ćemo nešto više reći, njihovim višegodišnjim prisilnim udalžavanjem iz grada. Odvođenje ekonomski najimućnijih i dotadašnjim udjelom u gradskoj vlasti i upravi najmoćnijih zadarskih plemića u progonstvo u Mletke stoga je pojava uobičajena prilikom svake ponovne uspostave mletačke vlasti nad Zadrom. Mletačka vlast često je donosila opće odredbe

173 *Prošlost Zadra* II, str. 210-211.

174 G. PRAGA, *Repertorio bio-bibliografico degli scrittori dalmati* (dalje RBB), vol. III, Biblioteca Marciana Cl. VI, No 526 (=12320), Praga XXII, str. 62.

o odabiru i slanju vidjenih Zadrana u prognostvo, te ih je obično i ponavljala prilikom postavljanja predstavnika svoje vlasti u Zadru, upozoravajući posebice one obitelji i pojedince na koje se poradi njihovog stalnog protumletačkog opredjeljenja mora uvijek paziti i kažnjavati ih slanjem njihovih najistaknutijih članova u prognostvo. Imena takvih obitelji, kao i njihovih najznačajnijih predstavnika bilježimo prilikom sastavljanja popisa osoba koje se po odredbi mletačke vlasti imaju odaslati u Mletke. Tako su na popisu zadarskih plemića iz 1348. godine zabilježeni plemići iz obitelji Cedulin, Varikaša, Lompre i Botono;¹⁷⁵ godinu dana prije toga Cerne Fanfogna i njegov sin određeni su za vječno prognostvo u Veneciji i distriktu,¹⁷⁶ dok su 1411. za taoce određeni "svi članovi obitelji Nassi stariji od 16 godina, izuzetkom Jurja Nassi" koji su optuženi kao organizatori zavjere protiv mletačkih vlasti u Zadru.¹⁷⁷ Iako su se najopasnijim po mletačku vlast u Zadru redovito pokazivali plemići, mletačka vlast sumnjičila je za zavjeru protiv svoje vlasti i neke istaknutije građane i pučane, te će se i oni, kao i njihovi sugrađani plemići također naći na listi onih koji se 1414. godine imaju odaslati u prognostvo u Mletke, a u kojem su, pored predstavnika najistaknutijih zadarskih plemićkih obitelji (Radučić, Grisogono, Cedulin, Rosa, Galleli, Cesamis, Cressava) navedeni i mnogi građani i pučani, napose oni znatnijih ekonomskih mogućnosti i društvenog ugleda koji su se također isticali svojom protumletačkom aktivnošću.¹⁷⁸

Iako su se u Mlecima nalazili u svojstvu prognanika, Zadranima nije, kako se to može vidjeti, kretanje bilo isuviše ograničeno, ali su za njihovo ponašanje i redovitu prijavu mletačkoj vlasti jamčili neki mletački građani s kojima su navedeni Zadrani imali izvjesnih veza ili su im bili povjereni na čuvanje i kontrolu. Tijekom XIII. stoljeća bilježimo stoga niz dokumenata u kojima mletački građani i plemići izriču svoje jamstvo za povjerene im zadarske plemiće - prognanike, obvezujući se prijaviti ih i izručiti nadležnoj mletačkoj vlasti u svakom trenutku kada to ona smatra potrebnim.¹⁷⁹

175 Š. LJUBIĆ, *Listine* III, Zagreb 1872, str. 80-81, br. 121, 12. 5. 1348.

176 Š. LJUBIĆ *Listine* II, str. 440-441, br. 696, 15. 3. 1347.

177 Š. LJUBIĆ, *Listine* VII, MSHSM IX, Zagreb 1878, str. 197, br. 182, 24. 10. 1411.

178 "Populares, quos ut supra determinatum fuit venire habitatum Venetias: Ioannes Georgii draperius, Cresolus dictus Paclessa, Jacobus Johannis dictus Vodonich, Georgius de Ventura, Pripicus barberius aliter mercadante, Johannes Cucich olim famulus domini Jacobi de Reduchis, Johannes Michaelis vel Michovilis Bilsa marangonus, Alegretus Coloraturus marangonus, Doimus piliparius, Marcus marangonus, Thomasius sartor, Franciscus Stravilo marangonus; Š. LJUBIĆ, *Listine* VII, MSHSM XII, Zagreb 1882, str. 182-183.

179 God. 1228. Mlečani Michael i Filipo Minoto jamče za Petrignu (Š. LJUBIĆ, *Listine* III, str. 397-398, br. 20); god. 1227. za Desu de Piciga jamče Vetranus Balbo, Leonardus Gradenicus, Jacobus Malaza i Marinus Michael (*Listine* III, str. 398-399, br. 22-24); god. 1228. Cerna de Caibono i Iosephus Laurentii jamče za Lampredija Preste i Prestu pok. Miche Lodine (*Listine* III, str. 401, br. 29).

Spomenuli smo da je jedan od ciljeva mletačke vlasti bilo i ekonomsko slamanje najistaknutijih i ekonomski najimućnijih zadarskih plemićkih i građanskih obitelji. Zapljenjujući dijelove ili čak čitava imanja takvih pojedinaca, te šaljući u prognostvo nosioce obitelji, mletačka vlast postizala je da su njihova imanja u domovini propadala, a prognanik u Mlecima dolazio na sam rub egzistencije. Bez ikakvih prihoda, onemogućavani da se bave bilo kakvom poduzetničkom aktivnošću, nekada imućni i ugledni zadarski plemići su u Mlecima ekonomski propadali, te su njihove žalbe i molbe mletačkoj vlasti, u kojoj se njihov položaj prikazuje kao egzistencijalno neodrživ, vrlo učestale tijekom cjelokupnog promatranog razdoblja. Katkada su se takvi slučajevi rješavali zamjenom prognanika za nekog drugog člana njegove obitelji koji je do tada boravio u domovini,¹⁸⁰ ili se najugroženijima dodjeljivala novčana pomoć.¹⁸¹ Znatno su međutim češći primjeri da se nakon višegodišnjeg zatočeništva ovim prognanicima ipak odobravao povratak u domovinu, ali najčešće ne u sam Zadar, već na neki od obližnjih zadarskih otoka.¹⁸² Iznimno se prognanicima dopuštao i privremeni boravak u domovini, najčešće poradi sređivanja određenih poslova¹⁸³ ili im se odobravao odlazak u neke druge gradove, najčešće one koji su se nalazili na području Veneta.¹⁸⁴

180 God. 1347. dopušta se da umjesto starijeg sina Petra Matafara u Mletke u zatočeništvo dođe njegov mladi sin (Š. LJUBIĆ, *Listine* III, str. 9, br. 11, 19. 7. 1347.).

181 God. 1412. odobrava se novčana pomoć za 27 zatočenih Zadrana od po 15 dukata svakome prognaniku "ut habeant unde vivere, cum sint in magna pauperitate constituti, dividendi prout videbitur collegio" (Š. LJUBIĆ, *Listine* VI, str. 213-214, br. 197, 14. 1. 1412.).

182 God. 1347. dozvoljava se povratak "quidam alius Jadratinus, qui est antiquus et cecus hic, similiter huc missus"... i Michaelu "de Gniaris, generus Marini de Harnaruto" (*Listine* str. 1, br. 1); 1349. Cresci olim Damiani de Begna dicti Pignati, Nikoli condam Cressi de Bithori i Filipu Begna (*Listine* III, str. 135, br. 205, str. 165, br. 234, str. 158, br. 222); god. 1350. Iohanne Tomassi Petrize, Damianu de Cipriano, Francescu Zadulin, Bivaldu de Nassi, Barthe Mauri de Grisogono, Subichus condam Sergii de Cesamo, Marcus de Rive, Georgius de Georgio, Colanus de Georgio, Paulinus Varicassis (*Listine* III, str. 168, br. 239, str. 170, br. 244, str. 171, br. 246, str. 187, br. 266); god. 1351. Matheu Jacobi de Fafogna (*Listine* III, str. 211, br. 315); god. 1352. Cressi condam Dobri de Begna i Vide de Nassi (*Listine* III, str. 342, br. 359; str. 246, br. 363); god. 1353. Georgio Carbonosso i Miche de Rosa (*Listine* III, str. 259, br. 386; str. 259, br. 385); god. 1354. Francesco condam Johannis de Cedulini (*Listine* III, str. 265, br. 399), itd.

183 God. 1349. dozvoljava se Nicolaio Galleis da ode u Senj i tamo utjera dug što mu je dugovao pok. knez Dujam (*Listine* III, str. 111-112, br. 18); god. 1418. dozvoljava se Simonu de Gallo i militis Cressi de Zadulinis da se na dva mjeseca mogu vratiti u Zadar (Š. LJUBIĆ, *Listine* VII, str. 242, 18. 1. 1418.).

184 God. 1348. dozvoljava se Saladinu de Saladinis da iz Mletaka pređe "ad partes Romanie a Chorono", a Barti de Zlorado u Padovu (Š. LJUBIĆ, *Listine* III, str. 91, br. 138); god. 1349. dozvoljava se istom Saladinu de Saladinis da može otići u Treviso (*Listine* III, str. 120, br. 185).

Ponižavajući status prognanika, odvojenost od obitelji, propadanje posjeda u domovini, te siromaštvo kojem su bili izloženi tijekom svog progonstva u Mlecima nagnali su ponekog od zadarskih plemića da se, ne čekajući odluku o pomilovanju mletačke vlasti, bijegom izbave iz zatočeništva. U tom slučaju mletačka je vlast redovito za njima izdavala potjernice, njihova preostala imanja u Zadru zapljenjivala, a članove obitelji koji su do tada boravili u Zadru kažnjavala drugim drastičnim sankcijama.¹⁸⁵

X) ŽIVOT NA "RUBOVIMA DRUŠTVA" - MARGINALNOST I DEVIJANTNE POJAVE

Prisutnost i djelovanje zadarskih doseljenika nije se iscrpljivala samo u do sada opisanim pojavama njihove svakodnevnice, zakonski dozvoljene i uobičajene aktivnosti, već je u ponekom slučaju predstavljala pojavu koja se zbog svoga otklona u odnosu na onodobna društvena pravila smatrala nezakonitom odnosno devijantnom. Podatke o različitim oblicima prekršaja, nezakonitog ponašanja i devijantnih pojava zabilježenih kod zadarskih doseljenika nalazimo u različitim fondovima spisa mletačke uprave, koja je upravo s obzirom na vrstu i težinu pojedinih počinjenih prekršaja bila vrlo razgranata i djelokrugom svoga rada i ovlaštenja precizno razgraničena (Esecutori contra la Bestemmia za prekršaje sodomije, silovanja, pederastije i slično; Santo Officio za heretike, vještice, nevjernike i sl.) S obzirom na vrstu prekršaja za koje su optuženi doseljenici zadarskog podrijetla možemo primijetiti da njihova imena ne bilježimo u skupini najtežih zločina i razbojstava (ubojstva, krađe, silovanja i slično), već su isključivo grupirani u prekršaje koje možemo svesti pod određene oblike odstupanja od pravila katoličke crkve, te ponašanja koje ujedinjuje marginalnost društvenog statusa dotične osobe i devijantnost kojom se takvo ponašanje izražava. U prvu skupinu zasigurno se može ubrojiti primjer 26.godišnje Zadrance Katarine Colomba koja je 1721. godine optužena zbog niza nezakonitih činova čaranja čije je ispitivanje potpadalo pod nadležnost predstavnika inkvizicije (Santo Officio). Katarina je optužena da je Mlečanki Franceschini Tonsadelli pomogla da različitim oblicima čaranja zadobije nekog muškarca. Savjetovala joj je da uzme šešir, odnese ga na svetu misu i za trenutak podmetne pod kalež; potom šešir iscijepa na najsitnije dijelove, te ih ubaci u čašu vina koju će ponuditi dotičnoj osobi. U idućih šest mjeseci,

---

185 God. 1347. osuđuje se Iohannes de Fafogna koji je pobjegao iz zatočeništva (Š. LJUBIĆ, *Listine* III, str. 9, br. 11); god. 1349. Zadrani Cerne de Carbone i Lompre Pauli de Vite pobjegli su iz Mletaka te su kažnjeni progonstvom, a njihova imanja u Zadru su zaplijenjena (Š. LJUBIĆ, *Listine* III, str. 121, br. 188); god. 1350. pozivaju se odbjegli Zadrani Subischus condam Sergii de Cesamo, Marcus de Rive, Georgius de Georgio, Colanus de Georgio i Paulinus Varicassis da se vrate u mjesto progona (*Listine* III, str. 187, br. 266).

koliko je trajao proces protiv Katarine Colomba, suci ureda Santo Officio ispitali su mnoge žene koje su stanovale u Katarininu susjedstvu. Neke su na ispitivanju izjavile kako su više puta čule Katarinu kako govori s davlom kojem je prodala dušu. Proces je ostao nezavršen, te nam je konačna sudbina i osuda Katarine Colomba ostala nepoznata.¹⁸⁶

Sljedeći primjer ponašanja koje je poradi svojih odstupanja od pravila katoličke crkve i reda također potpadalo pod nadležnost spomenutog ureda inkvizicije je slučaj klerika Ivana Toresinija, podrijetlom Zadranina. Ivan je 1741. godine optužen da je nakon svog dolaska u Mletke započeo nezakonito propovijedati i držati mise, te da se na njima pogrđnim riječima izražavao o papi i predstavnicima crkvene vlasti. Osuđen je na prisilnu službu na mletačkoj galiji gdje je kao pokoru morao svake nedjelje naglas pet puta izmoliti Oče naš, Zdravomariju i Vjeronanje.¹⁸⁷

U skupinu osoba marginalnog društvenog statusa zasigurno se može ubrojiti primjer prostitutke Angele iz Zadra, o kojoj podatke nalazimo krajem XIV. stoljeća. Poznata kao konkubina Sandra Lombardo, neprestano je u nemoralnom ponašanju zaticana ispred ulaza u kuću stanovnica Venecije Lucije Nigre i Ane iz Verone. Nakon njihove prijave optužena je zajedno sa Sandrom Lombardo za remećenje javnog reda i mira.¹⁸⁸

XI) ZADARSKI KNJIŽEVNICI I ZNANSTVENICI I VENECIJA

Tijekom proteklih stoljeća značajan utjecaj na književno stvaralaštvo gradova istočnojadranske obale, te tako i Zadra, imali su odjeci razvoja talijanske književnosti, pri čemu je, pored ostalih gradova Apeninskog poluotoka, Venecija imala značajnu ulogu. Sa zapadne obale Jadrana stizali su u naše krajeve još od srednjovjekovnog razdoblja književni spisi najrazličitijeg karaktera (legende, životi svetaca, vizije, čudesa, tzv. "moralni romani", pučke pjesme, viteški romani i poezija itd.), da bi tijekom renesanse književno prožimanje između dvije obale doseglo svoj vrhunac. Poput mnogobrojnih onodobnih dalmatinskih književnika, znanstvenika i kulturnih djelatnika, i zadarski intelektualci pohađaju sveučilišta u talijanskim gradovima, pri čemu Sveučilište u Padovi kao jedinstvena visokoškolska ustanova za cjelokupno područje Mletačke Republike ima posebno važno

186 ASV, Santo Officio, br. 139; L. MURARO, *La signora del gioco. Episodi della caccia alla streghe*, Milano 1978, str. 114.

187 ASV, Santo Officio, b. 142; V. BELLONDI, *Documenti e aneddoti di storia veneziana (810-1854) tratti dall'Archivio de' Frari*, Firenze 1902, str. 107.

188 B. CECCHETTI, *La vita dei veneziani al fino al 1200*, Venezia 1870, str. 66.

mjesto.¹⁸⁹ Od istaknutijih, koji su na ovom Sveučilištu neko vrijeme djelovali u svojstvu profesora treba spomenuti doktora filozofije i medicine Federika Grisogono (1472-1538) koji je krajem XV. i prvih godina XVI. stoljeća predavao matematiku i astrologiju, te izvan svojih redovnih kolegija držao i predavanja iz filozofije.¹⁹⁰ Kao lektor civilnog prava u Padovi se oko 1538. godine spominje Francesco Fumato,¹⁹¹ dok je približno istih godina profesor na istom kolegiju i zadarski pučanin Giovanni Giovino, poznat po svojoj zakladi namijenjenoj školovanju mladih zadarskih pučana u Padovi.¹⁹² Naposljetku, u XVIII. stoljeću spominje se kao profesor filozofije i medicine, te kasnije matematike, astronomije, nautike i arhitekture Zadraničin Šimun Stratico (1732-1824).¹⁹³

Prisutnost i djelovanje zadarskih književnika, znanstvenika i intelektualaca u Veneciji najčešće je bilo izraženo kroz objavljivanje njihovih djela u nekoj od tamošnjih tiskara. Iako su svoja djela objavljivali kod različitih tiskara Venecije, primjetno je da su, kao i mnogi drugi književnici dalmatinskog porijekla, neki zadarski književnici (Baraković¹⁹⁴, Budinić¹⁹⁵, Busotti¹⁹⁶), više izdanja svo-

189 Na ovome su Sveučilištu studirali, te katkada obnašali i istaknute funkcije (rektori, prorektori, sindici i prokuratorji fakulteta artista i jurista) mnogi Zadrani plemićkog i pučkog podrijetla. Usporedi popis koji objavljuje M. D. GRMEK u radu "Hrvati i Sveučilište u Padovi", *Ljetopis JAZU*, sv. 62, Zagreb 1957, str. 339-343.

190 M. D. GRMEK, Hrvati i Sveučilište u Padovi, str. 358; ISTI, Prinosi za poznavanje života i rada zadarskog renesansnog liječnika, kozmografa i astrologa Federika Grisogona, *Radovi IJAZU u Zadru*, sv. XV, Zadar 1968, str. 62-63; V. BAZALA, *Pregled hrvatske znanstvene baštine*, Zagreb 1978, str. 211-213.

191 M. D. GRMEK, Hrvati i Sveučilište u Padovi, str. 360.

192 G. FERRARI-CUPILLI, *Scritti storici e letterari*, sv. I, Zara 1889, str. 44; M. DRAŽEN GRMEK, *nav. dj.*, str. 340.

193 Š. LJUBIĆ, *Dizionario*, str. 293-295; M. D. GRMEK, Hrvati i sveučilište u Padovi, str. 365-366; V. BAZALA, *Pregled*, str. 228.

194 *Vila Slovincha Givrgia Barachovicchia Zadrantina v cettare varsti petya sloxena*. In Venetia apresso Antonio Turini 1614, apresso Marco Ginammi 1626 (II izd.), apresso Niccolò Pezzana 1682 (III izd.); *Giarvlla vressena zvityem os scest vichof svita sloxena v slovinschi giazich po Givrgiu Barachovicchiu Zadraniu*, Venetia 1618, 1636 (II izd.); kod Bartola Ginamma 1656 (III izd.); po Mikuli Pezzanu 1701 (IV izd.); pri Bartolu Occhi 1702 (V izd.) i 1720 (VI izd.); I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Bibliografija hrvatska*, I. Zagreb 1860, str. 19; VJ. MAŠTROVIĆ, Nepoznato izdanje Barakovićeve "Jarule", *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 3, Zagreb 1957, str. 201; *Prošlost Zadra III*, str. 423, 427, 433.

195 "Izpravnik za erei izpovidnici i za pokornici, prenesen s latinskoga u slovinski, Venecija 1709 (III izd.) kod Bartola Occhi; Š. LJUBIĆ, *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Viena-Zara 1856, str. 64; I. KUKULJEVIĆ, *Bibliografija*, str. 27-28.

196 Notizie storice Concernenti L'illustre Servo di Dio Padre Marco d'Aviano... 1-2, In Venezia Presso Simone Occhi 1798; Officium proprium D. Ioannis Ursini Confessoris Episcopi Traguriensis sub ritu duplici officio veteri subrogatum, Venetiis apud Occhi 1799; Š. LJUBIĆ, *Dizionario*, str. 130; M. GIADROSSI, Padre Fedele da Zara O. F. M. Cap. (1728-1801) e le sue memorie. I. La caduta della Repubblica, *Atti e memorie della Società dalmata di storia patria*, sv. 12, Venezia 1984, str. 105-121.

jih djela objavljivali u tiskarama obitelji Ginammi (Marko i sin mu Bartol), za koje se vjeruje da su podrijetlom iz Dalmacije, te u "bottegi" mletačkih tiskara Bartola, Carla i Simona Occhi. U radnji Bartola Occhi, smještenoj na Riva degli Schiavoni, ta su se djela, pored ostalih knjiga koja nužno nisu morala biti objavljena u tiskari obitelji Occhi, oglašavala na prodaju, pri čemu se redovito isticalo da su tiskana na hrvatskom jeziku.¹⁹⁷ Pored spomenutih Barakovića, Budunića i Busottija, u mletačkim tiskarama svoja su djela objavili i zadarski književnici Brne Karnarutić,¹⁹⁸ Ivan Tanzlinger Zanotti¹⁹⁹ i Petar Zoranić.²⁰⁰ U Mlecima je između 1533. i 1551. godine objavio knjigu sa hrvatskim crkvenim pjesmama zadarski svećenik Dominik Armanov. Knjiga se nije sačuvala, a o sadržaju zbirke ponešto možemo saznati iz djelomično sačuvanih prijepisa²⁰¹. Višegodišnjom službom uz Mletke bio je vezan i već spomenuti zadarski pjesnik i pisac, kapucin Nikola Busotti (Padre Fedele de Zara /1728-1801/). Nakon studija filozofije i teologije zaređen je za svećenika, da bi potom 1755. godine u Veneciji stupio u red kapucina, te tamo neko

197 Uz izdanje jedne latinske gramatike 1712. godine Bartol Occhi naglašava pedesetak naslova hrvatskih knjiga koje se prodaju na Riva degli Schiavoni. Pored djela isključivo nabožnog sadržaja (katekizmi, propovijedi i sl.) nalaze se i djela književnosti svjetovnog karaktera: uz knjige Marka Marulića, Petra Hektorovića i drugih, bilježimo i *Vazetje Sigeta grada* B. Karnarutića, *Jarulu i Vilu Slovinku* Jurja Barakovića i poeme o bojevima kod Malte i Klisa" Ivana Zadrana, *Prošlost Zadra* III, str. 438-439.

198 *Vazetje Sigetta grada sloxeno po Barni Charnarutichiu Zadraniu*, In Venetia 1584, ad instantia di Ruger d'Alba; *Izvarsita gliubav i napochom nemila i nesrichna smart Pirema i Tisbe sloxena po Barni Charnarutichiu Zadraniu*, In Venetia ad instantia di Ambrosio Mazoleto detto Garbin, 1586; Š. LJUBIĆ, *Dizionario*, str. 75; I. KUKULJEVIĆ, *Bibliografija*, str. 65; *Prošlost Zadra*, str. 339, 345.

199 Nekada pripisivano Ivanu Tanzlingeru Zanottiju djelo *Skazovanje od čudnovate rati ka je bila pod Maltom, a za njom nasliduje rat od Klisa* (Venecija 1699), danas se više ne pribraja Zanottijevim djelima. U djela koja se sa znatno većom sigurnošću mogu pripisati Zanottiju su prijevod prva tri pjevanja Vergilijeve *Eneide* (Venecija 1688, kod braće Zuliani); *Kratka ali korisna upitovanja za one koji žele primiti crkveni red* (Venecija 1688); prijevod propovijedi oca Royarda *O strašnom sudu* (Venecija 1690); Š. LJUBIĆ, *Dizionario*, str. 317; I. KUKULJEVIĆ, *Bibliografija*, str. 183; *Prošlost Zadra* III, str. 447, 570-573.

200 *Planine*, In Venezia apresso Domenico Farri in contrata di s. Antonio 1569, Š. LJUBIĆ, *Dizionario*, str. 4; I. KUKULJEVIĆ, *Bibliografija*, str. 185; *Prošlost Zadra* III, str. 317.

201 A. ZANINOVIĆ, *Pjesme zadarskog svećenika Dominika Armanova iz prve polovice 16. vijeka, Hrvatska prosvjeta* god. XXIV, Zagreb 1937, br. 8, str. 342-351; G. BUJAS, *Rezultati u proučavanju djela stare hrvatske poezije, Radovi IJAZU u Zadru*, sv. 6-7, Zagreb 1960, str. 516-517.

vrijeme proveo propovijedajući. Autor je više vjersko-crkvenih spisa, te rasprava o kultiviranju poljoprivrednog tla i unapređenju poljodjelstva u Dalmaciji.²⁰²

Iako po opsegu i vrijednosti književnog opusa manje značajni zadarski književnici, pri čemu se napose ističu pjesnici koji su svoj književni rad vezali uz djelovanje tada popularnih i raširenih književnih društava - akademija: Gregorio Calcina,²⁰³ Giacomo Grisogono,²⁰⁴ Ludovico Grisogono,²⁰⁵ Simeone Grisogono,²⁰⁶ Jerolim Bortolazzi Grisogono²⁰⁷ i, znatno kasnije Nicolò Bonicelli (1764-1845),²⁰⁸ svoje su nevelike i skromne književne pokušaje (najčešće prigodni govori) također objavljivali u mletačkim tiskarama. Pored njihovih samostalnih izdanja, u Veneciji su objavljivane i zbirke sastavljene od radova članova akade-

202 Lettera de P. Fedele da Zara Cappuccino al Giovane Signor Bendetto Zulatti... In Venezia, Antonio Zatta e figli, 1787; Ad Nob. Virum Com. Antonium Tartaleum Spalatensem, ob eius nuptias auspaticissime Celebrantes Epitalamium, Venetiis 1790; Opuscoletti Del Religioso Cappuccino Predicatore Padre Fedele da Zara, In Venezia, Antonio Zatta e figli, 1790; Hymnodion seu Hymnorum quorumdam Collectio, Venetiis, Typis Antonii Zatta, 1797; Mantissa ad Hymnodion, sive ad priorem Hymnorum collectionem additamnetum, Venetiis 1800, Pezzi di riflessioni ed istruzioni intorno all'uso ingiusto del denaro, che scorgasi alla presta, e che si eviti in pratica l'uso ingiusto del denaro, e ciò che ordinariamente vien suggerito dal reo interesse, Venezia 1802, str. 25-26; D. BERIC, Padre Fedele da Zara, *Prilozi povijesti otoka Hvara*, sv. 2, Hvar 1962, str. 90-91.

203 Govor *L'Eloquenza tributaria. Orationi al Serenissimo principe di Venezia Niccolò Segredo esperte degli ambasciatori delle città suditte alla Repubblica et Università de'scolari*, Venezia 1676; G. Praga, RBB I, No 524 (=12318), Praga XX, str. 269.

204 Govor *Nell'Assentione al Principato del Serenissimo Anonio Priuli Principe de Venezia*. Orazione del Sign. Giacopo Grisogono ambasciatore di Zara, Venezia 1619, apresso Antonio Pinelli; ISTI, "Nell'Assentione al Principato Seren. Francesco Contarini Principe di Venezia, orazione del Sign. Giacopo Grisogono cancelier ambasciator di Zara, Venezia apresso Carlo Bertano, 1624; G. Praga, RBB II, str. 165.

205 *Poesie*, Venezia 1671; G. Praga RBB II, str. 170; G. SABALICH, Le academie zaratine, *Rivista dalmatica* II, Zara 1900, Vol. IV, str. 32.

206 "Panegirico in lode dell'Ill". Rever. monsignor Francesco Vendramino Patriarca di Venezia et Primate della Dalmazia nella sua venuta da Roma. Di Simon Grisogono nobile zaratino, Venezia presso Giovanni Batissta Bonfadino 1609. Isti je autor i knjige o dvostrukom knjigovodstvu *Il mercante arichitto del perfetto quaderniere*; ovvero specchio lucidissimo nel quale si scope ogni questione che desiderar si possa per imparare perfettamente a tenere del libro doppio. Tratto al stil moderno di Venezia da Simon Grisogono nobile zaratino, Venezia 1609, G. Praga, RBB II, str. 172; M. BREYER, *Prilozi k starijoj našoj književnoj i kulturnoj povijesti hrvatskoj*, Zagreb 1904, str. 188-189.

207 Član zadarske akademije Edei "Revvivati". Objavljena mu je jedna pjesma u *Raccolta de lodi a Ecc. A. Cigogna, Conte di Zara alla dilui partenza per Venezia*, Venezia 1785; *Hrvatski biografski leksikon* II, Zagreb 1989, str. 174.

208 Orazione panaegirica per S. Pelagio, Venezia, Tipografia Bettinelli 1780; Š. LJUBIĆ, *Dizionario*, str. 49; G. FERRARI-CUPILLI, *Biografie e necrologie d'illustri e benemeriti Dalmati*, Zara 1874, str. 57-59.

mije, također obično posvećene visokim mletačkim dužnosnicima koji su se nakon isteka dužnosti u Zadru vraćali u Veneciju.²⁰⁹ Mleci su mjesto tiskanja i djela povijesno-etnografskog karaktera *I Costumi et i Modi particolari della vita de' Turchi* Zadrana Luigia Bassana (XVI. stoljeće), pretiskanog u knjizi Francesca Sansovina *Del'istoria universale dell'origine ed imperio de' Turchi libri tre* (Venezia 1564, 1582, 1654),²¹⁰ te putopisa malo poznatog Jakova Almerigotija (anagram Almarigio Gottigiame Ratizano) *Nazaret Gloriosa* u kojem se donosi opis putovanja brodom na Levant (Venezia 1700).²¹¹

Pored navedenih djela književnog karaktera, u Mlecima su objavljivane i knjige isključivo znanstvenih obilježja, od kojih zasigurno najznačajnije mjesto pripada djelima spomenutog zadarskog znanstvenika Federika Grisogona.²¹²

U Mlecima je tijekom XVIII. stoljeća svoje rasprave o gospodarskoj i poljoprivrednoj problematici iznosio agrarni pisac i prosvjetitelj Ivan Banovac. Objavljujući svoje priloge u listu *Nuovo giornale d'Italia* Banovac je iznosio, premda nesustavno, svoje planove za napredak dalmatinskog poljodjelstva, poboljšanje položaja seljaštva i njegovo prosvjećivanje.²¹³

Iako svojim djelovanjem nisu prvenstveno vezani uz samu Veneciju, već uz druge talijanske gradove (Siena, Pisa, Padova, Napulj, Milano, Rim), neki članovi zadarske obitelji Stratico (braća Gregorio /1736-1806/²¹⁴ i Giovanni Domenico

209 "Orazione e poesie degli Accademici Ravvivanti di Zara per Sua Eccellenza il Signor Francesco Grimani Provveditor Generale in Dalmazia e Albania, In Venezia 1757; "Raccolta di lodi a S. Ecc. A. Cigogna, Conte di Zara, alla di lui partenza per Venezia (Venecija 1785), G. SABALIĆ, Le accademie zaratine, *Rivista dalmatica*, god. III, Zara 1902, vol. V, str. 39.

210 G. FERRARI-CUPILLI, *Biografie e necrologie*, Zadar 1874, str. 9-11.

211 *Hrvatski biografski leksikon* I, Zagreb 1983, str. 93.

212 *Speculum astronomicum terminans intellectum humanum in omni scientia*. Federici Grisogoni (!) Jadertini... Praemissa est Oratio clarissimi artium et medicinae doctoris Federici Chrysogoni Jadertini in Accademia Patavina habita. Impressum Venetiis per Lazarum de Soardis 1507; Federici Chrysogoni Nobilis Jadertini Artium et Medicinae doctoris subtilissimi, et Astrologi excellentissimi de modo Collegiandi, Pronosticiandi et Curandi Febres Necnon de humana Felicitate, ac denique de Fluxu Maris., Lucubrations nuperrime in Lucem editae. MDXXVIII... Venetiis impressum a Joan. Ant. de Sabbio et fratribus. Annu a partu Virgineo MDXXVIII kal. Aprilis; M. Dražen GRMEK, *nav. dj.* str. 358; S. ANTOLJAK, "Artium et medicinae doctor". Federik Grisogono, njegova obitelj i javno djelovanje u Zadru, *Zbornik radova o Federiku Grisogonu*, Zadar 1974, str. 4; V. BAZALA, *Pregled*, str. 211-213.

213 F. LUZZATTO, Scrittori dalmati di politica agraria nel secolo XVIII, *Archivio storico per la Dalmazia*, god. III, Roma 1928, vol VI, fasc. 31, str. 329-333.

214 Iako je Gregorio Stratico napisao niz pjesama, govora, prigodnica, te također znanstvenih rasprava sa područja prava, ekonomije i politike, samo je mali dio njegovog bogatog opusa objavljen. Poznato je da je jedna od njegovih pjesama tiskana u sklopu zbirke članova zadarske akademije "dei Ravvivanti" nastala 1757. godine prilikom odlaska iz Dalmacije generalnog providura Francesca Grimanija; Š. PERIČIĆ, Zadraniin Grgur Stratico (1736-1806), *Radovi IIAZU u Zadru*, sv. 21, Zadar 1974, str. 279.

/1732-1799/,²¹⁵ te njihov rođak Antonio)²¹⁶ svoja su djela također običavali objavljivati u Mlecima, a njihovi su bliski suradnici i prijatelji bili tada istaknuti mletački znanstvenici, književnici i intelektualci.

Zadarski su književnici, znanstvenici i kulturni djelatnici u Veneciju dolazili i iz drugih pobuda, te su se ovdje zadržavali najčešće tek kraće vrijeme. Tako je već spomenuti Brne Krnarutić u Mletke u više navrata dolazio u svojstvu poslanika zadarske komune,²¹⁷ a Šimun Kožičić Benja, modruški biskup i osnivač glagoljske tiskare u Rijeci, u Veneciju je svraćao kako bi kod ovdašnjih tiskara nabavio materijal potreban za rad i izdavanje glagoljskih djela u Rijeci.²¹⁸

Naposlijetku, u Veneciji je 1564. godine tiskan i statut zadarske komune iz XIV. stoljeća.²¹⁹

Poseban oblik prisutnosti Zadra, njegovih stanovnika, prošlosti, običaja i mentaliteta, kao i konkretnih ličnosti iz njegove povijesti u Mlecima bilježimo u književnim djelima (memoarima) dvojice mletačkih književnika Carla Gozzija i Giacomina Casanove. U autobiografskom djelu Carla Gozzija *Memorie inutili* autor se prisjeća svojeg boravka u glavnom gradu mletačke provincije Dalmacije, gdje je boravio od 1741- do 1744. godine kao vojnik u pratnji generalnog providura Girolama Querinija. Vidljivo zainteresiran za kulturna događanja u gradu, Gozzi s posebnom pažnjom opisuje tijek kulturnog života u gradu, napose onog koji se odnosi na kazališni život i priredbe organizirane u dane karnevala. Prikazujući običaje i mentalitet za zapdnoevropsku civilizaciju uvijek "egzotičnih" Morlaka,

215 Giovanni Domanico STRATICO, *Theses ex inversa philosophia descriptae*, Venezia, Occhi 1744; *Esame teologico del voto publicato da tre teologi dell'università di Siena sui dubbi di coesistenza riguardantgli Armeni cattolici propisti nelle dissestazione polemico critica del marchese Giovanni de Serpos*, Venezia, 1786; *Lettera in risposta ad un sacerdote veneto che contro l'opinione di certo parroco sostiene che denominandosi un matrimonio clandestinamente fatto non e lo stesso che denominando clandestino*, Venezia 1788; *Lettera all'epistola parentica del dottor Iohannes Iosephus Paulovich Lucich ad Primatem, g Metropolitans, Archieppiscopus et Episcopus Dalmatiae, sotto le finite iniziali di F. R. sacerdote dalmatino*, Venezia, Curti 1789; *Opuscoli economico-agrarii, Venetia 1790 presso Giovanni Perlini; Collezione di opuscoli sagri e pastorali, Venezia, Tosi, 1790; Š. LJUBIĆ, Dizionario biografico*, str. 293; G. FERRARI-CUPILLI, *Biografie e necrologie*, Zara 1874, str. 38-41; V. BAZALA, *Pregled*, str. 66, 273.

216 Antonio Stratico djelovao je kao mletački artiljerijski oficir 1772-1775. godine i autor je stručnih djela sa područja vojne znanosti *Ordini militari per il regimento degli artiglieri suggeriti del colonello Antonio Stratico*, Venetia 1775, RBB III, str. 219.

217 *Prošlost Zadra* III, str. 338.

218 Šimun Kožičić Benja u Veneciji je tiskao govor *De coruatie desolatione oratio ad Leonem X. Pont. max.*, Venecija 1530), *Hrvatski latinisti* I, Zagreb 1969, str. 503-513; V. GLIGO, *Govori protiv Turaka*, Split 1983, str. 328-334.

219 *Statuta Jadertina cum omnibus reformationibus in hunc usque diem factis*, Venetiis, Apud Dominicum de Farris MDLXIII.

Gozzi se posebno rado prisjeća susreta s tada viđenijim zadarskim intelektualcima (Giovanni Pellegrini).²²⁰

Memoari velikog pustolova XVIII. stoljeća Mlečanina Giacoma Casanove dragocjen su izvor za poznavanje najrazličitijih oblika prisutnosti i odjeka "Skjavuna" kako u Mlecima, tako i u drugim gradovima zapadnojadranske obale. Uvijek nemiran duh i avanture dovodile su Casanovu u brojne susrete s našim iseljenicima najrazličitijih zvanja, društvenog statusa i ugleda, a među njima, pored mnogobrojnih Skjavuna podrijetlom iz različitih dalmatinskih i primorskih gradova, Zadrani također imaju vrlo istaknuto mjesto. Dugogodišnji prijatelji glasovitog Mlečanina su tako i Zadrani Simone i Giovanni Domenico Stratico, s kojima se Casanova družio i susretao u različitim talijanskim gradovima, te koji u njegovim *Memoarima* zauzimaju, kad je riječ o Casanovinih poznanicima dalmatinskog podrijetla, posebno istaknuto mjesto, Naposljetku, potrebno je spomenuti i manje poznato Casanovino djelo *Di anedotti viniziani militari, ed amorosi del secolo decimoquarto sotto i dogadi di Giovanni Gradenigo e di Giovanni Dolfin* (Venecija 1782), u kojemu se jedna od priča gotovo u potpunosti odvija na prostoru srednjovjekovnog Zadra, Nina i Šibenika u vrijeme kada se mletačka vlast na ovim prostorima smjenjuje anžuvinskom (1358. god.).²²¹

XII) ZADARSKI UMJETNICI U VENECIJI

Komunikacija umjetnika i izmjene umjetničkih strujanja između istočne i zapadne jadranske obale bile su izuzetno žive i oblicima umjetničkog kretanja razvijene tijekom cjelokupnog promatranog razdoblja. Mnogobrojni umjetnici najrazličitijeg profila (graditelji, kipari, slikari, drvorezbari, staklari, zlatari) iz različitih gradova Apeninskog poluotoka su zajedno s domaćim umjetnicima sudjelovali u stvaranju i usavršavanju kulturne baštine gradova istočnojadranske obale. Povratan proces nije izostajao te stoga u Veneciji tijekom cjelokupnog promatranog razdoblja zatječemo umjetnike iz većine naših gradova, pri čemu Zadrani intenzitetom prisutnosti i svestranošću umjetničke djelatnosti zauzimaju istaknuto mjesto. Mnogi od njih su se ovdje zadržavali kratko učeći u radionicama istaknutih majstora; dio njih je nakon izučavanja umjetničke vještine neko vrijeme ostajao i držao vlastitu radionicu, dok je najveći dio nakon nekog vremena odlazio u druge gradove. Zadarske umjetnike i majstore zatječemo u gradu na Lagunama

220 C. GOZZI, *Memorie inutili* I, Torino 1923, str. 47-101.

221 M. ZORIĆ, Casanovini Skjavuni, Hrvati u "Mletačkim anegdotama, ratnim i ljubavnim", u: *Hrvatsko-talijanski književni odnosi* II, Zagreb 1990, str. 300-322.

u gotovo svim granama umjetnosti, ali je njihova djelatnost ovdje najčešće bila samo privremena, te su se nakon nekoliko godina obično vraćali u rodni grad.

Čitav je niz zadarskih graditelja i kipara koji su svojom prisutnosti i djelovanjem u Mlecima, napose tijekom XV. i XVI. stoljeća, doprinosili razvoju i usavršavanju kulturne i umjetničke baštine grada na lagunama. U prvoj polovini XV. stoljeća (do 1441. godine) ovdje djeluje zasigurno jedan od najvećih onodobnih dalmatinskih graditelja i kipara Juraj Dalmatinac (početak XV. st. - 1473/75). U Veneciji se oženio s Elizabetom de Monte, kćerkom drvodjelca Grgura, te s njom imao sina Pavla i kćeri Nadalinu i Helenu, kasnije suprugu dalmatinskog slikara Jurja Čulinovića. U vrijeme svog djelovanja u Mlecima Juraj je već afirmirani umjetnik. Smatra se da je radio u radionici braće Giovannija i Bartolomea Bon, te da je bio njihov suradnik pri izradi kipova i ukrasa na Porta della Carta na Duždevoj palači. Kao samostalan rad mu se pripisuje reljef sv. Marka s bratimima u luneti portala Scuola s. Marco. Pored navedenog, pripisuju mu se detalji s Arca Foscari Duždeve palače koji su vrlo slični konstruktivnim i dekorativnim elementima na šibenskoj katedrali.²²² S Jurjem je u Mlecima do Jurjevog povratka u Šibenik djelovao i Zdranin Martin Buličić i njegov učenik Pavao Mihovilov.²²³

Pored navedenih vrijedi ukazati na još nekoliko manje istaknutih i u izvorima rijetko spominjanih, ali svojim radom i prisutnošću također nezaobilaznih zadarskih graditelja i kipara koji su u Mlecima prisutni tijekom XV. i XVI. stoljeća. Godine 1425. spominje se klesar i kipar Ivan, koji je zajedno sa Markom iz Senja zaposlen na gradnji glasovite palače "Ca' d'oro".²²⁴ Odvjetak poznate zadarske klesarske obitelji Vidulić, Antun Vidulov se sredinom XV. stoljeća spominje kao "marangon" u Veneciji.²²⁵ Klesarske radove na crkvi s. Zacaria izvodio je sredinom XV. stoljeća (1459. god.) Zdranin Miho,²²⁶ dok je njihov sugrađanin Tomo jedno stoljeće kasnije (1555. godine) izrađivao dijelove Contarinijevog nadgrobnog spomenika, a 1557-1558. godine pomagao glasovitom kiparu Alessandru Vittoriji pri izradi reljefa Oplakivanja nad grobom dužda Francesca Veniera u crkvi s. Salvador.²²⁷

222 M. MONTANI, *Juraj Dalmatinac i njegov krug*, Zagreb 1967, str. 14; D. KEČKEMET, Udio Jurja Dalmatinca na Foscarijevju portiku Duždeve palače u Veneciji i na srodnim izvedbama, *Radovi IIAZU u Zadru*, 22-23, Zadar 1976, str. 415-428; R. IVANČEVIĆ, Nove atribucije Jurju Matejevu Dalmatincu i Nikoli Ivanovu Fiorentincu i problem valorizacije njihova djela, *Peristil* 23, Zagreb 1980, str. 99-106; ISTI, Miješani gotičko-renesansni stil arhitekta Jurja Matejeva Dalmatinca, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 21, Split 1980, str. 368-369.

223 C. FISKOVIĆ, Hrvatski umjetnici u Mlecima, *Mogućnosti*, god. III, br. 1, Split 1956, str. 6.

224 C. FISKOVIĆ, Hrvatski umjetnici u Mlecima, str. 4.

225 *Prošlost Zadra* III, Zadar 1987, str. 137-138.

226 C. FISKOVIĆ, Hrvatski umjetnici u Mlecima, str. 7.

227 C. FISKOVIĆ, Hrvatski umjetnici u Mlecima, str. 11.

Uz Jurja Dalmatinca, drugi značajni umjetnik zadarskog podrijetla u Mlecima je Andrija Medola Schiavone (1500-1563), sin mletačkog časnika (comestabile) u Zadru Simona, koji je kao mladić otišao u Mletke, te se budući da o tome nema potvrde u izvorima, u svoj rodni grad više nije vraćao. Svojim je bakrorezima, crtežima, freskama, te napose slikarskim djelima u stilu jednog od prvih predstavnika tada nove slikarske struje, manirizma, Medola ukrasio brojne crkve i patrijske palače Venecije.²²⁸ U periodu prije Medolinog djelovanja u Mlecima se spominje još nekoliko slikara zadarskog podrijetla, čija nam djela na žalost nisu sačuvana, a njihov opis u izvorima krajnje je fragmentaran. Tako se još 1366. godine spominje "Nicoletto pictore condam Cipriani de Jadra", stanovnik župe s. Luka koji od mletačke vlade dobiva status mletačkog građanina,²²⁹ dok se u XV. stoljeću slikar Blaž, sin Luke Banića, spominje kao učenik u radionici mletačkog slikara Jacobella di Bonomo.²³⁰ Zadarski slikari spominju se i kao stanovnici otoka Murano. Krajem XIII. stoljeća u predjelu tamošnje crkve s. Stjepana spominju se braća Donat i Bartolomeo, te, iako se ne navodi kao umjetnik, i njihov treći brat Pavao.²³¹

Od zadarskih rezbara koji su djelovali u Mlecima spominje se početkom XV. stoljeća Ivan, koji 1400. godine radi rezbarske radove za Dvoranu oružja u Duždevoj palači, a osam godina kasnije izrađuje rezbarske radove u blagovaonici samostana s. Maria dei Servi.²³² Jedan od vodećih gradova zlatarske umjetnosti, Venecija je mjesto gdje dolaze izučavati zanat i mladi Zadrani. Tako je godine 1399. zadarski zlatar Ivan Budislavov povjerio svog sina Bartola trgovcu Nikoletu pok. Blaža da ga odvede u Veneciju i preda na izučavanje zlatarske vještine nekom tamošnjem valjanom majstoru.²³³ Posredno je s Venecijom povezan i zadarski zlatar Juraj koji po narudžbi mletačkog plemića Tome Veniera izrađuje 1444. godine srebrene zdjele.²³⁴

---

228 Pored djela koja se nalaze u privatnim zbirkama, biblioteci Marciana, pinakoteci Querini-Stampalia i u Gallerie dell'Accademia, djela Andrije Medola u Veneciji nalazimo u crkvama s. Maria del Carmelo (Carmini), s. Giacomo dell'Orto, s. Sebastian, s. Cassiano e s. Maria del Pianto. Usporedi, K. Prijatelj, Andrija Medulić Schiavone, Zagreb 1952, str. 9-24; G. Lorenzetti, Venezia e il suo estuario, Trieste 1974, str. 100, 152, 353, 411, 469, 545, 547-548, 556, 605, 628, 668, 682, 684; F. L. Richardson, Andrea Schiavone, Oxford 1980, str. 213-214.

229 Š. LJUBIĆ, *Listine* IV, Zagreb 1874, str. 87.

230 *Prošlost Zadra* II, str. 19.

231 V. HAN-L. ZECCHIN, *Presenze Balcaniche a Murano e presenze Muranesi nei Balcani*, str. 79-80.

232 C. FISKOVIĆ, *Hrvatski umjetnici u Mlecima*, str. 16.

233 *Prošlost Zadra* II, str. 539.

234 *Prošlost Zadra* III, str. 168.

Naposljetku treba još spomenuti da su od zadarskih umjetnika uz Veneciju vezani i staklarski majstori koji su svojim djelovanjem uglavnom prisutni na otoku Muranu. Tako se ovdje, uz već spomenute slikare braću Donata i Bartolomeja, tijekom XIV. stoljeća spominju staklari Allegretus Sclavus (1423) i Nicolaus de Jadra (1470).²³⁵

ZAKLJUČAK

Završavajući naposljetku ovaj pregled prisutnosti zadarskih doseljenika u Mlecima tijekom dugog vremenskog razdoblja od XIV. do XVIII. stoljeća možemo istaknuti nekoliko zaključnih postavki.

Prisutnost i djelovanje Zadrana u Mlecima pojava je i proces koji se, unatoč izvjesnim osobitostima koje su obilježje svakog grada ponaosob, mora promatrati i istraživati u sklopu sveukupne nazočnosti doseljenika iz ostalih dijelova istočno-jadranske obale koji su se tijekom promatranog razdoblja također nalazili u sastavu mletačkog dominija na ovom dijelu Jadrana.

Vremenski okvir prisutnosti Zadrana u Veneciji omedili smo razdobljem od XIV. do XVIII. stoljeća, pri čemu je intenzitet istraživanja napose usmjeren na period druge polovice XV. i prve polovice XVI. stoljeća, kada je prisutnost Zadrana u Veneciji najizrazitija.

S obzirom na društveni status doseljenika primjetno je da, pored malobrojnih i govoto pojedinačnih primjera prisutnih plemića ili građana, glavninu strukture useljenika čine srednje i slabo imućni pučani, uključeni u zanimanja tradicionalna za doseljenike s istočnog Jadrana (pomorstvo, građevinsko-tesarski poslovi u mletačkom Arsenalu i slično).

Mjesto je stanovanja, kao i u primjeru većine doseljenika iz ostalih dijelova istočnog Jadrana, predjel Castello, te, nešto manje predjel s. Marco, dok su u ostalim dijelovima grada Zadrani prisutni znatno rjeđe.

Svakodnevni život Zadrana u Mlecima promatran kroz osnovne krugove njihove svakidašnje životne komunikacije (obitelj, rodbina, prijatelji, poslovni partneri, duhovna lica), područje je u kojem se način i osnovni oblici svakodnevlja u potpunosti podudaraju sa životom ostalih naših doseljenika, otkrivajući također,

---

235 V. HAN-L. ZECCHIN, *Presenze Balcaniche a Murano e presenze Muranesi nei Balcani*, str. 84, 87.

za sve naše doseljenike vrlo karakterističnu pojavu učestale i raznovrsne komunikacije sa svojim sunarodnjacima iz svih dijelova istočnog Jadrana.

Duhovni život zadarskih doseljenika također se u svim svojim osnovnim oblicima (legati crkvenim i samostanskim ustanovama, veze sa crkvama u domovini) podudara s duhovnim životom i religioznošću prisutnom i izražavanom kod ostalih naših doseljenika, pri čemu je također primjetna uključenost u bratovštinu slavenskih doseljenika s. Zorzi degli Schiavoni.

Ekonomski oblici prisutnosti nisu izraziti kroz učestalost spominjanja intenzivnije prisutnosti zadarskih trgovaca u Veneciji, već najčešće kroz uključenost u manje unosna i isplativa zanimanja (obrti, brodarstvo lokalnog karaktera i slično). Osnovni oblici ulaganja stečenog kapitala Zadrana nisu u proširivanju dometa dotadašnjeg poslovanja i ulaganja u poslovno unosnije, ali i rizičnije trgovačko-pomorske poslove, već se prvenstveno manifestiraju ulaganjem u nekretnine (kuće, posjedi) i ubiranjem prihoda stečenih rentom.

Prisutnost zadarskih poslanika u Mlecima stalna je, motivacijom katkada nejedinstvena pojava, ali je ipak objedinjavajuća pretežitim djelovanjem poslanika u svojstvu zastupnika Zadra kao komune u cjelini ili određenog društvenog sloja kojem pripadaju (plemići, pučani, građani).

Zadrani kao taoci u Mlecima specifičan su oblik neželjene i nametnute prisutnosti u gradu na Lagunama i u odnosu na ostale naše gradove jedinstven po intenzitetu i kontinuitetu ovog oblika pritiska mletačke vlasti na političke protivnike u dalmatinskim gradovima.

Slično ostalim našim doseljenicima, i kod Zadrana je moguće izdvojiti primjere pojedinaca koji su svojim deliktima i ponašanjem svrstani izvan zakonskih normi, te se oblici njihove prisutnosti i djelovanja graniče sa statusom marginalnih grupa.

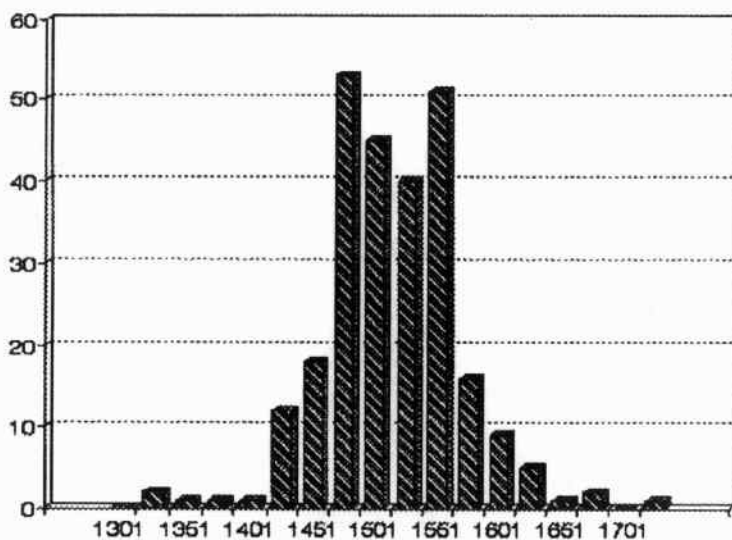
Umjetnički oblici prožimanja dviju jadranskih obala i prisutnost Zadrana i njihovih umjetničkih djela u Mlecima poseban su, kulturološki aspekt u sklopu cjelokupnog sagledavanja njihove nazočnosti i djelovanja u Veneciji. Prisutnost zadarskih književnika, znanstvenika i kulturnih djelatnika u Mlecima napose je izražena kroz njihovo školovanje u Padovi, te kroz objavljivanje njihovih djela u mletačkim tiskarama.

Umjetnici svih profila također su prisutni tijekom cjelokupnog promatranog razdoblja, a neki od njih (Juraj Dalmatinac, Andrija Medola) svojim su radom i djelima dali trajan doprinos kulturnom razvoju Venecije.

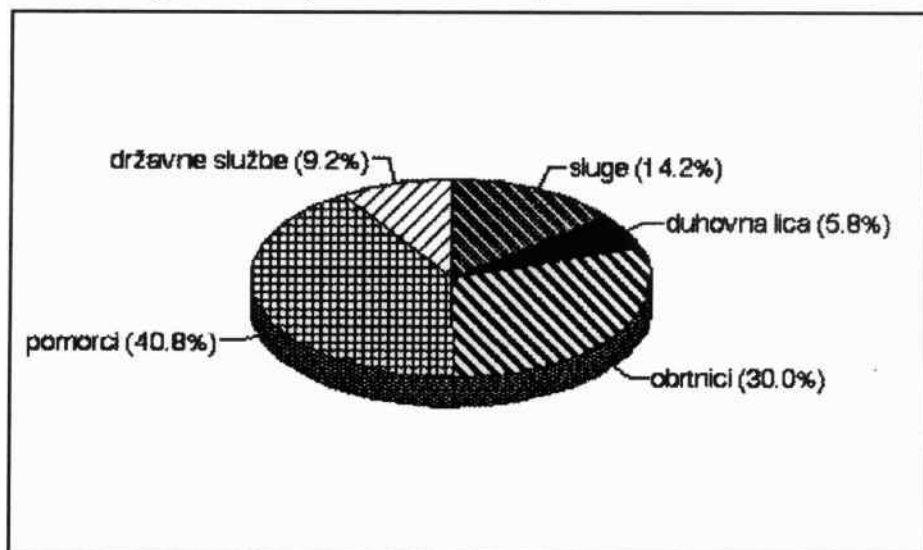
Zaključujući ovime pregled osnovnih oblika prisutnosti i djelovanja Zadrana u Mlecima možemo na kraju istaknuti da je razmatranje ove tematike kroz

različite etape povijesnog razvoja obaju gradova, istraživački postupak koji, poradi definiranja i iskazivanja pojma prisutnosti kao najopćenitije kategorije ljudskog življenja i stvaranja, u cijelosti nikada nije potpuno iscrpljen niti završen, te je stoga i ovaj rad samo tek djelomičan i nikad dorečen fragment široke problematike nazočnosti doseljenika s istočnog Jadrana, pa tako i Zadrana u Mlecima tijekom dugog trajanja povijesnog razvoja, povezanosti i prožimanja istočne i zapadne jadranske obale.

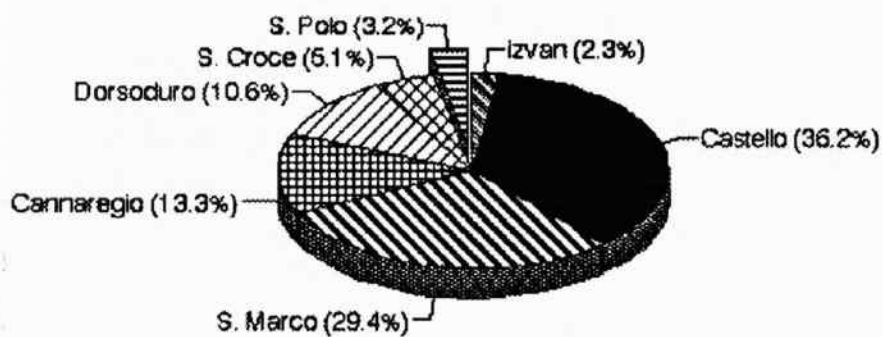
Prilog 1: Broj Zadrana u Veneciji prema oporukama 1301-1700. god.

Prilog 2: Zanimanja Zadrana u Veneciji

Prilog 3: Mjesta stanovanja Zadrana prema predjelima Venecije

*Lovorka Čoralić: THE CITIZENS OF ZADAR IN VENICE
IN THE PERIOD FROM THE 14th TO THE 18th CENTURIES*

Summary

Based upon the original materials from Venetian archives the author reports in this paper on the presence and activity of the citizens of Zadar in Venice, in the period from the 14th to the 18th centuries. Described are the immigration of the citizens of Zadar, their professional background and locality of residence, as well as their everyday life and contacts within their families and among friends and acquaintances. The author analyzes their religious life and their involvement in the Slav immigrants' fraternity by the name of St. George and Tryphon, as well as their economic potential. At the end of the paper the author points out the activity of Zadar artists and writers in Venice, as well as the presence of Zadar in the literary works by Venetian authors.

